

Curtea de la Argeș

Revistă de cultură

Anul III ■ Nr. 6 (19) ■ Iunie 2012

Biserica Băjești - Câmpulung

Din sumar:

Centru și periferie (I)

Gheorghe PĂUN

Subiectul este mult investigat, mai ales în politică și economie, unde are și o bibliografie solidă, de specialitate (F. Braudel, I. Wallerstein, P. Krugman etc. etc.), îl abordez aici numai în dimensiunea lui culturală, mai ales la nivelul României, fără nicio intenție de acoperire sistematică.

Discuția este veche, tot mai des auzită (cel puțin „în provincie") în ultimele decenii, cu argumente multe și *parti-priuri* și mai multe, dar ea își pierde încet-încet obiectul. S-a acutizat comparația din aceleași motive pentru care ea își va pierde relevanța: circulația persoanelor și informației, comunicarea în general, globalizarea, pentru a folosi un termen dezagreabil multora, inevitabil tuturor. Avionul, televiziunea, internetul – revoluționare toate și cel mai vizibil revoluționar cel din urmă, prin amploarea schimbărilor induse și rapiditatea lor. Lumea s-a micșorat, a ajuns un sat global, la distanța unui *clic* de *maus* (observați și terminologia) – s-a spus și tot repetat acest lucru. Un drum cu avionul la Madrid durează mai puțin decât unul cu trenul la Timișoara (am luat ca „bază" Curtea de Argeș, desigur, și cunosc concitadini care dau o fugă la Viena dacă află că André Rieu are un concert acolo, la fel cum merg la București la un târg de carte). Iar o paradă a modei la Milano e anunțată în aceeași seară la TV și prezentată *in extenso* peste câteva zile.

Cam la fel cu modele culturale. Un eveniment (carte, expoziție, concept) care face vâlvă la Paris sau New York reverberează la București în mai puțin timp decât îi trebuia unei scrisori acum o jumătate de secol să parcurgă aceeași distanță. O fi bine sau o fi rău? Și una și alta, în cazul în care discuția se referă la geografia culturală românească. Un avantaj pentru centru, că este mai bine conectat la „lume", un dezavantaj pentru că se contaminează mai repede. Cum se întâmplă în cazul gripelor moderne, capitalele sunt bântuite primele și de *isme* de tot felul, nu se decantează acestea cât de cât în epicentru, că sunt imitate imediat la „centrul marginii" (e vorba aici și de dihotomia cioraniană cultură mare – cultură mică). Dacă un scriitor (pictor, muzician, regizor – puneți aici practicantul oricărei arte) de aiurea reușește să iasă din rând cu ceva original (am, bineînțeles, în minte și constatarea că „atunci când

originalitatea este principalul criteriu, putem să ne așteptăm la orice bazaconie"), peste scurt timp găsim confrați *originali prin imitare* și la noi. Pentru a fi sincroni (asta pare de bine, dar nu e deloc așa dacă devine scop în sine), de dragul experimentului, pentru a epata, pentru notorietate.

La periferie, și gripele și modele culturale ajung mai greu, „provincia" are o inerție mai mare. Nu știu cum se poate găsi o explicație legată de inerția din mecanică, cea care are legătură cu masa corpurilor. Cine ține aici loc de „masă"? Tradiția poate, faptul că într-o comunitate mai mică a face vâlvă nu e totdeauna un lucru bine primit, scara mai mică a tuturor evenimentelor, curgerea însăși a timpului, percepută a fi mai lentă. Sentimentul național, într-un sens foarte general înțeles, de la suspiciunea în fața noutăților șocante, venind din „nemție", la dorința de apărare în fața agresiunilor care au venit din toate direcțiile, mai ales „din afară", mai ales „de sus". Din zona naționalului, o ilustrare convingătoare a celor mai devreme spuse este comparația dintre capitală și restul țării privindu-l pe Eminescu (notează undeva acest lucru și eminescologul Nicolae Georgescu): parcă și ca răspuns la năstrușniciile spuse prin București, citate de atâtea ori, în context sau scoase din context, la zilele poetului se organizează manifestări (ca să nu folosesc o terminologie prea angajantă) de la Botoșani la Turnu Severin, de la Constanța la Râmnicu-Vâlcea și de aici la Oradea.

Anu se înțelege că am de gând să fac apologia provinciei, invocând doar aspecte defavorabile capitalei. Și centrul și periferia au avantajele și dezavantajele lor, plusurile și minusurile, capcanele și șansele, posibilitățile și limitele lor. Ar fi de interes o listă a acestora – probabil coloanele „de bine" și „de rău" ar ieși la fel de consistente pentru cele două „lumi" puse în balanță. Voi explora cât de cât această comparație, având mai mereu în minte cultura și ideea de revistă culturală (a celei „de provincie", care încearcă să arate „centrului" că nu mai există provincie...).

Pe luna viitoare, deci.

Domnul Eminescu scris-a

Toate-s vechi și nouă toate...

Ce se mai cere azi în România pentru a deveni om mare? Merit? Știință? Avere? Caracter? Nimic din toate acestea. (...)

A nu ști carte, a nu fi învățat nimic serios în viață nu este, în sine privit, nici nenorocire, nici defect, ci o împrejurare indiferentă pentru viața statului, căci marea mulțime a activităților omenești nu exige decât puțină știință teoretică. Dar lucrul se schimbă foarte când brațele care ar trebui să fie consacrate unei munci folositoare și lor și societății, în loc de daltă, mistrie, coarnele plugului, bardă și gelău apucă condeiul și vor să stăpânească un popor. Ei bine, sunt o mulțime de oameni (...) în România care n-au mai multă știință teoretică decât un țăran din Saxa sau un lucrător din Prusia. Și, ca să citâm un caz concret și foarte caracteristic, spunem că șeful diviziei *școalelor* în Ministeriul *Învățăturilor* Publice este un funcționar care nu va putea să dovedească mai multe studii decât un țăran sau un lucrător.

Acest caz nu-l citâm pentru că ar fi rar – toate ramurile administrației publice gem de asemenea înțelepți – ci numai pentru că e caracteristic, căci în orice caz e foarte ciudat ca școala și învățăturile publice – de la universitate începând și până la școala rurală – să fie administrate de oameni care nici la școală au îmblat, nici vro învățătură acătării au. (...)

Și cu toate astea, ce fin, ce gingaș organism e statul, ca tot ce produce înțeleapta natură! Cum în consecuțiunea de generații și într-o dezvoltare sănătoasă ajung sus tocmai elementele de care societatea are mai multă necesitate! În epoce eroice, când lupta pentru existență e grea, curajul, puterea de sacrificiu, caracterul nestrămutat care nu cunoaște frică de moarte, ajung la cârmă și mențin cu tărie existența statului; când, din contra, viața fizică a statului e întrucâtva asigurată și când munca și tendența de economie ajung a fi firul roșu al vieții naționale, ajunge sus știința disciplinată și cunoscătoare, căci științele nu sunt decât ochii muncii.

Nu se poate aștepta – se-nțelege – ca-ntr-o țară ca a noastră, care a admis toate formele de organizație a celor mai înaintate țări, aceste forme să se întrupeze numaidecât în oameni pe deplin potriviți cu statura intelectuală, cu grelele și gingașele probleme cu care sunt însărcinați. Nivelul culturii generale a nației nu-l poate ridica nimeni cu umărul – timpul și munca împlu neajunsurile. Dar ceea ce ar trebui să se observe e tendența spre bine, voința de-a numi oameni care se pricep în cutare ramură, începutul unei luări în serios a vieții statului.

(*Timpul,* 12 ianuarie 1879)

În zădar ar încerca cineva să dovedească că statul e un rezultat al convențiunii și al punerii la cale prin teorii; el este și rămâne un product al naturii, un organ al societății și, precum omul nu-i liber de a-și schimba inima sau creierul sau plămânii după plac, asemenea nici societatea, într-o stare anumită de lucruri economică și de cultură, nu poate să schimbe după plac forma și funcțiunile statului, nu poate să se joace nepedepsită de-a parlamentul și de-a guvernul.

De când însă au venit roșii la putere, au început jucăriile pe toate terenurile și-n toate ramurile vieții publice, jucării costisitoare și cu atât mai primejdioase cu cât ele amenință a distruge și restul de bun-simț al publicului și a-l face să ia jucării și giumbușuri drept lucruri serioase. (...)

Dar ceea ce dorim e ca să avem un guvern serios și o Cameră serioasă, oricare ar fi elementele din care ar fi compuse. (...)

Se-nțelege că nimeni nu poate judeca un partid înainte de venirea lui la putere decât din declarațiile lui orale și înscrise. Roșii promiteau marea cu sarea, dar promisiuni de astea sunt comune tuturor partidelor care vor să facă efect momentan asupra mulțimii. (...)

În locul unui guvern serios și cu autoritate am avut, din contra, un guvern cu minte copilăroasă și cu apucături tiranice, însă ridicole, care, în loc de-a inspira respect, produc scârbă.

De atunci, greșeli peste greșeli, produse din ușurătate de minte, din neștiință de carte, adeseori din rea-credință. A le enumera pe toate ar fi greu și ar trece peste marginele unui articol de fond.

Destul numai a arăta că răul principal este lipsa de responsabilitate a guvernului, care-n toate cestiunile, chiar în cele curat administrative și de căderea sa, s-ascunde în dosul Camerei.

Cu acest chip am ajuns că nația nu mai are pe cine trage la răspundere în cestiunile cele mai grave pe care le-a compromis guvernul. (...)

Patimi rele și urâcioase, conduse de minți nebunatece de copil, iată caracterele care hotărăsc pentru moment soarta statului român.

Nu vom zice că toți sunt astfel, căci am fi nedrepți, dar desigur majoritatea e astfel.

(*Timpul,* 30 ianuarie 1879)

Herculane, 15 ianuarie 2012

Mașinele mânate de-o putere elementară, ba chiar acele puse în mișcare de puterea omenească numai, posed o parte foarte esențială fără de care mașina ar lucra lipsită de orice regulă, ar deveni incalculabilă în privirea repejunii cu care se mișcă, și-ar toci toate părțile și peste puțin s-ar face netrebuincioasă. Deși această parte nu pare esențială la prima vedere, deși ea nici produce putere, nici îndeplinește o muncă, totuși fără de dânsa mașina ar fi de o regretabilă imperfecțiune și de puțin folos. Această parte a mecanismului se numește *regulator.* Ceasornicele ar merge fără de socoteală și rost de n-ar avea pendulă, mașina cu vapor ar plezni sau ar sta pe loc fără regulator centrifugal.

Și, cu toate acestea, am zis mai sus că, la prima vedere, acea parte a mecanismului întreg pare neînsemnată, neesențială.

Tot așa privește Camera actuală facerea bugetului. Cestiuni care par cu mult mai mari, precum reorganizarea judecătoriilor de pace, reorganizarea Ministeriului de Externe, balonul captiv ș.a., o preocupă atât de mult, încât uită că mecanismul statului nu poate merge fără regulatorul lui, fără buget.

Tocmai pentru că lucrul e cu mult mai important decum pare la prima vedere, Constituția prevede ca bugetul să fie elaborat și votat c-un an înainte de punerea lui în aplicare; cu toate acestea, Camera actuală, în pretinsa ei suveranitate, calcă legea și nici de gând are, precum se vede, de-a începe odată cu discutarea bugetului.

(*Timpul,* 1 februarie 1879)

Redactor-șef: Gheorghe Păun

Redacție: Daniel Gligore, Maria Mona Vâlceanu, Constantin Voiculescu

Colegiu redacțional: Svetlana Cojocaru – director al Institutului de Matematică și Informatică al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, **Florian Copcea** – scriitor, membru al USR și USM, Drobeta-Turnu Severin, **Ioan Crăciun** – director al Editurii Ars Docendi, București, **Spiridon Cristocea** – director al Muzeului Județean Argeș, Pitești, **Dumitru Augustin Doman** – scriitor, Curtea de Argeș, **Sorin Mazilescu** – director al Centrului Județean Argeș pentru Promovarea Culturii, Pitești, **Marian Nencescu** – redactor-șef al revistei *Biblioteca Bucureștilor*, **Filofteia Pally** – director al Muzeului Viticulturii și Pomiculturii din România, Golești, Argeș, **Octavian Sachelarie** – director al Bibliotecii Județene „Dinicu Golescu”, Pitești, **Adrian Sămărescu** – director editorial al Editurii Tiparg, Pitești, **Ion C. Ștefan** – profesor, membru al USR, București.

CURTEA DE LA ARGEª
Revistă lunară de cultură

Apare sub egida Trustului de Presă „Argeș Expres”, director Gavrilă Moise, și a Centrului de Cultură și Arte „George Topîrceanu”, director Cristian Mitrofan, din Curtea de Argeș

Corectură: Radu Gîrjoabă și Cristian Bobi
Tehnoredactare: Elena Baicu

ISSN: 2068-9489

Întreaga răspundere științifică, juridică și morală pentru conținutul articolelor revine autorilor.

Reproducerea oricărui articol se face numai cu acordul autorului și precizarea sursei.

Trustul de Presă „Argeș Expres”
Bulevardul Basarabilor, Nr. 35A
Tel/fax: 0248-722368.

E-mail: curteadelaarges@gmail.com
Website: www.curteadelaarges.ro

Abonamente se pot face la sediul redacției (25 lei/6 luni și 50 lei/12 luni; banii trebuie trimiși în contul SC Argeș Expres Press S.R.L., deschis la Raiffeisen Bank Curtea de Argeș, IBAN: RO83 RZBR 0000 0600 0373 5533), sau în contul deschis la Trezoreria Curtea de Argeș, IBAN: RO46 TREZ 0485 169X XX00 0379.

Tiparul: SC TIPARG SA, Pitești.

Revista poate fi sponsorizată prin intermediul Asociației Culturale Curtea de Argeș, CIF 29520540, cont Raiffeisen Bank, IBAN RO55 RZBR 0000 0600 1424 6472.

Homo sapiens

Veșnicia

Horia BĂDESCU

Poate că unul dintre cele mai îngrozitoare lucruri e constatarea că un cuvânt nu mai are sens. Că e mort. Că sunetul pe care ar fi trebuit să ni-l dăruie clopotul lui nu se mai aude. Ori, mai degrabă, noi nu-l mai auzim. Nu-l mai înțelegem. Ca și cum ar veni dintr-o altă limbă. O cochilie goală din care vuietul mării s-a șters. În care ecoul putrezește înaine de a se naște.

Ne pare străin, îl simțim astfel, fără să ne gândim vreo clipă că, de fapt, străinul suntem noi. Că cel surd, cel mort nu e cuvântul. Că nu el s-a uscat, ci sufletul nostru, surpat precum o tencuială bătrână.

Mă gândesc, bunăoară, ce rost ar mai avea să ne atingem de suflet cuvântul veșnicie. Ce mai înseamnă el, pentru cei ce suntem astăzi? Atât de grăbiți să luăm totul de la „clipa cea repede ce ni s-a dat”! Atât de înfometați de averea de orice, în afară de averea de noi! Atât de doritori de tot felul de drepturi în afară de dreptul la timpul întrebării despre noi înșine! Atât de grăbiți de a ne socoti ceea ce nu suntem, încât să mai putem spera că în pulberea urmelor noastre s-ar așeza piciorul sfânt.

Poate Blaga avea dreptate când spunea că „veșnicia s-a născut la sat”. Dar satul a murit sau e pe cale să moară. Să moară întru înțeles, căci totul se naște și moare întru înțeles. Ca timpul. Ca zeii.

Ce să mai înțelegem noi, cei răstigniți pe crucile clipei, din veșnicie? Ce să mai înțelegem din noi, când strângem în pumn, fericiți, arginții vânzării de sine?

Va veni o vreme când ceva va să se nască iarăși din înțelesul lui cu sine pre sine călcând. Va veni o vreme în care să pricepem iarăși că singura contemporaneitate adevărată e cea cu veșnicia. Poate am putea-o grăbi dacă la început de mai n-am uita lumina unui gând pentru acela care ne-a lăsat cuvânt că putem fi în veșnicie, că putem fi „contimporani cu fluturii, cu Dumnezeu”, lumina unui gând pentru Lucian Blaga.

Nemurirea și fondul ancestral

Marian NENCESCU

Evaluând cele două capodopere, *Miorița* și *Meșterul Manole,* și preluând, cu profesionalismul de rigoare, idei fertile provenite de la „nefolcloriști” (D. Caracostea, L. Blaga sau Dan Botta), M. Eliade își punea, în 1943, întrebarea firească: cum a fost posibil să se păstreze *numai la români* aceste forme emoționante de patetism și autenticitate? Răspunsul, preluat de la D. Caracostea, este că „motivul inițial, *mitologic,* a căpătat statut estetic de capodoperă doar conservând elementele constitutive, originare”. (P. Ursache, *Camera Sambo*, ed. III, revăzută și adăugită, Ed. Elikon, Cluj-Napoca, 2008.)

Mergând pe aceeași linie, M. Eliade era decis să demonstreze că strămoșii noștri din ramura geto-dacă elaboraseră o gândire religioasă proprie, cu instituții reprezentative, ritualuri sofisticate, *în spiritul* marilor religii euro-asiatice. Războiul, apoi exilul și evenimentele ce au urmat, au curmat astfel de preocupări, lipsind, din păcate, cultura română de un comentariu avizat și, desigur, încărcat de informație, despre cea de-a treia capodoperă ce întregeste panteonul autohton, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.*

Cu toate acestea, încă din anii ’40, când lucra la revista *Zalmoxis,* ce apărea la Roma, ca și în perioada redactării studiului *De la Zalmoxis la Genghis-Han* (tipărit pentru prima dată în 1943, la București, în vremea când autorul se afla la un post diplomatic, la Lisabona), M. Eliade rămâne constant preocupat de problema morții, a ritualurilor însoțitoare, ca și a meditației ce însoțește acest subiect. Intenția, consemnată în *Jurnal,* era să compună o lucrare intitulată *Mythologie de la mort* (titlul unei asemenea cărți va fi propus, în 1976, criticului Aurel Martin, directorul Editurii Minerva, după mărturia lui Z. Ornea, pe atunci șef de secție în cadrul editurii; P. Ursache, op. cit.). Între timp, informația strânsă de Eliade nu se va mai limita, ca în cazul altor cărți similare, la un singur volum, autorul proiectând de-a dreptul *o enciclopedie,* în 36 de volume, cuprinzând articole, studii științifice, jurnale.

Din păcate, proiectul nu va fi niciodată finalizat, deși Eliade a început, separat și independent, să redacteze capitole substanțiale, prin studiile publicate începând cu anul 1932 (textul *Cartea morților tibetană,* publicat în revista *Cuvântul,* din 1932, deschide seria). Adunând și selectând, de la simple curiozități istorice la idei substanțiale, desprinse de la marii reformatori religioși, Zalmoxis, Zarathustra sau Orfeu, M. Eliade va pune, cu timpul, bazele *mitologiei comparate.* Atât de presant i se părea acest proiect lui Eliade încât, în paralel cu activitatea de redactare la *Istoria credințelor și ideilor religioase,* aduna material iconografic pentru a întregi studiul despre fondul spiritual al dacilor. Între studiile pregătitoare, cu valoare programatică, semnalăm: *Dacii și lupii, Mătrăguna* sau *Călușarii.*

Ideile și informațiile acumulate îi permit lui M. Eliade să formuleze ideea, prezentă în multe cosmogonii euro-asiatice, a existenței în spațiul geo-cultural autohton a unui mare rege și reformator religios. Despre acest personaj simbolic, de la care începe domnia *marelui timp,* Eliade strânge informații din spații culturale situate pe arii geografice imense. Fie că era vorba de un Faraon („zeul care ne face să respirăm prin acțiunile sale”), ori de un „principe rege și magician”, cum este indianul Varuna, sau de suveranul chinez „Fiul Cerului”, personajul avut în vedere de Eliade păstrează caracteristicile Întemeietorului.

Ideea se regăsește și în arealul cultural greco-roman, unde personaje precum Cronos, Saturn, Ianus sau Zeus păstrează, la vârste mitologice diferite, însemnele puterii. În descendența directă a acestor personaje cu alură mitologică, îl plasează Eliade pe strămoșul nostru Zalmoxis, având, la rândul său, atributul suprem al nemuririi, respectiv *stăpânirea timpului.*

Cercetări arheologice la care Eliade a avut acces încă din perioada premergătoare exilului au dat la iveală faptul că sanctuarul de la Sarmizegetusa avea în centru *soarele de andezit,* însemnul *timpului* și al *calendarului,* un sistem temporal de referință considerat performant în epoca respectivă. Prin urmare, concluzionează Eliade: „Zalmoxis, ca și mai recent Deceneu, realizase o carieră prodigioasă datorită cunoștințelor astronomice și mantice. Templul de la Sarmizegetusa și cel de la Costești, al căror simbolism urano-solar era evident, par a avea o funcție calendaristică”. (M. Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis Han,* Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.)

Zalmoxis, ca personaj mitologic, se bucură în accepțiunea lui Eliade de însușirea de a stăpâni *marele timp,* fiind înzestrat cu atributele reînnoirii de tip *tinerețe fără bătrânețe.* Însușirile sale au un caracter *bi-unitar,* el săvârșind, succesiv: 1) *ocultarea* (ascunderea – dispariția); 2) *epifania* (apariția, revenirea), calități rezervate îndeobște doar marilor inițiați.

Această experimentare a morții deghizate în călătoria în *lumea de dincolo* sau, mai concret, în aspirația spre *nemurire* îi conferă personajului Zalmoxis, în opinia lui Eliade, *accesul spre mântuire.* Concluzia: „Spațiul unde s-a întrupat Orfeu și Zalmoxis, unde au prins viață misterele *Mioriței* și ale *Meșterului Manole,* nu și-a secat izvoarele multiple… Europa este locul predestinat al creației multiple, variate, complementare. Ea nu este și nu poate fi un bloc monolitic. De aceea, ea are nevoie de dimensiunea orfică și zalmoxiană *pentru a se putea întregi și făuri sinteze.*”

M. Eliade mai adaugă un element menit să pună în valoare, în mod suplimentar, *fondul neolitic,* alături de însemnele orfismului: este vorba de *creștinism.* „Religia lui Zalmoxis, constituită din eschatologie, inițiere, pythagorism, asceză și erudiție de tip misteric, încuraja apropierea de creștinism”, susține Eliade. Evident, masele erau atrase în bună măsură de aspectele degradate, *folclorice,* dar rămânea, sub patronajul sacerdoților, fondul spiritual de răbdare și suferință. „Creștinismul, susține mai departe Eliade, a acționat ca un *filtru,* stopând elementele spirituale caduce și efemere și încurajând creațiile rezistente, purtătoare în ele de sinteze”. Răspunzând la întrebarea cioraniană „Ce au făcut românii timp de 2000 de ani?”, Eliade afirmă răspicat: „Ei au conservat valori spirituale *venite din preistorie.*”

Ca o exemplificare a acestei ipoteze, semnalăm și observația unui filolog și etnolog de origine română, exilant la Paris, în perioada când însuși Eliade locuia la *Hôtel de Suede* (1954-57), unde își instalase „santierul” de lucru și „fragmentarium-ul” de file și fișe disparate – este vorba de T. Bărbulescu. Într-un articol publicat în 1969 într-o publicație a exilaților români (*Revista Bisericii Sfinții Arhangheli*, Paris), acesta lansează una dintre cele mai îndrăznețe ipoteze privind destinul lui Făt-Frumos, cel obsedat de nemurire. După ce relatează pe scurt basmul lui „moș” Ispirescu, profesorul parizian conchide: „O întreagă mitologie românească este cuprinsă în acest basm. Mitul eternității, mitul paradisului și al frumuseții fără păcat, mitul întoarcerii în ființă, toate trei ne străbat copilăria, *toate trei ne încreștinează de Înviere.*”

Comparând jertfa christică cu moartea lui Făt-Frumos, T. Bărbulescu stabilește o inedită asociere între cele două personaje cu alură eponimă: „Bătrân, cu barba albă până la pământ, Făt-Frumos își dă sufletul în pământul de unde plecase… Hristos, înviat din morți, părăsind mormântul se mântuie de speranță”. Asociind cele două teme, autorul confirmă legătura între cultura tradițională și credință: „Între basm și biserică s-a legănat copilăria noastră, s-a legănat istoria neamului nostru”. Punând semnul egalității între destinul lui Făt-Frumos, cel mort de dor, și acela al Mântuitorului, înviind „cu moartea pre moarte călcând”, avem confirmarea tezei lui Eliade: la noi fondul ancestral s-a relevat pe calea miticului, nu a esteticului!

(Fragment din Cap. V, „Ipostaze ale timpului în *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*”, al tezei de doctorat în filosofie susținută în 2010 la Universitatea de Nord, Baia Mare; va urma.)

Câteva consideraţii despre cea mai veche stemă a Ţării Româneşti

Florin HORVATH

Departe de orice intenţie de a ne aroga merite pe care nu le avem, subliniem respectul sincer pe care îl purtăm tuturor celor ce în demersul lor au socotit de mare necesitate abordarea heraldicii autohtone atât cât a fost ea prin vreme. De aceea, nu vom repeta lucruri spuse deja şi adjudecate de sumedenia numelor prestigioase din domeniul amintit. Despre stemele româneşti există lucrări pe care le-am consultat şi ai căror autori se bucură de toată preţuirea noastră.

Faptul că pentru întemeierea Ţărilor Româneşti s-au invocat şi cel mai adesea acceptat legendele legate de naşterea acestor ţări nu presupune nimic anormal în sensul unei posibile tradiţii locale. Ba, chiar, în substanţa lor, legendele cu pricina par a ascunde, ca peste tot în lume, un grăunte de adevăr pe care prea iute suntem tentaţi a-l aşeza sub o lupă neiertătoare.

Până la urmă, în heraldica a cel puţin două dintre ele, Transilvania şi Moldova, elementul central al legendelor persistă sub semnul corbului, respectiv al bourului. Abia la teoria cea arhidezbătută a descălecatului lucrurile par a se arăta oarecum în afara unei logici imediate sub aspect heraldic.

Luând în considerare stema Valahiei propusă de vestitul Richenthal în cronica retipărită la 1483 în Augsburg, în ediţia lui Anton Sorg, leul jumătate ridicat şi încoronat pe scut argintiu (Fig. 1, după Cernovodeanu), vom constata că seamănă cu cea publicată în mss. heraldic nr. 9227 din Biblioteca Naţională de la Viena (Fig. 2) sau cu cea din Codexul de la Praga, imitând perfect copia din 1464 după Richenthal. Considerăm că amândouă reprezentările au fost realizate în manieră sau sub influenţă apuseană, manieră ce domina heraldica de secol XV, chiar dacă sunt atribuite unei perioade mult anterioare.

Poate lucrurile ar fi rămas aşa, conferind autenticitate din partea specialiştilor doar stemelor Valahiei ce au ca mobilă centrală *acvila* în variantele ştiute şi publicate în majoritatea cărţilor de specialitate.

Ei bine, în afara acestor reprezentări, apare în paginile marilor recunoscutelor, albume de heraldică din Occident, o cu totul altă formulă, surprinzătoare pentru majoritatea specialiştilor şi, după cum stau lucrurile, destul de greu de neluat în seamă.

Este vorba de scutul care, pe fond auriu, are drept mobile cele trei capete de negri (arabi?) – Fig. 3. Stema a fost luată în considerare de Ulrich von Richenthal, cronicar al Conciliului de la Constanţa, desfăşurat între 1414-1418.

Cronica lui Richenthal devansează o altă prestigioasă lucrare considerată de mulţi specialişti drept un reper solid de reală importanţă în Evul Mediu. Este vorba de *Cronologia* lui Lavinius Hulsius, tipărită în 1596, lucrare care expune aceeaşi stemă: scut auriu cu 3 capete de negri, drept stemă pentru Valahia.

Presupunem că toate celelalte lucrări de heraldică apărute după cea a lui Hulsius n-au făcut decât să preia această stemă, lucru ce impune lumii heraldiştilor şi specialiştilor români să aibă o poziţie (opţiune) faţă de acest lucru.

Citām din *Ştiinţa şi arta heraldică în România* a reputatului Dan Cernovodeanu, o concluzie pe care o considerăm pertinentă: *„Stema cu capete de mauri, iniţial apărută în cronica lui Ulrich von Richenthal, s-a perpetuat în arta blazonului din Occident ca înfăţişând armoriile ţărilor române, respectiva reprezentare regăsindu-se apoi în Europa pe o destul de întinsă arie geografică (…), de aceea, amintita stemă (…), apărută în diverse armoreale central şi vest-europene, se va bucura uneori de mai multă notorietate şi difuziune în unele ţări din occidentul continentului nostru decât însăşi acvila valahică”…* şi, mai apoi: *„Dacă aceste izvoare ne lipsesc astăzi cu desăvârşire, nu putem şti care să fi fost situaţia pe vremea lui Richenthal, când n-ar fi fost deloc exclus ca atare reprezentări heraldice să fi existat şi despre care respectivul autor să fi avut cunoştinţă.”*

Pornind de la această consideraţie, pe care o apreciem pertinentă, şi, coroborând-o cu enunţul destul de sec, dar concret, al reputatului Sturdza-Săuceşti, privind stema cu pricina, ne-am creionat un fir, e drept, extrem de firav, pe care am considerat că ne-am putea axa.

Heraldistul Sturdza-Săuceşti pare a se detaşa de vocile care au concurat la învâlvorata dispută asupra subiectului: V.A. Urechia, D.C. Petrescu, E. Vârtosu, G.H. Tomescu, Densusianu, Cezar Bolliac, B.P. Hasdeu, C. Rezachievici, N. Tanaşoca. Parte dintre aceştia recunosc posibilitatea ca amintitul L. Hulsius să fi cunoscut bine situaţia din ţările româneşti. Domnul Sturdza-Săuceşti trimite, aparent neutru, cititorul la familia de Doyen, care a deţinut la rândul ei acest scut cu 3 capete de negri.

Asociindu-se opiniei d-lui A. Sacerdoţeanu, Dan Cernovodeanu conchide: *„Nu considerăm că este cazul să atribuim atât stemelor din cronica sus amintită, cât şi celor apărute ulterior (…) calificativul de apocrife, atâta vreme cât nu cunoaştem sursele documentare folosite de autorii lor, fiind de presupus că ei s-au servit totuşi de anumite izvoare şi tradiţii reale la acea epocă.”* (Marcel Sturdza-Săuceşti, *Heraldica,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 80-81.)

Cel puţin în această etapă am considerat că genul acesta de armorii (scutul cu 3 capete de negri) a fost prezent în heraldica vest şi central-europeană mai cu seamă sub influenţe legate de vestitele cruciade de Ordinul Cavalerilor Templieri.

Chiar dacă înfruntările consumate pe pământul sfânt împotriva maurilor ar motiva în primă instanţă un asemenea scut, socotim că semnul, simbolul celor 3 capete de negri, este mult mai adânc şi nu trebuie interpretat doar ca o consecinţă a unor înfruntări de suprafaţă.

Revenind la subţirele fir de care pomeneam, un eventual capăt îl putea constitui informaţia d-lui Cristian Tiberiu Popescu, consemnată în lucrarea *Templierii.* Enunţul Domniei Sale este confirmat de scrieri legate de Ordinul Templier, ca şi de cele din arhivele ordinului, cum că bunicul reputatului Hugues de Payns, anume Tibaut de Payns, şi-a adjudecat oficial în jurul anului 1100 un scut auriu cu 3 capete de negri.

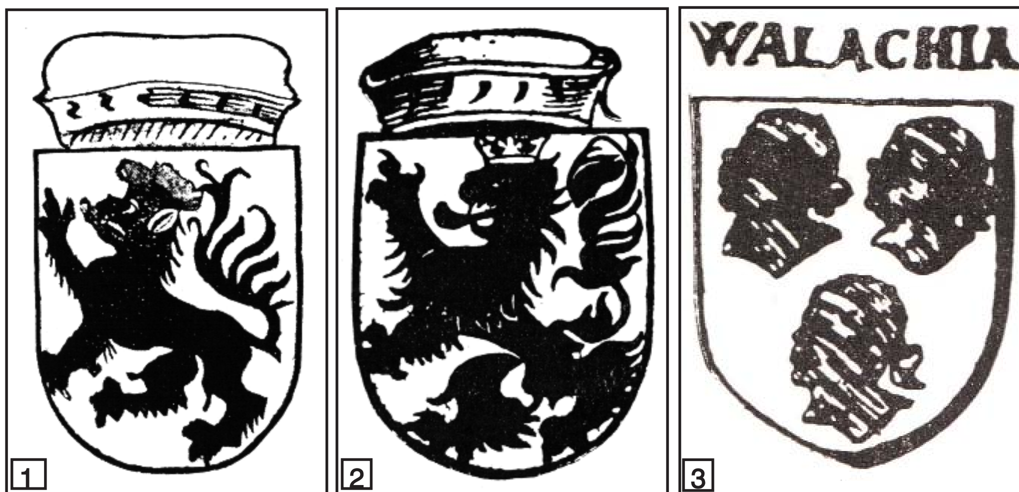
Neavând niciun motiv a nu accepta această posibilitate, era de departe normal ca primul Mare Maestru al ordinului *Hugues de Payns* să fi moştenit armoriile în cauză. Ei bine, lucrurile erau dintr-o dată mai încâlcite cum nu se poate. Până la acest amănunt hotărâsem să parcurg un drum sinuos, trecând prin multitudinea de legături ale vechii învăţături zalmoxiene şi tărâmul Valahiei.

Ne referim, desigur, la influenţele pomenite de antici, ale vechilor şcoli egiptene, ce încă păstrau imaginea întreitului înţelept Hermes Trismegistos asupra străvechii scrieri (învăţături) Bellagines, ale cărei ecouri se presupune a se fi păstrat măcar în perimetrul călugărilor bessi, în cuprinderea Valahiei.

Îndrăzneaţă de-a dreptul, ca să nu spunem prea puţin credibilă la prima vedere, teoria aceasta putea măcar să sugereze o posibilă legătură între „întunecatul" (egipteanul) Hermes şi întreita sa recunoaştere, pe de o parte, şi simbolul celor 3 capete întunecate din stema Valahiei, pe de alta.

Mai mult, de dragul frumuseţii unei asemenea îndrăzneli, puteam fi tentat să însoţesc elementele ezoterice ca întreit simbol (Trismegistos) din vechiul Abidos prin Valahia şi de aici prin exodul călugărului bess Ioan Casianul până la Marsilia, acolo unde în jurul anului 400 d.Ch., călugărul valah, dacă vreţi, învăţatul I. Casianul, a întemeiat o „ab-bessia", adică prima abaţie pe pământul Franţei.

Luând în calcul şi faptul că bunicul lui Hugues de Payns a crescut aproape de această abaţie şi posibilitatea ca acesta să nu fi fost un cavaler obscur, ci unul cu carte, aşa cum de altfel a fost în mod cert nepotul său, ulteriorul Mare Maestru, s-ar fi înfiripat un şirag de presupuneri mai mult decât tentante.

1 2 3

Şi dacă peste toate am accepta şi ideea că M.M. H. de Payns a avut în preajma sa pe unul dintre membrii familiei de Doyen, iţele şi aşa destul de subţiri puteau fi privite ca având „oarece" capete comune.

Şi totuşi, miza fiind una uriaşă, un asemenea lanţ putea, în cel mai bun caz, să presupună un „export" de stemă dinspre Valahia Veche către aceşti cavaleri din Occident. Desigur de aici şi până la motivarea acceptării de către Valahia a unei steme oficiale cu 3 capete de negri era cale lungă.

Evident, lucrurile puteau rămâne fără răspunsul credibil dacă observaţia de foarte bun simţ a d-lui Cernovodeanu – *„…fiind de presupus că ei s-au servit totuşi de anumite izvoare…"* – nu s-ar fi dovedit a avea o acoperire mai mult decât neaşteptată.

Documentul aflat în copie în Rezerva Secretă a Bibliotecii Vaticanului *Fondi de Exhibitis, Buste 41, d. 72* (Fig. 4, pag. următoare), consemnează în cunoscutul alfabet secret al templierilor un pasaj absolut surprinzător.

Tradus din scrierea templieră, secretă, în latină: *„Magis dicimus † V.S. † nobilum G.M. R. de Craon oratu Tua apud Fogaras devertisse comitatum nobilo G. de Doyen qui in A.D. 1124 sua fortitudine civitas Tyr expugnatione ab G.M. H. de Payns nigrorum triens capitibus suum scutum accepit. Simul rogamus † V.S. † ut suo conubio cum Clara insiurando erga O.T. nobilum G. de Doyen absolvas. Vestrus devotus Paulus in A.D. 1147."* … şi de aici în limba română, pasajul mărturiseşte: *„…mai spunem V.S. [Sanctităţii Voastre] că nobilul G.M. R. [Mare Maestru Robert] de Craon s-a oprit la Făgăraş, la rugămintea Voastră însoţit de nobilul G. [Gilbert] de Doyen care în 1124 A.D. pentru vitejia sa la ocuparea cetăţii Tyr a primit de la G.M. H. [Mare Maestru Hugues] de Payns scutul său cu trei capete de negri. Împreună rugăm pe V.S. să dezlege de jurământul său faţă de O.T. pe nobilul G. de Doyen pentru căsătoria sa cu Clara. Al vostru preaplecat Paulus în A.D. 1147."*

Homo sapiens

De parcă ceea ce este consemnat în acest document n-ar fi fost destul, din textul celorlalte două documente aflate în original în aceeași arhivă secretă (*Riserva S. Fondi de Exhibitis. Buste 63 d.35* – Fig. 5; *Riserva S. Fondi de Exhibitis. Buste 64 d.113* – Fig. 6), mărturisirea peste vremi poate realmente lăsa pe orice pasionat în domeniu „fără grai”:

„Nos G.M. A. de Perigord cum equitibus itinero apud Hierosolimae devertimus in Longocampus ubi Rado, dux Fogaras Fra. G. de Doyen filius perficiens voluntatem † V.S. † nostra fide Margo Bucura bano Basarabis filiae se inuxit in A.D. 1239.”

„Noi G.M. A. [Mare Maestru Armand] de Perigord, împreună cu cavalerii, în drum spre Ierusalim am poposit în Câmpulung, unde se căsătorește Radu, duce de Făgăraș, fiul Fra. G. [Fratele Gilbert] de Doyen cu Margo Bucura, fiica banului Basarab în credința noastră împlinind planul V.S. A.D. 1239”

și următorul:

„Nuntiamus te Rado. Raduus dux de Fogaras filium. Equitis G. de Doyen nepotem. Quod G.M. G. de Beaujeu. Concilio Lyon voluntati tuae indulgentiam in Valachiae regem Hongryus conciliavit A.D. 1274.”

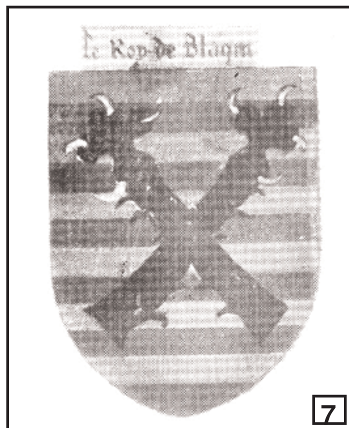
„Te anunțăm pe tine Radu. Fiul lui Radu, duce de Făgăraș. Nepot al cavalerului G. de Doyen. În Consiliul de la Lyon G.M. G. [Mare Maestru Guillaume] de Beaujeu a mediat asupra regelui Ungariei bunăvoința sa către Valahia favorabilă planului tău A.D. 1274.”

Așa stând lucrurile, nu-mi rămâne decât să așez, după puterile mele, ceea ce știm până acum într-o formulă cât de cât logică. Asemeni oricărei cronologii, ea pare, la prima vedere, seacă și puțin impresionantă, chiar dacă ascunde în dosul ei un adevăr tulburător de simplu:

1. La 1100, Tibaut de Payns, bunicul lui H. de Payns, supranumit și maurul din Gardille, etalează public scutul auriu cu trei capete de negri.

2. Între 1118 (data la care este numit M.M. al O.T.) și 1124, H. de Payns folosește aceste armorii moștenite. Odată cu căderea cetății Tyr, presupunem că în mod oficial (public) îl înnobilează pe Gillbert de Doyen, pentru fapte de arme strălucite, cedându-i armoriile sale. De la această dată, H. de Payns va folosi un scut simplu având doar crucea pe el, asemenea oricărui modest cavaler templier.

3. În 1147, urmașul său, M.M. Robert de Craon, trece în fruntea celor 140 de cavaleri care au refuzat să se îmbarce la Marsilia, prin Făgăraș, însoțit de același Gillbert de Doyen, deținător al scutului cu trei capete de negri. Este de presupus că de la ultima comanderie din Ungaria au intrat în Transilvania, poposind, cum spune documentul, la Făgăraș. Mai reiese din document că G. de Doyen decide să rămână în Făgăraș, căsătorindu-se cu tânăra Clara, despre care putem presupune doar că era catolică.

4. În jurul anului 1168, se naște Radu, pe care îl vom considera de aici înainte Radu I, fiul lui G. de Doyen și al Clarei, viitorul duce de Făgăraș.

5. În jurul anului 1210, Radu descalecă în Câmpulung unde, între altele, începe construcția „Cloașterului” (Mănăstirea), care este gata zidită la 1215.

6. În 1239, câteva comanderii templiere, sub comanda M.M. Armand de Perigord, înainte de a se îmbarca la malul mării spre Constantinopol, poposesc la Câmpulung. Aici, M.M. asistă la căsătoria lui Radu, fiul lui G. de Doyen, cu Marga-Bucura, fiica banului Basarab al Olteniei.

7. La 1241, banul Basarab moare în lupta cu tătarii. În jurul lui 1242, se naște Radu, fiul lui Radu I, duce de Făgăraș și nepot al cavalerului G. de Doyen. La sfârșitul anului, moare Radu I, soțul Clarei. Aceasta și fiul lor fug din calea primejdiei la Litovoi. Presupunem o eventuală legătură oficială între Clara și Litovoi, altfel nu se explică cum apare scutul său cu două labe de leu încrucișate în faimoasele armoriale occidentale. (Fig. 7, Stema „Regelui Valahiei”, după Cernovodeanu.)

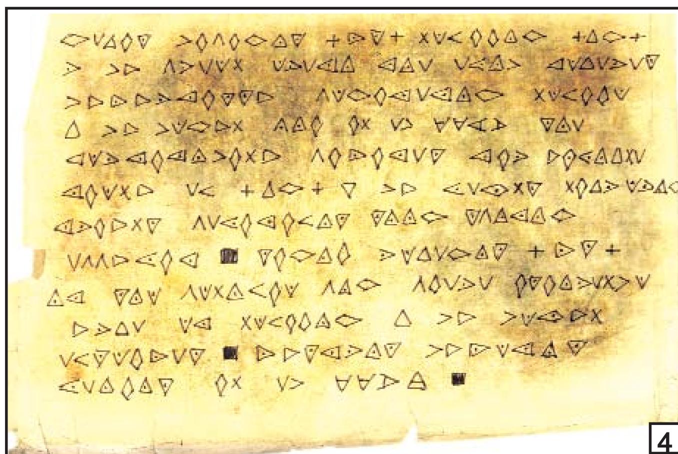
8. Mai mult, la 1247, în diploma acordată de Bela al IV-lea cavalerilor ioaniți, apare consemnată restricția acestora de a se atinge de țara lui Litovoi.

9. În 1274, M.M. Guillaume de Beaujeu, în cadrul Conciliului de la Lyon, unde intră imediat după papă în cadrul ceremonialului, devansând capetele încoronate prezente, intervine în favoarea Valahiei, respectiv în sensul celor plănuite de Radu II, fiul lui Radu I, duce de Făgăraș și nepot al lui G. de Doyen.

10. Acesta, la 1290, descalecă asemeni tatălui său la Câmpulung, purtând scutul moștenit pe filiera amintită, scut pe care în contextul evenimentelor tulburi de la Curtea Ungariei și susținerii cavalerilor templieri, îl va desemna drept stema Valahiei, declarându-se independent.

Se cuvin câteva observații:

a. Din punct de vedere heraldic, dincolo de descendența scutului cu trei capete de negri, se explică de ce cronicile occidentale dau importanță stemei lui Litovoi.

b. Între 1215, consemnând în pisanie și în piatră terminarea bisericii din Câmpulung, și documentul din 1292, în care e pomenit Radu Negru-Vodă, era o distanță prea mare de acoperit prin prezența unui singur Radu-Vodă. Documentele de mai sus conduc la ideea că au fost doi Radu-Vodă. Câtă vreme amândoi aveau armură după tradiția apuseană și același scut cu trei capete de negri, amândoi puteau rămâne în memoria populară drept Negru-Vodă.

c. Actul descălecării n-a fost unul întâmplător, ci unul mai degrabă simbolic: Radu I descalecă pe verticală din Făgăraș la Câmpulung și Radu al II-lea pe orizontală, de la extremitatea Olteniei spre Câmpulung. Prin urmare, întemeierea Valahiei beneficiază de puterea simbolică a semnului crucii, lucru deloc de neglijat.

Tablou cronologic selectiv

Anul 1100: Tibaut de Payns își face cunoscute armoriile: scut auriu cu 3 capete de negri.

1124: După cucerirea cetății Tyr, H. de Payns (deținător al scutului în discuție) cedează acest scut înnobilându-l pe Gilbert de Doyen, remarcat în luptele purtate.

1147: M.M. Robert de Craon însoțit de 140 de cavaleri templieri și de G. de Doyen, poposesc în Făgăraș. Aici cavalerul G. de Doyen se căsătorește cu Clara.

1168: Se naște, din căsătoria lui G. de Doyen cu Clara, Radu I, viitor duce de Făgăraș.

1210: Radu I descalecă la Câmpulung. Începe construcția bisericii catolice.

1212: O oștire condusă de Ioachim „comite de Sibiu” sosește în ajutorul lui Asan Borilă, țarul bulgar. În drumul lor prin Muntenia zdrobesc oastea cumană, iar pe Karaz îl iau prizonier. Oltenia devine astfel liberă pentru intențiile Banului Basarab.

1215: Se termină biserica din Câmpulung sub Radu I. Inscripția din biserică: *„În zilele dulcelui nostru... Matei Basarab Voievod și gospoda ego Elina... domn în Țara Românească, întru moșia care iaste din unguri descălecată,... această sfântă dumnezeiască biserică... care s-a început și s-a zidit și s-a desăvârșit de bătrânul și prea milostivul creștin Radul Negru Voievod,... când a fost cursul anilor de la Adam 6723”* (1215) invocată de Matei Basarab poartă ca dată anul 1292, an regăsit în timpul lui Radu al II-lea (născut la 1242).

1226: Bela al IV-lea este asociat la domnie cu menirea de a guverna Transilvania.

1227: Borz Membrok cere coroanei ungare pe arhiepiscopul de Strigoniu pentru a întemeia Episcopia de Milcovia, adică cetatea teutonă Crăciuna–Kreuzburg (C. Auner, *Episcopia Milcoviei,* București 1912). Se poate constata că acea „Cumania” se întindea la est de Longochamp și în Moldova.

1239: M.M. Armand de Perigord, în fruntea unor cavaleri ce au poposit la ultima comanderie din Ungaria, trec munții în Transilvania și se opresc la Câmpulung, unde Radu I se căsătorește în legea lor (catolică) cu Marga-Bucura, fiica lui Basarab, Banul Olteniei.

1241: Tătarii alungă primejdia cumană. Cade în lupte Basarab, Banul Olteniei. Rămân stăpâni pe teritorii acei „maiores terrae”: Litovoi, Seneslau și Radu I. În Oltenia, Litovoi se proclamă ban.

1242: Se naște, din căsătoria lui Radu I cu Marga-Bucura, fiul lor Radu al II-lea. La sfârșitul aceluiași an moare într-o luptă Radu I.

1243: Mama, Marga-Bucura, și fiul ei Radu al II-lea fug la Litovoi. Acesta își arborează propriile armorii: scut argintiu cu două labe (gheare) de leu.

1247: Bela al IV-lea emite cunoscuta „Diplomă” către cavalerii ioaniți. Este precizat expres respectul pentru Litovoi aflat încă în teritoriul de la vest de Olt. Textul Diplomei este reconfirmat de către Papa Inocențiu IV (1251) conform Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. I, București, doc. CXCIII.

1274: Are loc Conciliumul de la Lyon, unde M.M. Gulillaume de Beaujeau intervine în fața Sanctității Sale și a Coroanei Ungariei pentru o atitudine favorabilă către Valahia. Este consiliul la care M.M. G. de Beaujeau a intrat în ceremonia festivă imediat după Sanctitatea Sa, mărturisind prin aceasta recunoașterea poziției sale în Europa.

1277: Moare Banul Litovoi. Îi urmează Radu al II-lea, fiul lui Radu I și al doamnei Marga-Bucura (confundat cu Thochomer).

1280: Se naște Basarab, fiul lui Radu al II-lea.

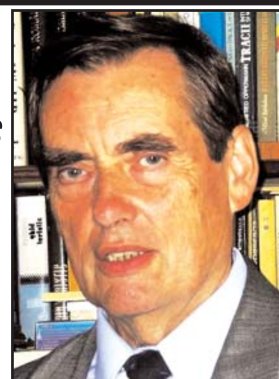
1290: Radu al II-lea descalecă (pe orizontală) dinspre Oltenia la Câmpulung, purtând scutul auriu cu trei capete de negri, moștenit de la Gilbert de Doyen. A fost posibilă această mișcare pentru că între timp a fost ucis Ladislau al IV-lea Cumanul. De asemenea, înspre Porțile de Fier năvălesc mongolii lui Nogai, întrerupând dominația ungară asupra Banatului de Severin. Conștient de importanța elemenului religios, Radu al II-lea susține realizarea Bisericii de la Corbii de Piatră cu dublu hram și altare de confesiuni diferite. Astfel, scutul auriu cu trei capete de negri, devine stema Valahiei, până către vremea lui Basarab.

1310: Moare Radu al II-lea și îi urmează Basarab–unificatorul, ce-și ia titlul de Mare Voievod.

1330: Are loc înfruntarea de la Posada, în urma refuzului său de a recunoaște suzeranitatea coroanei ungare. Lupta se dă, probabil, undeva pe Defileul Jiului, la întoarcerea armatei conduse de Carol Robert de Anjou către casă.

1359: Alexandru, fiul lui Basarab, cere patriarhului de Constantinopole să-l recunoască „domn autocrat”. Astfel, stema Țării Românești se schimbă și, în locul scutului cu trei capete de negri, apare imaginea știută a acvilei. Totodată, îl mută pe mitropolitul de la Vicina la C. de Argeș, sub titlul de Mitropolit al Ungrovlahiei.

Monism și pluralism în cunoaștere

Dan D. FARCAȘ

O veche, binecunoscută și des evocată poveste orientală spune că la un înțelept (am auzit istorioara pusă pe seama mai multor persoane, inclusiv a regelui Solomon) au venit doi împricinați să le facă dreptate. După ce primul a expus situația, din punctul său de vedere, înțeleptul i-a spus „tu ai dreptate". Al doilea a insistat și el să vorbească, iar după ce a terminat, înțeleptul i-a spus „și tu ai dreptate". Nevasta înțeleptului, care asista la scenă, a exclamat: "nu pot avea amândoi dreptate odată ce se contrazic". Înțeleptul a replicat „și tu ai dreptate".

Pentru majoritatea oamenilor, această istorioară este doar o snoavă absurdă și hilară, întrucât (nu-i așa?) adevărul este unul singur și împricinații se așteptau ca înțeleptul să-l identifice...

Ei bine, adevărul nu este totdeauna unic! Iar povestea a rezistat în timp, tocmai pentru că atrăgea atenția asupra acestui fapt. Orice adevăr privind realitatea este enunțat, într-o primă instanță, de un om. Or doi oameni pot vedea realitatea în două moduri diferite, deci „adevărurile" pe care le vor prezenta, privind un anumit aspect din realitate, pot fi diferite. Simplificând lucrurile, să zicem că unul va spune „este așa", iar celălalt „nu este așa"; și fiecare va susține că a spus un adevăr. În acest caz, probabil vom încerca să mergem „pe teren" să verificăm care dintre ei are dreptate. Până ce vom face însă această operație, nu avem voie să-l credem pe niciunul mincinos, ci vom dispune, provizoriu, de două „adevăruri".

Sunt și situații mai complexe. De pildă, uneori, când savanți diferiți au examinat un anumit aspect al realității, ei au imaginat ipoteze diferite pentru a explica fenomenele cunoscute, dând naștere chiar la teorii științifice diferite care se puteau contrazice între ele în anumite detalii. Până și în matematică (într-un mod greu de imaginat pentru omul obișnuit) s-au închegat, în secolul trecut, „școli" diferite, care își contestau reciproc metodele. Explicația stă în faptul că toate teoriile și toate cunoștințele noastre sunt, de fapt, doar „modele" ale realității și ale legităților după care aceasta funcționează, „modele" alcătuite după priceperea, dar și limitele minții autorilor lor. Iar aceste „modele" vor fi, funciarmente, imagini imperfecte ale realității.

Atunci când, într-un anumit domeniu, se află în competiție mai multe teorii, care explică la fel de bine toate faptele cunoscute, departajarea se face verificându-le în practică, prin așa-numitele „experimente cruciale", în care se vor întâmpla acele situații inedite în care o teorie spune că lucrurile se vor petrece într-un fel, iar cealaltă teorie că va fi altfel. Numai că, uneori, nu pot fi efectuate astfel de experimente. De pildă, o teorie poate spune că începutul Universului s-a produs într-un fel, cealaltă că s-a produs altfel; sau una spune că lumea subcuantică are niște proprietăți, cealaltă că aceste proprietăți nu există. La ora actuală, nu dispunem de instrumentele potrivite pentru a verifica astfel de afirmații. Iar până se vor crea condițiile pentru experimentul crucial, este firesc ca toate teoriile care n-au putut fi respinse să rămână demne de atenția și considerația noastră.

Merită să subliniez, încă o dată, că (oricât pare de greu de acceptat pentru unii) cunoașterea științifică nu poate aborda întreaga realitate, întrucât anumite aspecte ale acesteia nu pot fi experimentate în niciun fel. Pe lângă exemple, precum cele evocate mai sus, ne putem gândi la fenomenele naturale foarte rare, care nu pot fi produse ori observate după dorință. Nu pot fi observate sau măsurate nici trăirile interioare, subiective, ori mecanismele creației. Experimentele cerute de știință nu sunt posibile nici în cazul unor adevăruri „metafizice", cum ar fi cele ontologice sau gnoseologice (de pildă: este oare cunoașterea finită sau infinită?), ori cele ale sacrului, cum ar fi natura divinității și a unor ființe intermediare (îngeri, demoni etc.), spiritul nemuritor, sensul vieții și al creației omenești (domeniul teleologiei) etc. Prin urmare, unele ipoteze divergente s-ar putea să nu poată fi verificate, la modul cerut de știință, niciodată.

Unii vor spune că nu este corect să aplicăm metodele cunoașterii științifice la domenii „transcendente". S-ar putea să fi fost o vină a mea, dar nu am reușit să înțeleg niciodată această segregare decât ca un expedient comod și simplist pentru a scăpa de o problemă spinoasă. Mii de mărturii, despre apariții sfinte, vindecări miraculoase ori alte minuni par să dovedească faptul că acest „transcendent" chiar se manifestă uneori în realitatea noastră. Unde să trasez atunci granița? Sau să nu cred în aceste mărturii? Mi se pare mult mai firesc să consider că există o singură realitate, desigur cu multe compartimente, de naturi diferite, dar între care există numeroase legături.

Alții afirmă cu tărie că posedă, prin revelație, răspunsurile ultime la întrebări de tipul celor „metafizice" de mai sus; numai că, dacă examinăm aceste răspunsuri, vedem că, uneori, cele acceptate într-o religie cu sute de milioane de aderenți contrazic pe cele socotite valabile într-o altă religie, tot cu sute de milioane de aderenți. Și fiecare susține că

Judecata lui Solomon, gravură de Gustave Doré (1958)

adevărul este numai și numai de partea ei... Iar „experimentul crucial" nu poate fi efectuat (deocamdată?). Faptul că, din copilărie, am fost educat într-una dintre aceste religii, nu mi se pare un criteriu valabil pentru a nega adevărurile, contrare, ale celorlalte. Istoria ne sugerează că pluralitatea dogmelor teologice (care pot avea, pentru religiile evoluate, aceeași consistență ca și teoriile științifice ori filosofice) pare să fie perenă; ea a avut ca efect, încă din antichitate, perpetuarea unui mare număr de credințe. În speranța că voi fi iertat pentru îndrăzneală, aș mai adăuga încă un gând păcătos – s-ar putea ca această pluralitate să fi fost și voia Divinității, întrucât, dacă ar fi vrut, Aceasta putea să intervină, în atâtea milenii, să îndrepte neînțelegerea.

Un om rațional, confruntat cu mai multe teorii, științifice, filosofice, religioase etc., asupra unui anumit domeniu, se va găsi, evident, în dificultate atunci când va trebui să acționeze, având mai mulți „sfetnici" care se mai și contrazic uneori între ei.

În principiu, el poate adopta *trei atitudini:*

(1) *monismul* – adică să opteze între aceste teorii pentru aceea pe care o consideră cea adevărată, desigur după alte criterii decât cele ale experimentului crucial, de pildă pe baza unui „criteriu de preferință"; iar după ce a făcut alegerea sa, el va respinge cu înverșunare argumentele celorlalte teorii;

(2) *căutarea sintezei* – să considere că soluția corectă este unirea acestor teorii printr-o „mare sinteză", a cărei căutare o va susține sau pe care chiar se va strădui s-o realizeze;

(3) *pluralismul* – să utilizeze toate teoriile *simultan* în deciziile și acțiunile sale.

Monistul se atașează, deci, mai mult sau mai puțin subiectiv, de una singură dintre teoriile existente, cea în care *crede,* fără să o mai pună sub semnul întrebării. De foarte multe ori, atitudinea lui este rezultatul educației din primii ani de viață ori din școală. De regulă, monistul va raționa astfel: întrucât adevărul este unic și eu dispun deja de un adevăr verificat, relativ la problema care mă preocupă, înseamnă că posed chiar acel adevăr unic; iar dacă posed adevărul unic, pentru mine cunoașterea în domeniul respectiv este încheiată (cel puțin în linii mari). Omul nostru va avea astfel o certitudine liniștitoare și sentimentul că a scăpat de o grijă.

A doua cale, lăudabilă și legitimă, întrucât simplifică lucrurile, este căutarea, ori de câte ori este posibil, a unor *mari sinteze* între teorii care nu pot fi respinse, chiar dacă se bat cap în cap. Se va căuta de regulă o teorie mai generală, care să le cuprindă pe cele inițiale drept cazuri particulare. Hegel a schematizat această dinamică prin mecanismul *teză-antiteză-sinteză.* Problema de fond nu va fi însă eliminată astfel, întrucât sinteza va purta în ea aceleași limite omenești ca și teoriile inițiale.

A treia cale, *opțiunea pluralistă,* sugerează ca cel ce elaborează metode, previziuni, ori decizii, să ia în considerare toate teoriile disponibile, folosind în raționamentele sale, *simultan,* toate adevărurile relevante pe care aceste teorii i le oferă, cel mult cu un „grad de încredere" diferit, atașat fiecăruia.

Opțiunea pluralistă poate avea, ea însăși, nuanțe. Într-un pluralism „extern", subiectul s-ar putea atașa mai mult de o teorie, rămânând însă tolerant față de cei ce cred în alte teorii, ca în ecumenismul religios. În *pluralismul „selectiv"* subiectul utilizează simultan adevărurile mai multor teorii, dar nu pe ale tuturora, ca în cazul cuiva care se consideră creștin, fără a face deosebire de confesiuni, respingând însă ferm celelalte credințe. În *pluralismul „internalizat",* cel care este de fapt pluralismul „deplin", sau „propriu-zis", subiectul acceptă simultan *toate* teoriile existente care nu au putut fi infirmate empiric, ca atunci când subiectul ar accepta simultan viziunile tuturor credințelor, inclusiv cele ale ateismului...

Pentru a completa exemplificările din sfera religiilor, opțiunea monistă va corespunde în acest caz fundamentalismului (incluzând aici și fundamentalismul ateu), iar opțiunea marii sinteze, tendinței spre unitatea religiilor.

Atunci când nu putem să înlăturăm niciuna dintre teoriile sau viziunile disponibile și nu se întrevede nici posibilitatea unor sinteze, consider că opțiunea cea mai rațională dintre cele trei conduite enunțate este cea pluralistă, chiar dacă ea pare neobișnuită și complicată. Utilizarea *simultană* a mai multor teorii sau modele, deci a unei pluralități de adevăruri, oferă – prin conlucrarea acestora – șansa de a putea privi aceeași realitate din mai multe unghiuri complementare, un avantaj important, dacă ne gândim că orice adevăr are limite și niciun om, în particular niciun creator de teorii, nu este ferit de „hipnoze culturale". Informația obținută prin opțiunea pluralistă este mai bogată, deci acțiunea condusă cu ajutorul ei are șanse mai mari să fie eficace. Orice teorie forțează realitatea într-un „pat al lui Procust". Dar cu opțiunea pluralistă, cel puțin există „mai multe paturi ale lui Procust", între care te poți acomoda.

În următoarele articole voi încerca să argumentez mai pe larg această idee.

Mihai Eminescu, trăitor și apologet al ortodoxiei

Stelian GOMBOȘ

Studiul operei eminesciene, și când spunem asta nu ne gândim numai la poezie, ci la întreaga producție literară pe care o găsim consemnată în manuscrisele sale, în articolele apărute în presa timpului, ne descoperă o personalitate cu o neostoită sete de cunoaștere, dornică de a-și însuși tot ceea ce oferea gândirea omenească în cele mai variate domenii de manifestare a spiritului. *„Nu e ramură de știință, afirma Ioan Slavici despre Mihai Eminescu, pentru care el n-avea, cum zicea, o «particulară slăbiciune» și, când se înfigea odată în vreo chestiune, citea un întreg șir de cărți privitoare la ea…”*

Credem că este interesant un scurt periplu prin gândirea lui, cu accent pus pe viziunea asupra creștinismului și pe perspectiva din care poetul evalua omul.

Ioan Slavici avea dreptate. Cursurile audiate de Mihai Eminescu la Viena și Berlin sunt dovada unei preocupări pentru dobândirea unei culturi enciclopedice. Drept, economie politică, științe financiare, filologie, istorie modernă și geografie, fizică, medicină și filosofie sunt domeniile care pentru Mihai Eminescu prezentau un interes deosebit. Nu degeaba cartea lui Constantin Noica îl prezenta pe cel născut la Ipotești ca „omul deplin al culturii românești”.

Nu avem știință ca Mihai Eminescu să fi urmat vreun curs de teologie în anii studiilor în străinătate. Avem mărturie însă că, în primul rând acasă și mai apoi la Cernăuți, a făcut cunoștință cu biserica și cărțile liturgice. Ceasloavele, liturghierele, mineiele, sinaxarele, cărțile de învățătură n-au rezistat curiozității tânărului din Ipotești și au fost cercetate cu atenție. Chipul lui Iisus Hristos apare evocat în câteva poezii și în articolele publicate în *Timpul*. Intuițiile lui Mihai Eminescu asupra Persoanei Fiului lui Dumnezeu întrupat nu sunt foarte numeroase, dar compensează prin profunzimea lor. Cel mai reprezentativ text cu privire la creștinism este un articol intitulat *Și iarăși bat la poartă…*, publicat în ziarul *Timpul*, datat 12 aprilie 1881. Se pare că este vorba de Vinerea Mare sau chiar Sâmbăta din Săptămâna Mare a acelui an, pentru că autorul scrie: *„Astăzi încă Iisus Hristos este în mormânt, mâine se va înălța din giulgiul alb ca floarea de crin, ridicându-și fruntea sa radioasă la ceruri.”*

Cea mai înaltă formă a existenței umane

Vorbind despre Sfânta Evanghelie și mesajul ei adus omenirii, Mihai Eminescu așază creștinismul pe prima treaptă în istoria evenimentelor care au schimbat lumea. În comparație cu celelalte învățături religioase apărute, mai apropiate sau mai depărtate de venirea lui Iisus Hristos, credința creștină propune iubirea drept cea mai înaltă formă a existenței umane: *„Sunt două mii de ani aproape de când ea (Evanghelia) a ridicat popoare din întuneric, le-a constituit pe principiul iubirii aproapelui, două mii de ani de când biografia Fiului lui Dumnezeu e cartea după care se crește omenirea. Învățăturile lui Buddha, viața lui Socrate și principiile stoicilor, cărarea spre virtute a chinezului La-o-tse, deși asemănătoare cu învățămintele creștinismului, n-au avut atâta influență, n-au ridicat atâta pe om ca Evanghelia, această simplă și populară biografie a blândului nazarinean a cărui inimă a fost străpunsă de cele mai mari dureri morale și fizice, și nu pentru el, ci pentru binele și mântuirea altora. Și un stoic ar fi suferit chinurile lui Iisus Hristos, dar le-ar fi suferit cu mândrie și dispreț de semenii lui; și Socrate a băut paharul de venin, dar l-a băut cu nepăsarea caracteristică virtuții civice a Antichității. Nu nepăsare, nu dispreț: suferința și amărăciunea întreagă a morții au pătruns inima mielului simțitor și, în momentele supreme, au încolțit iubirea în inima lui și și-au încheiat viața pământească cerând de la tată-său din ceruri iertarea prigonitorilor. Astfel, a se sacrifica pe sine pentru semenii săi, nu din mândrie, nu din sentiment de datorie civică, ci din*

iubire, a rămas de atunci cea mai înaltă formă a existenței umane.”

Măreția Persoanei lui Iisus Hristos nu constă doar în sublimul învățăturii predicate de El celorlalți, ci în împlinirea cuvintelor rostite de Iisus în propria Sa viață. Mihai Eminescu subliniază ideea că o doctrină, niște principii abstracte nu vor fi niciodată de-ajuns pentru a mișca popoarele să le urmeze. Doar exemplul unei persoane reale, care face vie învățătura pe care o propune, aduce cu sine convingerea că Iisus Hristos este Adevărul absolut: *„E ușoară credința că prin precepte teoretice de morală, prin știință oarecum, omul se poate face mai bun. Omul trebuie să aibă înaintea lui un om ca tip de perfecțiune, după care să-și modeleze caracterul și faptele. Precum arta modernă își datorește renașterea modelelor antice, astfel creșterea lumii nouă se datorește prototipului omului moral, Iisus Hristos. După el încearcă creștinul a-și modela propria sa viață.”*

Întrebării retorice de ce Iisus Hristos este așa de mare, Mihai Eminescu îi dă un răspuns simplu: *„Pentru că prin iubire el a făcut cearta între voințe imposibilă. Când iubirea este, și ea este numai când e reciprocă, și reciprocă absolut, va să zică universală; când iubirea e, cearta e cu neputință.”* (M. Eminescu, *Fragmentarium*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.)

De aproape două mii de ani ni se predică să ne iubim, iar noi ne sfâșiem…

Într-un articol intitulat *Paștele*, apărut în ziarul *Timpul* din 16 aprilie 1878, Eminescu comentează rugăciunea patriarhului Calist al Constantinopolului, rostită pentru încetarea secetei, și pune în evidență bunătatea lui Dumnezeu care nu răsplătește răul cu rău, ci se milostivește de făptura sa. Textul publicat dă la iveală familiaritatea autorului cu cărțile de cult și cu slujba pascală, pentru că articolul debutează cu o stihire din canonul Paștilor: *„Să mânecăm dis-de-dimineață și în loc de mir cântare să aducem Stăpânului”*, încheind cu Slava Laudelor de la Înviere: *„Să ne primim unul pe altul și să zicem frați și celor ce ne urăsc pe noi…”*

Dar să revenim la fondul afirmației. Autorul deplânge faptul că, deși *„aproape de două mii de ani ni se predică să ne iubim, noi ne sfâșiem”* și că *„în loc de a urma prescripțiunile unei morale aproape tot atât de vechi ca și omenirea, în loc de a urma pe Dumnezeu, omenirea necorijabilă nu-l urmează deloc; ci întemeiată pe bunătatea lui, s-așterne la pământ în nevoi mari și cerșește scăpare.”* (M. Eminescu, *Opere*, vol. X, Editura Academiei RSR, București, 1989, p. 78)

„Cum suntem vrednici a lua facerile Tale de bine? Că Tu ești drept, noi nedirepți; Tu iubești, noi vrăjmășuim; Tu ești îndurat, noi neînduraţi; Tu făcător de bine, noi răpitori! (…) Lesne este mâniei Tale celei atotputernice ca într-o clipeală să ne piarză pe noi și, cât este despre gândul și viața noastră, cu dreptul este nouă să ne dăm pierzării, prea dirępte judecătoriule! Dar... îndurării celei nebiruite și bunătății celei negrăite nu este acest lucru cu totul vrednic, prea iubitorule de oameni stăpâne!”

Redactorul ziarului recunoaște la finalul citării sale: *„Rar ni s-a întâmplat să vedem șiruri scrise cu atâta cunoștință de caracterul omenesc: Tu ești bun, recunoaștem că noi suntem răii-răilor, dar bagă de seamă că nu-i vrednic de Tine să-ți răsplătești asupra noastră pentru că ai sta în contrazicere cu calitățile Tale de atotbun, îndelung răbdător, lesne iertător.”*

Dacă moartea are ultimul cuvânt, viața este lipsită de sens

„Menirea vieții tale e să te cauți pe tine însuși. Adevărul este stăpânul nostru, nu noi stăpânii adevărului. Sucul învietor al gândirii este patima. Este vorba numai ca această patimă să aibă un obiect nobil și desigur că cel mai nobil este adevărul. Adevărul este în inimă, creierul nu este decât lacheul inimii” exprimă crezul unui neobosit călător prin scurta viață în aflarea sensului existenței: *„Au e sens în lume?/ Tu chip zâmbitor/ Trăit-ai anume ca/ astfel să mori?/ De e sens într-asta,/ e-ntors și ateu,/ Pe palida-ți frunte/ nu-i scris Dumnezeu.”*

(*Mortua est*, 1871, 1 martie)

Ce vrea să spună de fapt poetul în aceste versuri? Zoe Bușulenga observă într-un comentariu al său că condiționalul *dacă*, în poezie prezent prin *de e*, precedă definirea sensului de *întors* și *ateu*. Așadar, doar dacă moartea ar fi țelul singur al vieții, atunci viața ar primi aceste atribute. Ultimul vers exprimă conștiința că omului nu-i sunt proprii atributele divine. De altfel, tot Mihai Eminescu nota: *„Ideea dumnezeirii s-a născut din negație, din ceea ce nu este spiritul nostru – atotștiutor; din ceea ce nu este brațul nostru – atotputernic; din ceea ce nu este viața noastră – infinită; din aceea ce nu este sufletul nostru – ubicuu”.* Avem aici trasată în linii fine diferența între cele două condiții, cea divină, absolută, și cea umană, mărginită. Dar pasajul de mai sus poate fi interpretat și în cheie apofatică, a cunoașterii lui Dumnezeu prin negația tuturor limitărilor omenești.

Omul este oarecum nașterea eternă

Cu toate acestea, Mihai Eminescu are convingerea că între om și Dumnezeu există afinități profunde și incontunabile, care fac posibilă comunicarea între cei doi. *„Dumnezeu. El are predicabiliile câtor trele categorii ale gândirii noastre. El este pretutindeni – are spațiul; el e etern – are timpul; El este atotputernic – dispune de întreaga energie a Universului. Omul este după asemănarea Lui: Omul reflectă în mintea lui – in ortum – câteșitrele calitățile Lui.”*

În studiul său antropologic, Mihai Eminescu consideră că omul nu rămâne niciodată la același nivel, ci în firea lui există dorința unui progres, a unei lupte spre desăvârșire, prin care se încearcă autodepășirea: *„Omul conține în el o contradicțiune adâncă. Fiecare om are în sine ceea ce numim noi o destinațiune internă. Facultatea, puterea, voința chiar de a dezvolta mereu, de-a produce prin sine însuși o viață nouă. Nu e nici un om mulțămit de-a rămânea etern pe acelaşi punct – omul e oarecum nașterea eternă. Această devenire eternă află în om o putere numai mărginită. Din această contradicțiune a puterii mărginite și-a destinațiunii nemărginite rezultă ceea ce numim viața omenească. Viața este lupta prin care omul traduce destinațiunea sa, intențiunile sale în lumea naturei. Această viață întrucât are de obiect realizarea scopurilor personalității în obiectele naturii se numește lucru. Întreaga viață omenească este o viață a lucrului.”* (*Fragmentarium*, p. 153)

Filonul religios al postumelor eminesciene

Ion PIŢOIU-DRAGOMIR

Este cunoscut faptul că Mihai Eminescu, Poetul, a fost un introvertit, asemeni altor mari spirite ale umanităţii, dialogul său cu lumea pornind de la cel cu sine însuşi, din zone puţin sondabile (dacă nu apelăm la criteriile estetic şi filosofic în acelaşi timp).

Antumele marelui creator sunt, în general, bine cunoscute, despre ele s-a scris şi se va mai face acest lucru mereu şi mult, cu interes şi – sperăm – competent. Postumele au fost primite la început cu reticenţă, fiind „descoperite" mai târziu, uimirea legată de ele manifestându-se, însă, şi în zilele noastre. Am zăbovit asupra lor pentru că au fost mai puţin analizate, dar şi pentru că ele oferă constatări noi, sporind motivaţia ce determină alte „priviri" asupra verbului eminescian (a câta şi a câta oară?).

De ce „filonul religios al postumelor eminesciene?" am putea fi întrebaţi şi răspunsul ar privi o latură mai puţin cercetată a acestor nestemate, din unghiurile pe care le propunem aici. Totodată ar fi o încununare a eforturilor evidenţierii unor ecouri „ascunse" în textele de referinţă, de-a lungul unor ani, şi ar fi un parţial răspuns la tulburătoarea întrebare „Dacă evidenţiem filonul religios al postumelor, al creaţiei sale, în general, ne este deschis, cumva, drumul spre un Eminescu... mistic?"

În postumele Poetului îl întâlnim pe Dumnezeu – ocrotitor („Dacă deşi blânzi îngeri nu-şi varsă a lor raze/ În sufletul lor, totuşi, ei mari îs şi distinşi/ Căci Dumnezeu în lume le ţine loc de Tată/ Şi pune pe-a lor frunte gândirea Lui bogată" – *Memento mori.*) Dumnezeu – izvor al marilor gânduri („A pus în tine Domnul nemargini de gândire" şi „Gândite de Domnu-ntr-a sorilor nimb" – ambele din *Memento mori*), Dumnezeu – destin şi atoateştiutor („Când cartea lumii mare Dumnezeu o citeşte" şi „Dumnezeu Sântul o-a destinat" – *Memento mori* şi, respectiv, din *Lira spartă...*), Dumnezeul suprem („Răspunde-mi cine-i suflet al lumii? Dumnezeul?" – *Mureşanu*).

Apar numeroşi termeni din câmpul semantic al religiei, în spatele acestora aflându-se un Eminescu pentru care esenţa religioasă a lumii era evidentă şi nu presupunere: înger, rai, paradis, candelă, cer ca o certitudine dată de Dumnezeu, clopot, templu, moartea ca o chemare la Tatăl, rugăciune, candeli, icoană, smirnă, tămâie, catapeteasmă etc. sau: Cartea lumii (Biblia), Sfintele Scripturi, Turnul Vavilon (alteori Babilon), Ninive, Pilat (în alt loc Pilad), Hristos, Crist, focul gheenei, Cain, Adam, Iehova, Satan, Golgota, Lazăr, Maria etc.

Putem contura chiar un strigăt că nu totdeauna a văzut în jurul său credinţă suficientă, să lumineze lumea, semnalul de alarmă fiind elocvent („Azi gândirea se aprinde ca şi focul cel de paie –/ Ieri ai fost credinţă simplă – însă sinceră, adâncă,/ Împărat fuşi Omenirei, crezu-n tine era stâncă.../ Azi pe pânză te aruncă, ori în marmură te taie" – *Dumnezeu şi om*)...

Şi acum, în zilele noastre, nu sunt suficiente motive, afirmate adesea din amvon, să fim îngrijoraţi (dacă nu cutremuraţi) ca Poetul atunci?

Important este şi faptul că, respectând poruncile Lui, primim semnalul ocrotirii şi speranţa în Binele Etern („Pe lume-l trimise de sus Dumnezeu" – *Care-o fi în lume*), motive pentru care apelativele către Domnul sunt numeroase în postumele eminesciene: „Dumnezeu sântul", „mare Dumnezeu", „Lui" – cu grafie biblică, „Domnul", „dragă Doamne", „Doamne sfinte" etc.

Afirmaţiile sufletului introvertit al marelui Eminescu sunt emblematice, pentru credinţa sa şi, poate, pentru viaţa întru mistic a unei laturi esenţiale din profetica sa personalitate: „Cum din mormânt răsare/ Cristos învingător,/ Iar inimile s-unesc în armonie:// Cântări şi laude-nălţăm/ Noi, Ţie unuia;/ Primindu-l cu psalme şi ramuri,/ Plecaţi-vă, neamuri,/ Cântând Aleluia!// Christos a înviat din morţi,/ Cu cetele sfinte,/ Cu moartea pre moarte/ călcând-o,// Lumina ducând-o/ Celor din morminte!" (*Învierea*)

Acelaşi ton, poate cu o nuanţă de candoare, îl întâlnim şi când este vorba de Născătoarea de Dumnezeu, Maică a Cuvântului şi Fecioară, Dumnezeiasca Mireasă, Preacurata, Stăpâna noastră şi Maica Isbăvitorului, Maria („Iar pe-un tron de nemurire,/ Tron de-argint şi strălucire,/ Maica Domnului zâmbea" sau „Stă un înger cugetând:/ Şi-a luat aripa-i de aur/ Şi trecând mâna pe ea/ A-nceput a răsuna/ Raiul... luncile-i de laur/ De-un blând Ave Maria" – *Basmul ce i l-aş spune ei*).

Totul devine imn sfânt în una dintre cele mai frumoase poezii care s-au scris vreodată, *Rugăciune:*

„Crăiasă alegându-te
Îngenunchem rugându-te,
Înaltă-ne, ne mântuie
Din valul ce ne bântuie;
Fii scut de întărire
Şi zid de mântuire,
Privirea-ţi adorată
Asupră-ne coboară,
O, maică preacurată,
Şi pururea fecioară, Marie.

Noi, ce din mila sfântului
Umbră facem pământului,
Rugămu-ne-ndurărilor,
Luceafărului mărilor,
Ascultă-a noastre plângeri,
Regină peste îngeri,
Din neguri te arată,
Lumină dulce clară,
O, maică prea curată,
Şi pururea fecioară, Marie!"

Ghidul nostru este unul genial („eu sunt un serat mare/ De Domnul eu trimisu-s" – *Povestea magului călător în stele*; „voi ajunge-n fine/ Atât de sus în lumea creată pentru bine" – *Gemenii*).

Cel care a zămislit imagini unice, re-scriind limba română, ambasadorul de aur al sufletului românesc dialogând cu Timpul, afirmă esenţe pe care şi le-a asumat (când? cum? de la cine?), ştie că este dintre cei rari întru spirit.

Chemând spre lumea pe care a văzut-o prin harul ceresc, avertizează în acelaşi timp: „Să simt că nu se poate un/ Dumnezeu să-mi ierte/ Cetăţile în flăcări şi ţările/ deşerte..." (*Apari să dai lumină*)

Ni se dezvăluie, deci, un Eminescu misionar? După cum îl ştim, Poetul n-a comunicat numai; el s-a comunicat ca un om al credinţei, al spiritului înalt, al absolutului divin.

Filonul religios al postumelor sale ne îndeamnă să ne întrebăm, cum am făcut-o şi la începutul însemnărilor noastre: „Nu cumva caracterul acestora privind raportarea la credinţa în Dumnezeu conturează un Eminescu mistic?" Unde, când, cum, cine va găsi răspunsul edificator? Drumul spre această interpretare îl considerăm deschis, totuşi.

Avem numeroase motive să fim îndreptăţiţi a aprecia că Poetul – timp etern al miresmelor din Cuvânt, „Omul deplin al sufletului românesc", Mihai Eminescu – dacă n-a fost ceea ce am putea numi un mistic, el sigur a trăit şi a creat adesea întru mistic!

Rămâne să-i întâmpinăm cu noi gratitudini policromiile din Cuvântul său inimitabil...

Împotriva celor ce se declarau liber-cugetători, Mihai Eminescu a dat o replică în *Timpul* din 2 februarie anul 1879: *„...a vorbi despre o religie a liberei-cugetări este ceea ce se numeşte în logică o contradictio in adjecto, este ca şi când ai zice «oţel de lemn»".*

Mihai Eminescu a fost în genialitatea sa un om de o modestie greu de întâlnit în lumea contemporană. Conştient de darurile cu care fusese înzestrat, atrăgea totuşi atenţia tuturor ca *„nimănui să nu-i abată prin minte c-ar fi un geniu. Pământul nostru este mai sărac în genii decât Universul în stele fixe. Homer şi Shakespeare, Rafael, geniile în arte se nasc o dată la 3, 4 mii de ani, Newton şi Galilei, Kant şi geniile în ştiinţă, o dată la o mie de ani, încât nu ştiu zău dacă de la Adam până la Papa Leo IX au existat de toţi o duzină. Încolo, suntem cu toţi nişte bieţi mizerabili cărora aceşti regi ai cugetării ne dau de lucru pentru generaţii înainte."* (*Fragmentarium*, p. 178)

Câteva cuvinte despre „naţionalismul" lui Eminescu

Există persoane care şi-au creat impresia falsă că Mihai Eminescu ar fi un naţionalist disperat, care detestă existenţa celorlalte popoare, dar ceea ce apără el în fapt sunt tradiţia neamului, limba curată, românească şi credinţa creştină: *„Naţionalismul este un semn rău la un popor. Nimeni nu ţine la esistenţa sa decât acela ce are să o piardă în curând şi aceasta se simte instinctiv. Nicăieri nu se manifestă voinţă de viaţă mai tare decât acolo unde viaţa este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol estern."* (*Fragmentarium*, p. 129)

Cosmopolitismului, la modă spre sfârşitul secolului al XIX-lea, veacul constituirii naţiunilor moderne, cosmopolitism pe care Mihai Eminescu îl învinuia că ar fi introdus în estul Europei *„formele costisitoare de cultură ale Apusului"*, îi opunea cultura naţională în adevăratul înţeles al cuvântului.

Într-un articol, publicat în ziarul *Timpul* la 22 ianuarie 1880, autorul mărturisea cu nedisimulată amărăciune: *„În loc de-a merge la biserică, mergem la Caffé-chantant, unde ne-ntâlnim cu omenirea din toate unghiurile pământului, scursă la noi ca prin minune. Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o de o parte şi am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită pe care cineva, dacă ştie niţică franţuzească, o învaţă într-o săptămână de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, care în înţelegere cu Domnii de atunci şi c-un sinod general al bisericei noastre au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi în palat, în colibă şi-n toată românimea, şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie şi păstrul limbei, n-o mai înţelege."*

Legătura dintre Biserica Ortodoxă şi neamul românesc Mihai Eminescu o considera a fi fundamentală pentru dăinuirea în istorie a poporului din care şi el făcea parte. Rolul pe care Biserica l-a avut în dezvoltarea culturii şi identităţii naţionale este incontestabil şi aceasta pentru că *„Biserica răsăriteană e de optsprezece sute de ani păstrătoarea elementului latin de lângă Dunăre. Ea a stabilit şi unificat limba noastră într-un mod atât de admirabil, încât suntem singurul popor fără dialecte propriu-zise; ea ne-a ferit de înghiţirea prin poloni, unguri, tătari şi turci, ea este încă astăzi singura armă de apărare şi singurul sprijin al milioanelor de români cari trăiesc dincolo de hotarele noastre. Cine-o combate pe ea şi ritualele ei poate fi cosmopolit, socialist, nihilist, republican universal şi orice i-o veni în minte, dar numai român nu e."* (M. Eminescu, *Opere*, vol. X, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1989, p. 187.)

(Va urma.)

Neagoe Basarab 500

Un dialog profund cu sine însuşi şi cu Dumnezeu

Ion C. ŞTEFAN

Suntem obişnuiţi să-i privim pe Înaltpreasfinţiile lor ca pe nişte soli ai lui Dumnezeu, care ne arată calea spre credinţă, evlavie şi nădejde. Noi, ca simpli credincioşi, îi zărim în sobrieteta odăjdiilor negre sau aurii, împodobite cu fine ţesături în roşu şi galben, cu feţele strălucind de credinţă şi cugetare, cărora le putem încredinţa dilemele sufletelor noastre pământene, cu toată speranţa unor sfaturi bune.

De aceea ne vine greu să credem că odinioară au fost şi ei copii, adolescenţi şi tineri, cu inimile înflăcărate şi că, din toate aceste trepte, au ales calea mântuirii spirituale, închinându-şi vieţile lui Dumnezeu. Iată însă că Înaltpreasfinţia Sa, Calinic Argatu-Argeşeanu, un om de aleasă cultură, un prozator talentat şi sensibil, membru al Uniunii Scriitorilor din România, ne face plăcuta surpriză a tipăririi, într-un timp relativ scurt, a trei volume cuprinzătoare de memorii şi cugetări, sub titlul *Toată vremea-şi are vreme* (Editura Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului, Curtea de Argeş, 2010-2011), având-l ca editor pe eruditul călugăr doctorand Daniel Gligore – în care autorul realizează un fel de spovedanie profundă, în faţa cititorilor, povestindu-şi copilăria, anii de studii teologice, slujirea, ca preot, prin câteva biserici din zonele Clujului şi Maramureşului, hotărârea de un suprem sacrificiu omenesc de-a rămâne preot celibatar, pentru a putea trece oricând în rândurile călugărilor, întâlnirile diverse cu anumite înalte feţe bisericeşti, stadiile de purificare religioasă şi de înţeleaptă călăuzire, în mănăstirile de la Căldăruşani, Cernica, Sinaia şi, din nou, la Cernica.

Urmărim şi drumul spre vocaţia literară, prin relatarea câtorva întâlniri cu poeţii Ioan Alexandru şi Adrian Păunescu, prin evocarea unor trasee ale romancierului Mihail Sadoveanu, ori ale lui Mihai Eminescu şi ale Veronicăi Micle. Faptele sunt relatate sub lumina unei idei centrale, de purificare prin artă, concise, sugestive şi pline de învăţăminte, desprinzând şi substratul religios şi moralizator care le domină.

Nu ştiu cum să numesc această lungă mărturisire: romanul unei vieţi închinate lui Dumnezeu sau scurte povestiri memorialistice, reflectând un suflet bogat şi sensibil, din copilărie până la menirea de Arhiepiscop al Argeşului şi Muscelului?

O parte dintre ele le-am citit în *Argeş Expres,* bănuind că, la început, articolele au fost scrise cu scopul comunicării directe cu enoriaşii săi.

Astfel, volumul întâi ne prezintă emoţionante episoade din copilăria unui prunc de la ţară, înfrăţit cu natura şi cu legendele, în care locul central îl ocupă mama, o femeie înţeleaptă, credincioasă şi grijulie cu fiul său. Acest raport duios fiu-mamă revine mai târziu, când bătrâna se întâlneşte, la Palatul Episcopal din Curtea de Argeş, cu înaltul prelat, fiindcă relaţia de suflet nu se schimbă niciodată. Darul de povestitor al autorului, pe care câţiva cronicari ai cărţii sale l-au semnalat deja, i-a determinat să compare această parte a volumului cu *Amintirile din copilărie,* ale lui Ion Creangă, dar mie mi se pare a fi mai mult: o profunzime asemănătoare cu evlavia creştină din prozele lui Ion Agârbiceanu, Gala Galaction şi Vasile Voiculescu, punându-se accentul nu pe partea hazlie a unor întâmplări, ca la povestitorul humuleştean, ci pe aceea a unor tainice înclinaţii ale copilului spre religiozitate. Dragostea sa faţă de părinţi şi locurile natale, iubirea adevărului şi ascultarea *vocilor sufletului,* conferă o mare frumuseţe scrierilor lui Calinic Argatu-Argeşeanu. Iar mai târziu, ca preot în Transilvania, vocaţia Meşterului Manole reînvie în sufletul tânărului preot, înfruntând cu mult curaj şi tact autorităţile comuniste de odinioară.

Urcând pe drumul înţelepciunii, preotul celibatar ajunge stareţ la Căldăruşani, unde atmosfera nu era prielnică, dar el rămâne un dârz slujitor al Domnului, apoi la Cernica.

Mutat apoi ca Întâiul Stătător al Mănăstirii Sinaia, conflictele cu mai marii vremii se acutizează, venind în raport direct cu securitatea, deoarece locul făcea parte din zona prezidenţială, fiind lângă Castelul Peleş, iar interesele erau complicate.

Revenirea la Mănăstirea Cernica ar fi fost ca o eliberare din aceste vremelnicii, dacă şi aici n-ar fi fost nevoie iarăşi de reparaţii, zugrăveli şi modernizare, de îngrijit livada şi holdele mănăstirii, acţiuni mai mult meşteşugăresti şi agricole, dar pe care nu le putea neglija, ci, dimpotrivă, le consacra o bună parte a timplui activ de muncă.

Nici promovarea pe linie episcopală nu a fost prea uşoară, aşa cum unii ar fi înclinaţi să creadă, văzându-i, din exterior, doar măreţia, deoarece relaţiile cu mai marii săi de la Râmnicu-Vâlcea au fost, la început, încărcate de suspiciuni. Dar lucrurile se rezolvă prin sinceritate şi credinţă: „Cea mai mare bucurie este atunci când îţi asumi suferinţa" (coperta IV, vol. II).

Un alt capitol important din volumul următor se referă la impresiile puternice pe care le-au produs asupra povestitorului evenimentele de la 1989, când deja era episcop, apoi arhiepiscop la Curtea de Argeş, incluzând acum şi zona geografică a Câmpulungului-Muscel – toate aceste acţiuni de salvare a patrimoniului mănăstirii şi a prestigiului preoţimii „păreau că se desfăşoară sub binecuvântarea şi cu ajutorul divinităţii. Întronizarea la Curtea de Argeş, ca arhiereu, în istorica şi prea frumoasa ctitorie a Sfântului Voievod Negoe Basarab n-a rămas neobservată de cei care erau puşi să supravegheze evenimentele politice şi religioase. Pentru argeşeni era o bucurie şi un semn bun că începeau să se vindece rănile sufletului... din 1949, când s-a desfiinţat, de către comunişti, Episcopia Argeşului, cea mult încercată pe dinlăuntru şi pe dinafară" (coperta II, volumul III).

Ca fiu al acestor meleaguri, sunt bucuros că am putut parcurge aceste volume de mărturisiri, reîntâlnind un prozator de un talent deosebit, un slujitor al bisericii, cu suflet generos, într-un adevărat drum al destinului spiritual şi al vocaţiei: „Nici acum nu înţeleg de ce plecam de la mănăstire de unul singur. Ba înţeleg! Mă gândeam mereu la dorul de a-L întâlni singur pe Iisus. Îmi doream să-L văd pe Iisus cum mă ia de braţ şi mă trece mai repede munţii în zbor" (coperta II, volumul I).

Iar în *zborul* său spre orizonturile luminii, ne-am aflat şi noi: mulţimea cititorilor şi admiratorilor. Am desprins taina izbăvitoare a rugăciunii, bucuria lecturii pline de învăţăminte, memoria afectivă a autorului, care evocă amănunte semnificative, o parte petrecute cu zeci de ani în urmă, frumuseţea ilustraţiilor: biserici şi mănăstiri, preoţi şi oameni de bine, sinceritatea sufletului faţă de cititori şi curajul dezvăluirii de sine „recunoaşterea evoluţiei prin purificare şi rugăciune. În fiecare om există o sămânţă de dumnezeire: din care cresc trunchiul, ramurile frunzele, florile şi rodul". În căutarea acestui adevăr, am parcurs cele 1156 de pagini ale celor trei volume, cu dorinţa să desprind, să înţeleg şi să folosesc bogatele învăţăminte, pe care un preot, ajuns pe treapta înaltă de Arhiepiscop, ni le transmite prin dialogul său sincer cu noi.

Din învăţături...

De aceea îţi zic, fiule, dacă aşezi gloata la masă şi dacă vor veni unii dintre cei mai iubiţi ai tăi în slujbă, să nu cumva să muţi pe altul de la masă mai jos şi să-l pui pe el mai sus, ci cei care sunt la masa ta cu tine să se îndulcească pe lângă tine, aşa cum i-ai aşezat. Iar celor iubiţi ai tăi, care sunt în slujbă, ia pâinea şi mâncarea care este înaintea ta şi vinul şi dă-le să mănânce şi să bea din mâna ta, şi după ce le-ai dat mâncare, dă-le şi cuvânt dulce din gura ta. Căci şi Sfânta Scriptură mărturiseşte, zicând: „Sunt unii care mai mult mulţumesc şi se bucură de cuvinte bune", decât alţii de mâncare şi de băutură. Pentru că omul înţelept, cu cât îi vei adăuga vorbe bune, cu atât mai mult se va folosi şi va mulţumi, şi cu cât vei adăuga mai multă mâncare şi băutură, mai rea răutate i se va aprinde în trup.

Aşa şi tu, fiul meu, dacă vei folosi slugile tale cu cuvinte dulci, întotdeauna vei dobândi mare folos. Iar dacă îţi vei slobozi trupul spre beţie fără măsură, îţi vei pricinui multă pagubă, pentru că băutura multă mult mai rău pricinuieşte şi de multă trezire este nevoie. Ascultă pe Domnul zicând: „Luaţi seama, să nu se îngreuieze inimile voastre de mâncare şi de băutură!" Şi iarăşi prin prorocul său zice: „Treziţi-vă, băutorilor de vin la beţie, şi tânguiţi-vă că se ia din mijlocul vostru veselia şi bucuria!" Bine este a sta departe de vinul cel mult, căci scris este: „În lemnele cele multe se face foc mare şi în mâncările cele multe se aţâţă desfrâul; precum untdelemnul aţâţă flacăra, aşa şi vinul ridică patima desfrâului." Căci precum „lucrătorul beţiv nu se va îmbogăţi", aşa şi sufletul care iubeşte beţia nu va înmulţi faptele bune, ci şi ceea ce are va pierde.

Fiule, „la vin nu te face viteaz" şi nu te lăuda cu el, „căci pe mulţi i-a pierdut vinul" şi multe rele a făcut. El a despuiat mădularul ruşinos al lui Noe, el a făcut pe Lot să se însoţească cu fiicele sale, el a doborât în cele din urmă pe Samson cel viteaz şi bărbat, cel ce se născuse din făgăduinţă şi din femeie stearpă şi nu s-a ivit alt om mai puternic ca dânsul între fiii oamenilor. (...)

Ce spui, dar, despre tine, o suflete al meu, fiind mai slab şi mai neputincios! O, femeie înşelătoare, Dalido, care pe minunatul şi preaslăvitul Samson l-ai ucis! Cu adevărat, nu este în toată lumea viaţă mai rea decât din pricina femeii viclene.

Ascultă, deci, fiule, altă poveste din Scriptură, cum Olofem, căpetenia ostaşilor lui Nabucodonosor împăratul, din pricina beţiei a pierit cu toată oastea sa. (...)

Cartea poliţistă, puzzle şi matematică (III)

Dragoş VAIDA

Un prim element de reflecţie la care mă opresc, în continuarea celor anunţate la sfârşitul însemnării trecute, este o remarcabilă culegere de 12 nuvele poliţiste scrise de Agatha Christie, *Misteriosul domn Quinn,* o lucrare singulară în opera scriitoarei.

De această dată nu avem o anchetă, nu întâlnim un detectiv, nu intervine poliţia. În scenă apar două personaje, formarea unui *cuplu* fiind în buna tradiţie a nuvelelor poliţiste (Holmes-Watson, Poirot-Hastings etc.). Satterthwaite este un domn de peste 62 de ani, gentleman pur sânge, celibatar, snob căruia îi place ca în viaţă să fie mai mult un spectator decât un erou. În întreaga sa existenţă, acest domn s-a aşezat în primul rând de loji pentru a studia diferitele drame umane care se jucau înainte-i, bucurându-se de o fină intuiţie în materie. El apare la început singur şi în afara oricărei relaţii care să presupună o implicare reală. Suspansul, nelinişte a în faţa a ceva care se declanşează, emoţia deschiderii unui mister, pentru a face referire la fenomenologia cunoaşterii luciferice a lui Lucian Blaga, apar odată cu intervenţia enigmaticului personaj Harley Quinn (Arlechin).

Misteriosul Quinn nu ne dezleagă nicio enigmă, el pune întrebări sau face reflecţii marginale şi acestea *induc* în minţile celor care le ascultă, mai ales în cea a lui Satterthwaite, o imagine din ce în ce mai clară privind drama considerată. Astfel, ascultătorii, în primul rând interlocutorul preferat, sesizează enigma şi treptat soluţia. În *modelul realizat* în nuvelele în chestiune, se disting trei caracteristici definitorii: (a) Personajele Quinn şi Satterthwaite *nu participă* la intrigă, de regulă desfăşurată într-un trecut îndepărtat, lăsat în fundal; (b) *Dezlegarea* apare treptat, într-un proces stimulat de Quinn, care pune *întrebările revelatorii,* proces în raport cu care Satterthwaite joacă rolul de *catalizator,* (c) Nimeni dinafară nu dă soluţia, aceasta se găseşte *în spiritul* celor despre care ni se povesteste

Cele trei trăsături enumerate pun în evidenţă un proces de cunoaştere, în generalitatea lui. Nu pot să schiţez teoria necesară decât pentru punctul (a), pentru a nu îngreuna acum lectura cu prea multă filosofie şi cu prea multe referinţe. Punctele (b) şi (c), cu referinţele asociate, rămân astfel pentru o notă ulterioară, deoarece şi aşa am dificultăţi să explic ceea ce spun.

(a) *„Aristotel afirmă necesitatea 'motorului imobil' al tuturor lucrurilor. În raport cu acţiunea, cunoasterea joacă tocmai rolul de 'motor imobil'... numai cunoaşterea poate oferi ieşirea din această lume şi din limitările ei inerente"* (René Guénon, *Criza lumii moderne,* Humanitas, 1993, p. 75). Povestirile scrise de Agatha Christie sunt, în înţelegerea mea, fabule, nuvele despre cunoaştere. Cele două personaje amintite nu sunt eroi, nu participă la acţiune. Cu toate acestea, ni se arată că de la ei, mai bine spus, prin ei, ne parvine dezlegarea enigmei. Ca să ne cufundăm fără menajamente în realitate, aş spune că aceste personaje nu sunt partide, sunt ca un fel de societate civilă, că de fiecare dată prin nuvelă ni se spune o parabolă despre rolul paradoxal al teoriei în raport cu acţiunea. Vedem, deci, că şi în episoadele culturii pe care suntem înclinaţi să le aşezăm pe trepte relativ inferioare îşi pot găsi un ecou teme majore, fundamentale ale conştiinţei. Să recunoaştem în această regăsire neaşteptată o *urmă* din *Taina Întrupării,* care conferă existenţei noastre măreţie, sursa de dramatism permanent, *pecetea enigmei,* dar nu am loc să discut acum aceasta. Totuşi, pentru a da o minimă explicaţie, menţionez că văd aici o veşnică problemă a devenirii noastre: cum să acomodezi idealul în limitele realităţii, cum să intre aspiraţia omului în limitele umanului.

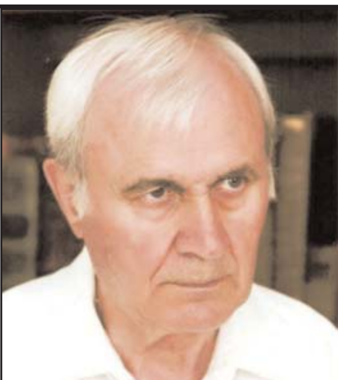
Cuadratura cercului este o problemă celebră de geometrie, în care se cere să se construiască un pătrat care să aibă aceeaşi arie cu cea a unui cerc de rază dată, folosind numai rigla şi compasul (singurele instrumente la dispoziţie cândva). În civilizaţia tradiţională, enunţul geometric este un simbol pentru o problemă importantă: cum să se realizeze absolutul în relativ. Nu se poate. Problema cuadraturii *nu are soluţie,* dar aceasta căutam tot timpul şi, oricât am afla, noi tot vrem *imposibilul* şi, culmea, uneori, chiar suntem pe-aproape. Materializare a cunoaşterii în acţiune, *întruparea* cunoaşterii în realitate este o *problemă definitorie* a existenţei noastre simbolizată de problema cuadraturii: o problemă care nu are soluţie şi pe care, totuşi, încercăm să o rezolvăm, în fiecare zi.

Continuând să caut exemple, idei şi referinţe pentru o situare semnificativă a literaturii poliţiste în cultură, mai ales, deşi nu exclusiv în legătură cu matematica, notez fragmentul următor din Mircea Eliade, ca al doilea element de reflecţie: *„Acelaşi lucru* (ca şi despre mitul Superman) *s-ar putea spune despre romanul poliţist: pe de o parte, asistăm în cuprinsul său la lupta exemplară dintre Bine şi Rău, între erou (detectivul) şi criminal (întruparea modernă a Demonului). Pe de altă parte, printr-un proces inconştient de proiectare şi identificare, cititorul participă la mister şi la dramă, are simţămintul de a fi personal antrenat într-o acţiune paradigmatică, adică primejdioasă şi «eroică»."* (*Aspecte ale mitului,* Editura Univers, 1978, p. 174) Dând crezare celor arătate, aş putea spune că există în noi o nevoie de *epic,* de *desfăşurare* în care apare o confruntare din care Binele sau Adevărul ies triumfători, victorie pe care ne-o asumăm percepând bucuroşi rezultatul atât pentru valoarea morală, cât şi pentru socializarea indusă. Această nevoie, probabil, provine din dorinţa de a mai trăi o viaţă, una mai puţin *dată,* la care să avem o contribuţie activă, creatoare. Îmbarcarea în noua existenţă este cu atât mai plăcută, chiar emoţionantă, cu cât se axează pe cunoaştere. La o altă scară, o ilustrare *degradată* a acestei stări de spirit o regăsim în viaţa noastră prea modernă, pe stadioane sau la emisiunile *face à face* înainte de alegeri ca şi la mitingurile electorale. În esenţă însă, în modelul nepervertit, ne referim la o aventură ţinând de gnoza şi de trăirea unor cărţi. Don Quijote are un loc rezervat în inima noastră, cel puţin odată pornim şi noi într-o misterioasă aventură.

Un al treilea element de reflecţie cred că este citatul din Poe (E.A. Poe, *Le joueur d'échecs de Maelzel,* In *Contes, essais, poemes,* tr. fr. Ch. Baudelaire, C. Richard éd., Paris, Laffont, 1989, p.1037-1038), pe care îl extrag din articolul *Poe, Descartes et la cybernétique* de Pierre Cassou-Nogues. Ideile din citat sunt punctate, le dau un titlu şi le rezum mai jos, printr-o adnotare care precedă fiecare fragment. Ceea ce încerc să spun este că Poe poate fi considerat ca fiind cel dintâi care schiţează o *teorie* a povestirii logice cu vocaţie matematică şi că prin acest început de *estetică a literaturii poliţiste* prefigurează idei din informatica de mult mai târziu.

Poe ia în considerare numai procesele de calcul deterministe complet definite: *«Les calculs arithmétiques ou algébriques sont, par leur nature même, fixes et déterminés. Certaines données étant acceptées, certains résultats s'ensuivent nécessairement et inévitablement. Ces résultats ne dépendent de rien et ne subissent d'influence de rien que des données primitivement acceptées».* În descrierea dată, apare ideea că aceste procese sunt *avant la lettre* algoritmi: *«Et la question à résoudre marche, ou devrait marcher, vers la solution finale, par une série de points infaillibles qui ne sont passibles d'aucun changement et ne sont soumis à aucune modification».* Poe face pasul către conceperea unui dispozitiv automat: *«Ceci étant adopté, nous pouvons, sans difficulté, concevoir la possibilité de construire une pièce mécanique qui, prenant son point de départ dans les données de la question à résoudre, continuera ses mouvements régulièrement, progressivement, sans déviation aucune, vers la solution demandée, puisque ces mouvements quelques complexes qu'on les suppose, n'ont jamais pu être conçus que finis et déterminés.»* Suntem în pragul conceperii unui limbaj de programare definit cu ajutorul unor instrucţiuni primitive simple. Se vede că *semantica unui proces este redusă* la semantica instrucţiunilor fundamentale, reducere însemnând aplicarea unui *homomorfism* (matematic) enunţului analizat. Explicarea se reduce astfel prin acest homomorfism la explicarea operaţiei *simple* cerute de instrucţiunea de bază. Mai general, semantica, sensul revine la definirea unui homomorfism pe care putem să-l găsim convenabil explicat în orice manual de algebră pentru ultima clasă de liceu. Noţiunea de *homomorfism* este la temelia oricărei culturi care vrea să se înţeleagă pe sine şi să fie înţeleasă şi de alţii.

Lacrima Anei

Ion Brad s-a născut la 8 noiembrie 1929, în satul Pănade, judeţul Alba. Facultatea de Filologie a Universităţii din Cluj-Napoca (1948-1952). Bogată activitate editorială, publicistică, diplomatică, politică.
A scris poezie, romane, teatru, scenariu de film, critică literară, traduceri. Cărţi publicate – poezie: *Cu sufletul deschis* (1954), *Cântecele pământului natal* (1956), *Cu timpul meu* (1958), *Mă uit în ochii copiilor* (1962), *Fântâni şi stele* (1965), *Ecce Tempus* (1968), *Orga de mesteceni* (1970), *Zăpezile de acasă* (1972), *Noapte cu privighetori* (1973), *Templul dinafară* (1975), *Transilvane cetăţi fără somn* (1977), *Ora întrebărilor* (1979), *Războiul cunoaşterii* (1979), *Cartea zodiilor* (1982), *Oracole* (1987), *Rădăcinile cerului* (1989), *Vase de Tanagra* (1993), *Icoana nevăzută* (1996), *Al doilea suflet* (2000).

Poemul alăturat, scris în 1977, a apărut în volumul *Ora întrebărilor,* Editura Minerva, Colecţia Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1979.

Pe Argeş în jos

O, Ană, ca maica Maria,
De ce i-ai sfinţit ctitoria
Cu trupu-n alean învăscutul,
Cu pruncul din el, nenăscutul?
Au n-a fost cumva să răsară
Prin braţele tale-n afară,
În turlele care-ameninţă
Superbe-ntr-a lor umilinţă,
Pe domnul ce doarme-n neştire
Cu capul pe mănăstire?
Au nu ţii în pălmi, să nu cadă,
Pe cel îngropat în baladă,
În somn petrecându-şi stăpânii
Cu lacrima rece-a fântânii?
Mărire doar ţie, mărire,
Ană cu trupul subţire,
Ce dai veşniciilor scutul
Cu pruncul din el, nenăscutul!

Podul de reviste

Petru Soltan

Academicianul Petru Soltan, personalitate de excepție a matematicii, culturii și vieții politice a Republicii Moldova, mare prieten al revistei noastre, s-a născut la 29 iunie 1931, în satul Coșnița-Dubăsari – prilej pentru a-i ura ani mulți și buni și de a încerca să-i conturăm aici un portret, reluând câteva texte din volumul *Petru Soltan la 80 de ani,* apărut la Chișinău în 2011, sub egida Academiei de Științe a Moldovei, Universității de Stat din Moldova și a Universității de Stat din Tiraspol.

Ca CV „oficial", reluăm, cu mai multe omisiuni, prezentarea care i se face în *Dicționarul Membrilor Academiei Române (1866–2010),* ediția a patra, de Dorina N. Rusu (Editura Enciclopedică, București, 2010).

Aurmat cursurile Institutului Învățătoresc din Tiraspol (1948–1950) și Institutului Pedagogic din Chișinău (1950–1952); între 1954 și 1958 a fost doctorand al Universității „M.V. Lomonosov" din Moscova. În 1961 și-a luat titlul de doctor în științe matematice la Institutul de Matematică „V.A. Steklov", al Academiei de Științe din U.R.S.S. În 1971 a devenit doctor habilitat în științe fizico-matematice la Centrul de Calcul al Academiei de Științe a U.R.S.S. A ocupat diferite funcții: profesor și director la Școala Medie din Hâncești (1952–1953), asistent (1958–1963), profesor asociat (1963–1972), profesor (1972–1986 și din 1987 până în prezent) și șef al Catedrei de Matematică Aplicată (1966–1973), la Universitatea de Stat din Chișinău; director al Institutului pentru Cercetări în Domeniul Planificării din Chișinău (1973–1986); președinte al colegiului de redacție al revistei *Calendarul Național* (din 2002). Din ianuarie 2010 este șef al Laboratorului „Modelare Matematică și Optimizare". În domeniul științelor matematice și aplicațiilor a făcut studii în topologie generală și topologie algebrică, optimizare directă, grafuri, d-convexitate, combinatorică. L-a făcut celebru teoria d-convexității, introdusă de el. Este inițiatorul aplicațiilor rezultatelor și metodelor matematice în economia Republicii Moldova. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în peste 150 de lucrări. A participat, ca invitat, la numeroase congrese, simpozioane, seminare internaționale. S-a remarcat și în domeniul publicisticii și literaturii: *La porțile Babilonului* (2001); *Ieterele* (2006); *Transnistria, lacrima mea* (2006). Membru titular al Academiei de Științe din Chișinău (din 1992) și membru de onoare al Academiei Române (21 iulie 2003). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (2003). Doctor Honoris Causa al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca (1992), al Academiei de Studii Economice din Chișinău (1998), al Universității de Stat din Tiraspol, cu sediul la Chișinău (2000). A fost distins cu Medaliile „S.I. Vavilov" (1991), „Meritul Civic" (1996), „M. Eminescu" (2000) și „D. Cantemir" ale Academiei de Științe din Republica Moldova (2001). Laureat al Premiului Național în domeniul științei și tehnicii (2004). În 1994 a primit titlul de „Om Emerit" al Republicii Moldova.

Membru al comitetelor de inițiativă pentru formarea, mai întâi, a Mișcării Democratice, apoi a Frontului Popular (1987–1988), prim vicepreședinte al Frontului Popular (1989–1990). Deputat, președinte al Comisiei pentru Știință și Învățământ din Parlamentul Republicii Moldova (1990–1994).

Un român al Marginii de Neam

Maria Mona VÂLCEANU

Așa se definește academicianul matematician Petru Soltan în prefața volumului de povestiri în curs de apariție la o editură din Țară. Și toate poveștile și durerile Neamului său (fericiți ei, cei de la Marginea Neamului, care scriu Neam și Țară cu majuscule) sunt exprimate într-o limbă metaforică, cu arome de odinioară și de basm. Aceste nuvele… „iscă o pulbere de viață anevoioasă a românilor din afara frontierelor actuale ale Țării-Mame".

Un spirit neliniștit, mereu în căutarea Adevărului care înseamnă Cunoaștere, iar cunoașterea înseamnă Viață, preocupat de idee, de formă și de frumos până aproape de perfecțiune, într-o sinceră mărturisire scrie: *Mâine o să Vă trimit tot ce cred eu că e gata. E scris „gata", însă niciun fragment nu poate fi gata definitiv nicicând, cel puțin asta-i atitudinea mea: mă trezesc noaptea și cizelez frazele, întorcându-le în fel și chip. Astfel fac și la matematici. Dorm cu somnifer de șaizeci de ani și motivul e expus. N-am sâmbete, duminici și nici vară. Odihna mea e în bucuria de de a găsi fraze (în orice domeniu) mai cu gust. Nu mai știu unde să mă opresc: poate la Domnul de Sus.*

Este mărturia unui Titan, a unui om trăind și muncind dincolo de limitele obișnuite ale omenescului. Si peste toată această muncă, precum un curcubeu, strălucește dragostea de Țară și de limba română, considerând Transnistria un bastion al latinității în marea slavă care o înconjoară. Redau o altă mărturisire a savantului scriitor: *Privitor la limba transnistrenilor e poveste lungă (Transnistria – în sens larg – de la Nistru până la Nipru). Bunăoară în Volania (Volhania – cum zic nemții) se zice: tisior – picior, veti – vechi, oti – ochi, tiatri – piatră. Regretatul Iosif Constantin Drăgan, în monografia sa* Noi, Tracii, *spune că acești „tiberi" din Volhania au fundamentat Roma, această din urmă denumire fiind a fluviului pe malurile căruia s-au aciuat, iar râului dând numele de „Tibru". Și acum în Volania este orașul Kiverti (Tiberti). Sunt documente care atestă și alte chestiuni importante cu privire la limba transnistrenilor.*

În ceea ce privește dragostea de Țară, se pare că dascălul cel mai bun i-a fost bunica, cea care îl astepta să vină de la școală ascultând muzică basarabeană la fereastră și lăcrimând după pământul românesc.

Această iubire de Neam străbate în toate scrierile lui Petru Soltan, o regăsesc cu emoție în recentul număr al revistei *Curtea de la Argeș,* la care îl numărăm printre colaboratorii cei mai dragi sufletului nostru. Savantul nu rămâne la masa de scris, simte durerea Țării:

Mi-s sfărâmate în bucățele și inima și somnul de peste noapte. Sărăcie, copii ce bat la uși cerșind câte o coajă de pâine, grădinițe și școli închise. Maturi, bătrâni, în suferințe. Medicamentele-s extrem de scumpe, în plus durerile sufletului doboară lumea și mai mult decât durerile de pat... Din altă parte, Transnistria înstrăinată e într-un întuneric și mai groaznic. Nu știu dacă există cineva care ar fi în stare să enumere toate nevoile abătute peste noi. Cu toate acestea, o rădăcină a obositului meu subconștient, din răsputeri, ca o dragoste predestinată, mă îndeamnă să mă aplec asupra mașinii de scris.

Si aici voiam să ajung: de ce scrie ilustrul profesor cercetător al matematicilor? Răspunsul ni-l oferă scriitorul într-un motto care precedă povestirea „Ieterele": *Cu mai mulți ani în urmă am aflat de experiența lui Jose Delgado, laureat al Premiului Nobel: unei pisici i se taie legătura dintre emisferele cerebrale. Programându-le pe rând, această pisică poate fi astfel dresată, încât până la amiază, bunăoară, să aibă o comportare, iar după-amiază alta, contrară. Adică se poate dresa o pisică cu două fețe. Orice societate își are dresate „pisicile" sale. E o chestie absolut firească. Pericolul apare doar atunci când numărul acestora depășește limita critică. Am senzația că o criză analoagă a atins și societatea noastră. Scrisul e o salvare pentru spirit. Nu degeaba cei stăpâni pe meșteșugul scrisului sunt mai stăpâni și pe bunul simț...*

Nu mi-au fost destul de pricepute cuvintele pentru a evoca ființa omului, savantului și scriitorului Petru Soltan și, de aceea, m-am străduit să selectez pentru cititori propriile sale mărturisiri, crâmpeie de viață, de gând și poate crâmpeie de Eternitate...

Grigore Vieru, lui Petru Soltan

Transnistria

Albine cu aripi
Pârjolite de foc,
Căzute ca gloanțele pe jos.

Sălbăticește mierea
În floarea salcâmului.

Brațe retezate
Zbătându-se prin iarbă
Înroșită de sânge.

Sălbăticește lacrima
În ochii bărbaților.

Pe celălalt mal
Caracatița roșiei stele
Încolăcind și prag, și literă,
Și leagăn.

Sălbăticește drumul
Spre casa măicuței.

Poezie

Tinere, ce pururi cauți
Frumusețea-n alte țări,
Tu, ce cauți adevărul
În străine zări!
Șezi aici, mai lângă mine
Și îngăduie puțin,
Ia aminte la cuvântul
Unui mai bătrân creștin.
Frumusețea este seara
Ce învăluie colina
În iubire și mister!
Adevărul este Țara
Înmulțită cu lumina
Dumnezeului din Cer!
Tinere, străvechiul Soare-i
Veșnic nou și tineresc!
Nu îmbătrânesc izvoare
Care din adânc pornesc!
Șezi aici, mai lângă mine,
Și îngăduie puțin,
Ia aminte la cuvântul
Unui mai bătrân creștin.
Frumusețea este seara,
Ce învăluie colina
În iubire și mister
Adevărul este Țara
Înmulțită cu lumina
Dumnezeului din Cer.

Bucuria comunicării sau invitație „la o cafea”

Ion UNGUREANU

Sunt oameni care nu seamănă decât cu ei înșiși. Petru Soltan face parte din această tagmă.

– Bine, bine, îmi poate replica cineva, toți oamenii sunt irepetabili, fiece individ.

În fond, asa e: ne naștem cu toții diferiți, dar pe urmă, cu anii, nu știu cum se face, că majoritatea dintre noi își pierde individualitatea și devine o masă uniformă; în orice caz, așa era pe timpul dominației comuniste de care au avut parte generațiile mai în vârstă.

Ei bine, Petru Soltan, în mod miraculos, nu și-a pierdut individualitatea, aș spune chiar că a cultivat-o, deși cred că n-a făcut-o special. Așa l-a croit Dumnezeu, înzestrându-l cu un caracter deosebit.

Peisajul intelectual din Basarabia ar arăta mult mai sărăcuț fără acest descendent din mult-pătimita Transnistrie. În persoana lui avem de a face cu un strălucit savant și om politic. Într-adevăr, multe decizii politice importante din timpul mișcării noastre de renaștere națională n-ar fi avut ponderea necesară dacă nu era printre noi deputatul Petru Soltan. El știa să completeze, să întregească o idee, o inițiativă ori să vină cu propriile soluții originale care se dovedeau a fi cele mai fericite.

Fără îndoială, acest savant beste și un om al cetății, un om de nădejde. Păcat că politicienii noștri de azi nu apelează la potențialul lui enorm de a vedea și a pătrunde esențele. Din cauza aceasta pierdem și acolo unde, cu siguranță, am putea câștiga. Este un nesecat generator de idei – idei cântărite, expuse temeinic și argumentat. Ascultându-l, urmărindu-i luările de poziție, îți dai seama că ai de a face cu un mare patriot, dar nu de paie, făcut din cuvinte zornăitoare „ce din coadă au să sune”, cum spunea Eminescu. Are o judecată calmă, exactă, pe-alocuri chiar rece – și tocmai de aceste calități avem nevoie astăzi. Poate că-i lipsește puțină „nebunie”, dar, în situația-limită în care ne aflăm, n-avem voie să facem nicio greșeală. Parafrazându-l pe Maiorescu, aș spune că Republica Moldova „a pierdut dreptul de a mai comite greșeli nepedepsite”. Azi noi toți suntem în situația celor care dezamorsează minele. Continuăm să trăim într-un teritoriu minat de istorie, în fiece clipă putem sări în aer.

Petru Soltan are un pas echilibrat și un ochi ager, vede lucrurile în toată complexitatea lor, le vede dintr-odată, prezentându-ne tabloul întreg. Îl preocupă adevărul, nu reglarea de conturi. E un gentilom și un aristocrat al spiritului – pasăre rară în peisajul nostru basarabean. Dacă nu i-a plăcut ceva – un articol, o luare de cuvânt – mai bine tace decât să-ți facă niște complimente gratuite. Mă rog, suntem de-ai noștri, printre-ai noștri, ce l-ar costa să te laude, cum procedează atâția alții?!... N-o face. N-are spirit de gașcă și asta deranjează. Dar dacă ai spus ceva cu care el principial nu e de acord, o, atunci ține-te bine! Lucid, exact, vine să te contrazică, însă niciodată nu atacă persoana, ci ideea, și asta îl face respectat chiar și de oponenții săi. Discuțiile cu el sunt un regal, trebuie să te mobilizezi bine ca să-i corespunzi, să fii și tu la înălțime.

Emite în permanență o energie, un azart de a gândi, o invitație de a cugeta împreună, de a trăi cu plenitudine în lumea ideilor. Când te afli în preajma lui, simți un fel de câmp magnetic, pentru că niciodată nu e scos din priză, nu-și permite luxul de a fi lânced sau pasiv, chiar și atunci când tace. Această energie creatoare se revarsă în acțiuni inspirate, formule matematice, investigări lingvistice originale, pagini excelente de literatură scrise cu o pană măiastră. Schițează ușor admirabile portrete ale unor personalități marcante, evocări din copilărie, din tinerețe.

PETRU SOLTAN
IETERELE
Editura
Societatea Bibliofililor din Moldova
PAUL MIHAIL

Și-n permanență – căutări, căutări – e un vânător de adevăruri, dar nu pentru a se complăcea, ci pentru a le scoate în evidență, pentru a le reda lumii în toată splendoarea lor. Judecă sistemic, conceptual. E un filosof. Uneori nu e înțeles, merge prea repede, prea departe, dar vina e a noastră, nu a lui.

În consecință, e un înțelept. În cazul lui putem afirma cu certitudine că nu întâmplător poartă titlul de academician. E temeinic și profund. Totodată e generos. Doamne, pe câți i-a promovat! Pentru că știe să vadă meritul și să prețuiască valoarea.

Citindu-i cărțile, te uimește spiritul acut de observație, căruia nu-i scapă niciun detaliu. În descrierile sale, mie unuia mi-l amintește pe Hemingway cu memoria lui fenomenală. Aș zice că Petru Soltan e un scriitor care s-a rătăcit printre matematicieni sau, dacă vreți, viceversa.

S-a întâmplat acum vreo zece ani să stăm o săptămână împreună într-un salon de spital, eu – cu inima, el – cu tensiunea. Desigur, la vindecarea noastră au contribuit și doctorii, dar cred că un leac esențial, care ne-a „vitaminizat sufletele”, au fost și acele interminabile și incitante discuții până după miezul nopții. Ne părea rău că trebuia să furăm și puțintel somn, altfel ne-apucau zorile.

Îmi puteți reproșa că tot ce scriu acum e prea din cale afară, că fac portretul unui om aproape ideal. Posibil. Mai mult ca sigur, că Petru Soltan are și „defecte”: de exemplu, totdeauna e îmbrăcat impecabil, cum se spune, „la patru ace”, în orice împrejurări. Nu l-am văzut niciodată să se prezinte neglijent. Nu e un „defect”? La urma urmei, „de ce, mă rog, face cu noi pe aristocratul?”, cum s-a exprimat oțărât unul dintre cunoscuți.

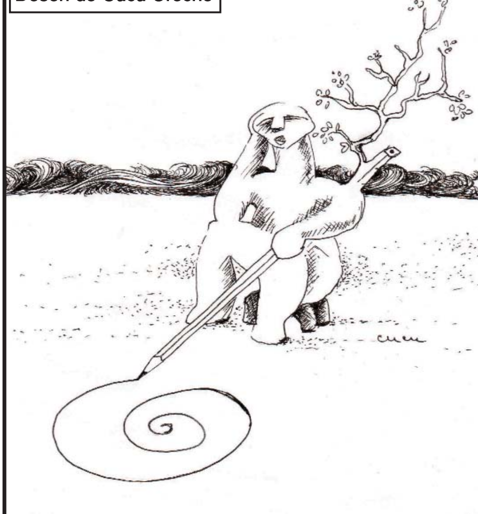
Această observație mi-a amintit de un caz care s-a întâmplat cu mine în anii studenției, când din ultimii bani cumpăram cărți românești la magazinul „Drujba” din Moscova. Trebuia s-o faci rapid, altfel rămâneai fără o carte de preț, pentru că năvăleau chișinăuienii – acolo magazinul fusese închis. Am reușit să sclipuiesc o bibliotecă bunicică în camera mea de la cămin. Într-o zi, unul dintre colegi intră la noi în cameră și destul de răspicat, pe neașteptate, declară: „Știm noi de ce cumperi tu atâtea cărți!” Eu care tocmai eram cu un volum în mână, am rămas mut, cu gura căscată. „– Vrei să ne înjosești, iată de ce!” – a adăugat el și a dat să iasă. Cei din cameră au reacționat râzând ironic. Eu între timp mi-am revenit: „Da' de ce nu cumperi tu mai multe cărți, ca să ne înjosești tu pe noi?!” Nu mi-a răspuns nimic, probabil că și-a adus aminte că el în viața lui n-a cumpărat o carte.

– Bine, bine, dar ce legătură are asta cu Soltan?

Vă răspund: sunt mai mult ca sigur că Petru Soltan, dacă am fi fost împreunăla studii, i-ar fi întrecut pe toți la capitolul achiziționării cărților – „ca să ne înjosească, desigur” Nu e un defect?! Mai ales că, după câte știu, atunci, când s-a întors de la Moscova de la studii, el unul a ocupat cu biblioteca lui aproape jumătate de vagon.

Aștept cu nerăbdare să ne reîntâlnim la *Literatura și arta,* la Forul Democrat al Românilor din Republica Moldova sau „la o cafea”, cum îi place dlui Soltan să spună, deși nici eu, nici el, nu prea avem voie să consumăm această licoare minunată. Dar altfel cum „să-ți vitaminizezi sufletul” ca să nu-ți pierzi speranța că visul nostru – mare și sfânt – se va împlini!? Pentru că, la urma urmei, tot ce facem noi nu e altceva decât înfăptuirea visului de reîntregire. În caz contrar, ne așteaptă pe toți o „transnistrizare” (cum obișnuiește să se exprime dl Soltan), iar el știe bine ce spune, știe ce-i aceasta, căci de acolo vine.

Desen de Cucu Ureche

Pescuitul cu ieterele – marea patimă a lui tata. (...)

Scoase la uscat, ieterele par niște croieli din năframa cerului, cu ochiuri-pătrățele. (...)

Sub apă, însă, ieterele te ademenesc și mai mult. Și tu, pește furat de gândul să le ispitești odăile, te scurgi prin prima gârlă ca o rază de lumină prin gura de ghioc. Te-ai opri să te mai miri, dar te gâdilă cea de-a doua, că luneci mai departe cu gândul risipit. Și tot așa, până simți pe creștet fundul de țugui. Sunt ietere cu o ieteră înăuntru. Bunăoară, de-i pândește pescarul pe cei de mare, care suie apele după vreun noroc mai dulce, în locul cordelelor ce țin gârla cea din urmă întinde o ieterică cu ochiuri mărunțele, pentru peștii mai prostuți, și, folosindu-i pe aceștia drept nadă, el face ospățul și celor curioși de ape noi. Și, de-ai vrea să ieși, degeaba: gârla abia trecută e astupată cu mijlocelul tău de trup. Și tu te zbați între ochiurile celea știrbe, de nu-i pe lume un Dumnezeu ce ar avea puterea să te scape. (...)

Ieterele lui tata... Au putrezit și ele. Însă noi, cei cu multă carte, am urzit altele uriașe și mai sofisticate. Și acolo unde nu ne-a ajuns dibăcia a scoate peștele din piatră, le-am întins în apele celor cu mai puțină carte. Căci altfel cum să explic prinsoarea ceea cu nadă nu numai de sineală, ce ține în ea satul de la margine de capăt? Nici pădurea cu stejari nu-i poate ușura răsuflul – i-am tăiat-o și pe rugul ei ne-am sacrificat obârșia de neam, chiar și demnitatea de gospodari. Dar unde era Nistrul? S-a înstrăinat și el. Acum, iată, ba tulbure, ba scăzut până la praguri, își părâiază la vale apele sale oarbe.

Ietere, ietere, de la iscusința de a vă meșteșugi ține, aș crede, tot vicleșugul născocit pe lume.

(Chișinău, 1986)

Podul de reviste

Aderența matematicii la lume

Acad. Mihai CIMPOI

Personalitatea lui Petru Soltan are o dimensiune ce ține de *miracol.* El posedă darul, aproape inexplicabil, de a apropia lumea *abstractă* a matematicii de lumea vie, cunoscătoare, trăitoare și rostitoare a zeului, destinului, a unui dincolo suprasensibil care este tărâmul blagian al misterului.

Fiind și scriitor ce utilizează culoarea locală pitorească a graiului transnistrean cu neaoșisme maramureșene, el a apropiat Republica Cifrelor de Republica Literelor, găsindu-le punți vii de comunicare, similitudini, temeiuri comune de „ființare". Ne-a convins, pe fundalul acestei apropieri, că și numerele au ființă în ele, că sunt purtătoare mascate de umanitate însuflețită, nu cantonată în nemișcare parmenidică.

Astfel, eminesciana zicere „Lumea îmi părea o cifră" capătă la el o conotație pozitivă, poetică sau chiar mitopo(i)etică, producătoare de sugestii.

Lumea este ea însăși un simbol, incitând la o proiecție de *imago mundi,* de unic tablou fenomenologic, de *theatrum mundi,* de cumpănă cu două ciuturi ca în profundul proverb românesc (când cea plină coboară, cea deșartă urcă), de unitate mitologică a celor trei niveluri (lumea de jos, lumea de dedesubtul celei de sus și cea intermediară), de simbol al structurilor echilibrate, al structurii de *antagonism echilibrat* (după Durand).

În lumea noastră agitată, plină de antagonisme ireconciliabile, Petru Soltan se impune ca un om al liniștii interioare, al stăpânirii de sine, al echilibrului. El este – în viața academică și universitară, în cea publică (în calitatea de fost parlamentar) și cea culturală – un factor de echilibru și un formator de concepții și atitudini judicioase, bazate pe moșirea socratică de adevăr. Nu e vorba de o comodă *aurea mediocritas,* ci mai degrabă de o cale de mijloc confuciană *tao,* care împacă antagonismele. Așa cum mulțimile din matematică sunt considerate ansambluri grație indicării tuturor elementelor sau numai prin indicarea unei proprietăți caracteristice numai lor, Petru Soltan caută (și găsește!) nexul cauzal, analogiile formale (ca în cibernetică), algoritmii (cuvânt frecvent în luările sale de cuvânt).

Să precizăm – iarăși – că Petru Soltan nu este adeptul schemelor, sistemelor de simboluri și operatori matematico-logici, ci al structurilor organice, vii.

Am fost martorul unei spectaculoase conturări de portret fenomenologic al lumii noastre academice, Petru Soltan surprinzând în fiecare om de știință anume *proprietatea caracteristică* numai lui, ținând cont de nivelul intelectual, contribuția științifică, comportament, raporturile cu puterea, ambiții, mentalitate.

Așa cum găsește în cifre proprietăți organice, Petru Soltan identifică în oameni felul de a fi, dimensiunile personalității, aparența și esența (masca și fața adevărată).

Petru Soltan răspunde prin faptele sale imperativului omului etern, conceput de Țuțea: „să stabilească limitele gândirii și-n special ale celei matematice, a cărei simbolică pură nu depășește natura convențională a limbajului inaderent la natura lucrurilor". Menționăm că Domnia Sa face aderent acest limbaj la lume.

Fiind dintr-un alt domeniu, nu știu exact ce reprezintă în matematică și cum este tratat de colegii săi din Republica Cifrelor. În Republica Literelor este considerat ca un om *al* cuvântului și *de* cuvânt, ca om al Cetății cu verticalitate morală neclintită, care are prin excelență darul prieteniei intelectuale și al colegialității.

Despre sultanul cifrelor

Nicolae DABIJA

La 21 martie 1949, în satul Coșnița de dincolo de Nistru a căzut un elicopter care avusese o pană de motor. Timp de peste patruzeci de ani, locuitorii acestui sat s-au tot mândrit cu aceasta. Când îl întrebai pe un coșnițean de unde e, el îți răspundea cu mândrie, chiar dacă se născuse cu mult după eveniment, că e din satul unde s-a prăbușit elicopterul.

De vreo câteva decenii, însă, locuitorii din Coșnița, dacă sunt întrebați de unde sunt, îți răspund: „Din satul lui Petru Soltan".

Dacă îndrăznești să întrebi cine e Petru Soltan, coșnițeanul se uită cu dispreț la tine („Cum, nici atâta lucru nu știi?!") și-și va căuta de drumul lui, fără să-ți răspundă.

Iată că înălțarea unei personalități poate deveni titlu de mândrie pentru o întreagă localitate mai mult decât prăbușirea unui elicopter.

Petru Soltan e un Nume. Un nume de referință pentru toată stânga europeană a Prutului.

Când vreun străin îmi vorbește despre Republica Moldova ca de un loc în care doar se prăbușesc elicoptere, se revarsă râuri, iar sportivii se întrec la înot în piscine umplute cu vin sau vodcă, eu îi vorbesc de Petru Soltan. Și de Ion Ungureanu, și de Mihai Cimpoi, și de Nicolae Botgros, și de Alexandru Moșanu, și de Eugen Doga...

Cu acad. Radu Miron

Ei sunt până la urmă cei care ne reprezintă, și nu calamitățile (inclusiv politice) care ne tot însoțesc de vreo șaptezeci de ani.

Petru Soltan este învățatul care mereu învață de la alții. Petru Soltan este profesorul de la care ai mereu ce învăța.

Școala lui nu are un loc stabil – o catedră, o aulă, un birou – ea îl însoțește pretutindeni pe ctitorul ei. E preocupat de o viață în a-și vedea poporul mai deștept, mai avut, mai plin de demnitate...

Ar trebui – crede ilustrul profesor – să creăm în R.M. (așa-i zice domnia sa țării pe care o servește) nu o școală pentru proștii care reușesc (ei sunt mai mulți, anume aceștia îl caută adesea să-l consulte), ci pentru deștepții care nu reușesc, unde cei care le știu pe toate ar trebui să învețe ceea ce știu cei care nu știu nimic, dar reușesc.

Petru Soltan este un practician („Răspunsul e exact, dar nu-i precis!", le zice el studenților săi), un vrednic („Îți înțeleg lenea mâinilor și a picioarelor, dar nu-ți înțeleg lenea ochilor și a urechilor: nu cumva toate vin de la lenea creierului?", le reproșează dânsul celora care vor să treacă Styx-ul cunoașterii, fără să pună mâna pe vâsle).

Petru Soltan e o instituție.

Cărțile lui cu formule matematice reprezintă cartea de vizită a Republicii Moldova (a R.M., cum îi zice plin de respect savantul) în lume.

Nu avem doar o lume în care se prăbușesc elicoptere și o lume care să se mire, ci mai avem și altceva – încercăm noi să atenționăm mapamondul.

Noi îl mai avem și pe acest sultan al cifrelor, cu numele lui exact (sau precis) Petru Soltan, o personalitate marcantă a zilei de azi.

„Eu sunt născut ca să mă manifest"

Cu certitudine, țin minte timpul pe când aveam un an și, poate, câteva luni. Dacă încep să cobor spre rădăcina universului meu, imediat îmi apare în față o ușă de culoarea cerului - o *eclipsă* a dorului de a nu fi uitat de tinerica și frumoasa mamă, de a nu rămâne singurel în încăperea ceea surdă, aflând mai târziu că i se zicea *casa cea mare.* Ca printr-o ceață deasă deslușesc spatele lat al unui bărbat masiv, iar în urmă, la vreun pas, josuța mamă cu fața spre mine.

Pe la șase anișori, eu de acum adunam numerele, citeam și scriam cu litere latine. Vai de caligrafia ceea: nu eram în stare să duc linii orizontale și oblice. La lectură tot timpul țineam degetul arătător de la mâna dreaptă sub litere. Grija de a avea caiete, toc cu peniță, călimară, cerneală, abecedar mi-o purta tata. În 1938 scânceam la ușa de clasa întâi, dar în zădar: legea nu permitea a fi admis la școală dacă nu aveai opt ani.

Îmi este un pic rușine, însă țin să mărturisesc că pe când încă nu eram elev, mi-am zis: *Io să fac șî nascoșesc șeva.* Acest *postulat* mi-a format un *program* inconștient pentru întreaga viață. Și tot ce fac, pare, instinctiv, conține ceva original.

(Din „Niște jaloane ale pârâului meu de viață".)

Oricare dintre noi, măcinat de pietrele vieții, coboară dintr-o neuitată copilărie, de pe un munte al poeziei, dintr-un cer al credinței, de pe un Olimp al filosofiei. Pentru mine, și copilăria, și poezia, credința, întreaga mea filosofie, chiar și prematura dragoste, țin de Babilonul Matematicilor. De acolo cobor, de unde m-a rătăcit neascultătorul meu subconștient, acel Ego ascuns și nesupus, acea proprie umbră de ființă, întinsă și așternută-n zare ca de la un soare de dimineață, tangent pe linie de deal. Cine a simțit-o n-o uită. Totdeauna când ating această coardă mă iau fiorii. (...)

De câte ori mi-aduc aminte de farmecul Matematicilor, în explicarea Lumii, de atâtea ori mă simt stăpânit de un tremur al emoțiilor inexplicabile.

(Din „Matematica, viața și rostul lor", discurs la primirea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, 1992.)

E o ipocrizie, domnule președinte, să se depună flori la statuia lui Ștefan cel Mare și Sfânt din partea autorităților, în timp ce acestea sunt certate cu Statul Român, pe când - lucru știut de toată lumea - această figură proeminentă reprezintă în mod organic patrimoniul Statului Român. Aceste flori ar fi, într-adevăr, ale recunoștinței, dacă noi am prețui la justa sa valoare locul genezei noastre, doar se știe că oriunde și oricând România ne-a venit și ne vine în ajutor. Multiple dovezi sunt la îndemâna oricui.

(Dintr-o scrisoare deschisă adresată președintelui V. Voronin.)

Karelia, provincia pierdută a Finlandei
Gânduri personale

Acad. Arto SALOMAA

Arto Salomaa (născut la 6 iunie 1934, la Turku, Finlanda), unul dintre cei 12 membri ai Academiei Finlandei, este un clasic al informaticii teoretice, cu mai multe monografii în teoria automatelor, teoria limbajelor formale, decidabilitate, criptografie etc., care au devenit referințe standard ale domeniilor respective. E un mare prieten al României, ba chiar înțelege puțin românește, drept care îi putem spune: *La mulți ani, Arto!* Printre multele onoruri internaționale pe care le-a primit se numără și titlul de Doctor Honoris Causa al Universității București.

Karelia, în finlandeză *Karjala,* a fost una dintre principalele provincii ale Finlandei. Este așezată pe malul uriașului lac Laatokka (Ladoga). Fiind o provincie de margine, de-a lungul vremurilor a trecut prin numeroase situații dificile. Astăzi, din cauza nefericitelor și injustelor evenimente din timpul celui de Al Doilea Război Mondial, mare parte a Kareliei aparține Rusiei. Este însă speranța multor karelieni – și este și speranța mea – că această situație se va ameliora în viitor.

Personal, nu sunt karelian, ci sunt născut în Turku, în partea de vest a Finlandei. Însă, foarte multe dintre persoanele apropiate mie sunt din Karelia și, într-un anume sens, cele ce s-au întâmplat cu Karelia mi-au influențat puternic viața. Aș dori să vorbesc aici despre acest lucru. Povestea reprezintă punctul meu de vedere și experiența personală, faptele istorice sunt doar în treacăt menționate. În ceea ce privește istoria, există asemănări importante între Karelia și Moldova, dar nu mă simt suficient de pregătit pentru a intra în detalii.

Privire asupra istoriei Kareliei

Primele mențiuni scrise despre Karelia datează din jurul anului 1100. Potrivit legendei, călugării greci Serghei și Herman au adus aici religia ortodoxă și au înființat Mănăstirea Valamo, pe o insulă a lacului Laatokka, în jurul anului 1200. Religia catolică și cea protestantă au venit dinspre vest, ducând, în jurul anului 1250, la fondarea fortăreței Viipuri. Ulterior, Viipuri a devenit cel de-al doilea oraș ca mărime din Finlanda.

Pentru că locuiau o provincie de frontieră, karelienii au suferit de pe urma multor războaie. Istoria lor este plină de tratate de pace care totdeauna au fost ulterior încălcate. Simbolismul blazonului Kareliei, datând de pe la mijlocul anilor 1500, este foarte sugestiv: o spadă vestică, dreaptă, luptă cu o sabie curbă, estică. Culorile steagului karelian sunt negru și roșu închis, vorbind despre destinul întunecat al Kareliei. Totuși, destinul nu a reușit să afecteze modul de a fi al localnicilor. Ei sunt cunoscuți ca fiind cei mai veseli și mai optimiști dintre locuitorii tuturor provinciilor Finlandei. Viipuri era considerat un oraș al fericirii și veseliei.

Țarul Petru cel Mare a început în 1703 să ridice o fortăreață, Petru și Paul, în mijlocul Ingernlandului, la baza istmului karelian, cel care separă Lacul Laatokka de Golful Finlandei. Acea fortăreață, de pe Insula Hare, a fost începutul Sankt Petersburgului, care, în 1712, a fost declarat capitală a Rusiei. Această expansiune bine plănuită a Rusiei a avut ca rezultat o metropolă dominatoare în apropierea Finlandei. Plasarea ei în acest loc a adus mai târziu suferințe considerabile Kareliei și Finlandei în general, motivate de „rațiuni de securitate". Evenimentele ulterioare, ale căror detalii nu sunt semnificative pentru discuția de față, au dus la atacarea Finlandei de către Rusia, în 1939, și la faimosul *Război de Iarnă.* Acesta este momentul în care istoria se întâlnește cu amintirile mele și cu experiențele personale. Din nefericire, acesta a fost și momentul în care Karelia a devenit provincia pierdută a Finlandei.

Prolog: Bunicul meu și Insula Seiskari

Seiskari este o insula kareliană în Golful Finlandei, la aproximativ 30 de kilometri de cel mai apropiat punct al uscatului. Este o insulă lungă și îngustă, de vreo patru kilometri pătrați. Malurile sunt binecuvântate cu dune de nisip, iar flora splendidă include specii care nu se găsesc în alte părți. Nu am fost niciodată acolo, pentru că vizitarea insulei nu a fost posibilă în timpul vieții mele. Totuși, pentru mine, Seiskari a fost totdeauna cel mai romantic loc de pe pământ. Într-un cântec foarte popular în tinerețea mea, Seiskari era descris ca un loc fără adăposturi împotriva vântului, dar cu fetele locului fiind cele mai frumoase dintre toate fetele. Cele mai speciale construcții din Seiskari erau farul și biserica, aceasta din urmă construită în 1770 și distrusă în timpul Uniunii Sovietice.

Bunicul meu, Hjalmar Prins, a fost preot în Seiskari, pe la începutul secolului trecut. Viața sa a fost cu totul extraordinară. A fost găsit ca bebeluș la intrarea cortului unui sergent finlandez care a luptat în Războiul Ruso-Turc din 1877-78. S-a aflat mai târziu că era copilul unui ofițer străin din armata rusă, polonez sau român. Când am încercat să urmăresc alternativa românească, am făcut o vizită la Muzeul Militar din București, unde am aflat multe despre mișcările de trupe de atunci, dar, desigur, nu am găsit și detalii despre persoane.

Bunicul meu a murit cu douăzeci de ani înainte de nașterea mea, dar am auzit multe despre el și despre Seiskari de la mama mea. Vara era posibil să ajungi pe insulă cu vaporul. Iarna, marea era înghețată și se putea merge pe gheață, eventual folosind calul. Dar, primăvara și toamna, nici un mod de transport nu era posibil, ceea ce însemna și lipsa oricărui mijloc de comunicare. Insula avea vreo 500 de locuitori și niciun doctor, drept care asistența medicală era asigurată de preot și, eventual, de vreo moașă. Nu era prea mult teren pentru agricultură, dar oamenii aveau vite și porci. Erau și meșteșugari, iar pescuitul mergea foarte bine.

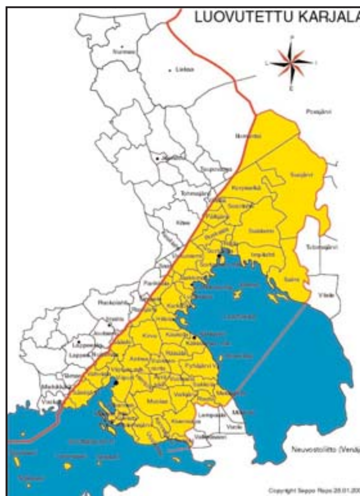

Războiul de Iarnă

În negocierile dintre miniștrii de Externe von Ribbentrop al Germaniei și Molotov al Uniunii Sovietice din august 1939, Europa de Est a fost divizată în secret în sfere de interes ale celor două țări. Astfel, Polonia de est, Țările Baltice, precum și Finlanda, au căzut în sfera de interes a Rusiei, unde Uniunea Sovietică putea face orice dorea. Foarte curând, Polonia a fost ocupată, iar Finlandei și Țărilor Baltice li s-au impus pretenții teritoriale. Cele din urmă au cedat și foarte curând au învățat adevărul care spune că dacă întinzi un deget diavolului, îți vei pierde toată mâna. Țările Baltice au devenit republici sovietice și au rămas în spatele cortinei de fier până la colapsul Uniunii Sovietice. Dacă acest lucru s-ar fi întâmplat și cu Finlanda, atunci viața mea ar fi fost mult diferită – o carieră în știință, ca să nu mai vorbim de o carieră internațională, ar fi fost foarte dificilă pentru mine.

Dar Finlanda nu a cedat cerințelor Rusiei, care a atacat-o pe 30 noiembrie 1939, pe un front în Istmul Kareliei și pe unul mai spre nord și, de asemenea, a bombardat orașele finlandeze. În Rusia s-a constituit și un guvern marionetă, așa numitul guvern Terijoki, format din emigranți finlandezi comuniști. Acest „adevărat guvern al Finlandei" a cerut „ajutor". Bineînțeles, nimeni din Occident nu a luat în serios acest argument, iar în noiembrie Uniunea Sovietică a fost exclusă din Liga Națiunilor.

Comparată cu Finlanda, puterea militară a Rusiei era uriașă. La început, ei aveau câte trei soldați împotriva fiecărui soldat finlandez, dar capacitatea de luptă era nelimitată. Numărul avioanelor rusești era de zece ori mai mare decât al avioanelor finlandeze, iar numărul tancurilor de o sută de ori mai mare. Nu era de mirare că liderii sovietici credeau că aveau în față un marș ușor, de cel mult două săptămâni, până la Helsinki. Lui Șostakovici chiar i s-a comandat să compună muzică bazată pe melodii finlandeze, pentru a fi cântate la Helsinki în timpul festivalului ce avea să urmeze acordului de pace. Această muzică încă se mai putea auzi în Finlanda acum vreo zece ani – și, după părerea mea, chiar era o muzică bună.

Dar realitatea s-a dovedit cu totul alta. În timpul celor 105 zile ale Războiului de Iarnă, rușii nu au făcut practic niciun progres pe front. Dimpotrivă, au pierdut mai multe divizii și o cantitate imensă de materiale de luptă. Detalii pot fi găsite căutând „Winter War" pe Wikipedia. Au existat puține exemple în istorie și cu siguranță niciunul altul în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, când o națiune mică a fost capabilă să reziste unei națiuni uriașe în raport cu ea. Au fost multe speculații privind explicațiile acestui fapt. Iarna severă și moralul ridicat al armatei finlandeze sunt adesea factorii menționați în acest context.

În timpul Războiului de Iarnă, practic nicio activitate de război nu era în desfășurare în altă parte. Ca urmare, Finlanda era în atenția presei internaționale la un nivel la care nu a mai fost vreodată, înainte sau după aceea. Mulți voluntari internaționali au luptat alături de finlandezi, dar niciun alt sprijin semnificativ nu a fost dat Finlandei de altă țară. În cele din urmă, Finlanda și-a epuizat resursele și a fost forțată să accepte termenii severi ai armistițiului, prin care Karelia și alte teritorii au fost pierdute.

Pacea a durat aproape un an. Atunci când Germania a atacat Rusia, orașele finlandeze au fost bombardate de Rusia, iar Finlanda a intrat din nou în război și a reușit să ia înapoi Karelia, precum și alte câteva teritorii în plus. Dacă ocuparea acestor teritorii a fost sau nu o idee înțeleaptă, s-a pus de multe ori ulterior în discuție, deoarece, în final, Finlanda s-a nimerit de partea învinsă. Deși Finlanda nu a fost niciodată ocupată, condițiile de pace au fost aspre. Printre altele, a pierdut Karelia și alte câteva teritorii mai mici. De asemenea, a trebuit să plătească Rusiei despăgubiri de război. Acestea au durat până în 1951, dar au avut și efectul pozitiv că Finlanda a trebuit să treacă de la o societate preponderent agrară la una industrială.

Istoria de lângă noi

Aveam numai cinci ani în 1939. Îmi amintesc oamenii vorbind foarte nervoși. O scenă anume îmi este foarte clară în minte. Eram într-un magazin împreună cu maică-mea, când a intrat un polițist și a anunțat că va începe curând raționalizarea cafelei. Vorbea foarte tare. Mie îmi suna ca și când ar fi recitat un poem:

Nyt ei saa sitte kahvia
ennenku maanantaina kortilla!
(*Nu se mai poate cumpăra cafea,*
doar pe cartelă o mai găsiți prin magazine!)

Pe 30 noiembrie eram la joacă atunci când a început să sune alarma la Turku. Oamenii țipau. O bătrână servitoare tot repeta că Tatăl Ceresc ne va ajuta. Panicată, a lăsat gazul deschis în sobă, fără să-l aprindă. Și totuși, pe timpul celor cinci ani de război, nimeni din familia mea nu a fost rănit sau ucis. Fratele meu a fost pe front până în 1944, la fel mama mea. Și bătrânul meu tată a avut o mulțime de sarcini departe de casă, dar sora mea a stat cu mine. În timpul Războiului de Iarnă, am locuit într-o cabană, la țară. Era foarte frig și aproape tot timpul am avut o infecție serioasă la o ureche. Poate aceasta este explicația că acum, spre deosebire de mulți oameni de vârsta mea, am un auz excelent...

Parcul Puolala din Turku, lângă care era așezată casa noastră, a fost lovit de două ori de bombe. De fiecare dată, toate geamurile ferestrelor au fost sparte, dar am reușit să le acoperim temporar cu câte ceva.

Raționalizarea alimentelor a durat până prin 1951-52. Primul vapor cu cafea, Herackes, a sosit în Turku în 1947. Oameni de la mare depărtare au venit să-l vadă. Fiecare adult din țară putea cumpăra 125 de grame de cafea. Deși toată această perioadă a fost o criză severă de alimente și îmbrăcăminte, tot mi se pare că finlandezii erau atunci mai mulțumiți decât sunt în ziua de azi.

O strămutare unică în felul ei

Din teritoriile pierdute, în jur de 430 de mii de persoane a trebuit să fie mutate în partea rămasă Finlandei – care avea atunci aproximativ trei milioane și jumătate de locuitori. Acest lucru s-a făcut într-un mod foarte organizat, cred, unic în istorie. Un minister special și o legislație specială au fost create în acest scop. Ca urmare, nu au existat lagăre de refugiați. Toată lumea a avut condiții rezonabile. Oamenii care au trăit în aceeași parte a Kareliei au fost așezați în apropiere unii de alții. Transportul s-a făcut cu trenul. Chiar dacă avea unele inconveniente sau dura uneori prea mult, a funcționat. Soldații au evacuat călugării și icoanele din Mănăstirea Valamo.

Desigur, acest lucru a cerut sacrificii din partea oamenilor care trăiau în părțile care rămăseseră Finlandei. Câte treizeci de hectare de pământ a trebuit confiscat de la fiecare fermier. În orașe, se făcea un control foarte strict al locuințelor: nu era permis să ai camere libere. Nu vreau să spun că toată lumea a acceptat aceste sacrificii de bunăvoie, dar nu au fost răscoale sau rezistențe armate.

Seiskari

Treptat, lucrurile s-au aranjat și, uimitor, Finlanda a reușit deja să organizeze Jocurile Olimpice din 1952. În timpul vieții mele, Finlanda s-a dezvoltat enorm. Cu câțiva ani în urmă, *Newsweek* clasifica Finlanda ca fiind „cea mai bună țară din lume în care să te naști".

Pe la sfârșitul anilor '40, mulți dintre prietenii și colegii mei de școală erau de origine kareliană. La început, erau multe glume și apăreau multe neînțelegeri, deoarece dialectul lor era foarte diferit de dialectul Turku. Dar, cu timpul, nu am mai dat nicio atenție lucrurilor de genul acesta.

Un foarte important eveniment din viața mea s-a întâmplat în 1953, când, după o lecție a profesorului de istorie, am întâlnit o fată care mi se părea că arată precum cea din cântecul din Seiskari. Ea mi-a devenit soție în 1959. Nu era din Seiskari, ci din Johannes, din Istmul Kareliei. Karelienii își iubesc foarte mult familiile și rudele și păstrează relații strânse cu fiecare dintre acestea. Foarte multe dintre rudele soției mele mi-au devenit prieteni. De asemenea, am învățat – într-o oarecare măsură – dialectul karelian.

Oamenii din Johannes au multe activități legate de locul de baștină. O revistă lunară este publicată încontinuu de aproape 60 de ani. Au fost tipărite cărți despre multe dintre satele din Johannes. În aceste cărți este descrisă fiecare casă a satului – și la fel cu locuitorii. După colapsul Uniunii Sovietice, a devenit posibil pentru karelieni să-și viziteze vechile locuri. Soția mea face acest lucru în fiecare an, deși numai câteva pietre au mai rămas din casa ei. Am fost și eu acolo de două ori – priveliștea este deprimantă.

În fiecare vară are loc un *festival Johannes,* de două zile, un fel de punte către trecut. Locurile caselor pierdute, cu amintirile lor, experiența evacuării, cultura kareliană și eforturile generațiilor dintâi, toate acestea au adăugat semnificații festivalului de-a lungul timpului. Totuși, scopul festivalului nu este numai privirea înapoi, dar și de a crea o legătură între oamenii din Johannes împrăștiați acum prin toată Finlanda, precum și cu copiii și nepoții acestora. Festivalul este, de asemenea, o posibilitate de a reîntâlni rude și prieteni. Amintirea locurilor de origine capătă o dimensiune nouă atunci când se derulează alături de alții. Puntea de care vorbeam se prelungește și spre vremurile ce vin. În timpul festivalului, oamenii se adună și pentru a specula despre viitor, într-un sens foarte pozitiv, fără niciun gând de răzbunare. Geografic și istoric, mai demult și cultural, această regiune aparține Finlandei.

Seiskari

(Urmare din pagina 24.)

Culoarea nu înseamnă bălțătură, după cum colorist nu-i acela ce toarnă incontinent vopseaua pe pânză. Paganini cântând un concert de vioară pe o singură coardă este echivalentul muzical al coloristului. Cu un ochi perfect și o sensibilitate ieșită din comun, răbdător în alcătuirea amestecurilor celor mai diverse, coloristul îi smulge albului toate nuanțele și tonurile posibile, face banala vopsea să vibreze în amestecuri nebănuite, află instinctiv acea pată de culoare tonică în măsură să trezească la viață griurile, până și pe cele mai terne, domolește sau întărește efectul cromatic prin juxtapuneri subtile. El aplică în pictură ceea ce în muzică se numește modulare. Nu sapă pe pânză volume și perspective, așa cum fac meșterii clarobscurului, iar violența îi este străină. Pensula lui aleargă pe pânză precum fluturele care în zbor atingând-o leapădă pulberi de culoare și irizații de lumină. În pictură se poate învăța orice, cu excepția culorii, care e un dat natural înscris genetic în ființa adevăratului colorist. Lucian Grigorescu a fost un îndumnezeit al acestui har rarisim.

Pentru colorist, subiectul sau reperele concrete nu sunt decât pretexte peste care așterne vocalizele sale cromatice, de unde și idiosincrazia la vorbe și pălăvrăgeală a picturii lui. Peisajele, naturile statice, nudurile, portretele sunt pentru genul acesta de pictori doar ocazii pentru o fericită baie de lumină și culoare. Închipuie-și cine va putea chinul lui Lucian Grigorescu, somat și chemat la ordine pe calea realismului socialist și a picturii-propagandă. În perioada neagră a existenței sale, a preferat să picteze pentru... orășelul copiilor. „Dați-mi mie tot ce e de pictat cu alb, le cerea artistul celor cu care lucra, la asta mă pricep cel mai bine". Faza „socialistă", pe care n-a putut-o evita, a fost, de fapt, o cacealma trasă oficialităților. Realist-socialiste erau doar titlurile picturilor, fondul artei sale rămâne același: CULOAREA!

Nicolae și Lucian Grigorescu au fost pictori școliți, cu îndelungă, așezată și recunoscută carieră profesională. Cel de-al treilea Grigorescu, Ion Gh. Grigorescu, face parte din acea categorie de pictori fără nicio educație artistică, cărora instinctul și dorința pură, dezinteresată, de a picta le dictează cum să se exprime. Forma stângace, subiectele inedite și modul candid de a vedea lumea din jur au făcut să fie denumiți „naivi". Harul nu le lipsește, ba din contră, însă forma lor de expresie e diferită de cea a pictorilor sadea. Urgențele sufletești sunt atât de mari, încât ei nu dau nicio atenție tehnicii tradiționale de lucru, pictând pe te miri ce. Un spate de cămașă veche, o pânză nepreparată, un carton ordinar, niște pensule tocite, șasiuri improvizate și scălâmbe, orice e bun când impulsul te îndeamnă să-ți urmezi chemarea. Pictorul naiv nu se împiedică în tehnologii, teorii sau dădăceli profesioniste, care oricum nu-i sunt de folos, din moment ce lumea și arta lui sunt diferite de cea profesională.

Naivul pictează ceea ce îi e familiar, dar prin forță și expresivitate el acoperă banalul cotidian cu fantezie transferându-l în lumea superioară artei. E cazul Vameșului Rousseau, a Seraphinei Louis, menajera colecționarului de artă modernă Wilhelm Uhde, a lui Camille Bombois sau Louis Vivin și atâtor altora. Avem și noi naivii noștri, și încă de cea mai bună calitate: Ion Niță Nicodin, Marin Văduva, Gh. Negru, Gh. Mitrăchiță, Gh. Sturza, Ion Măric și încă mulți alții. Medicul câmpulungean Ion Gh. Grigorescu a fost unul dintre cei mai interesanți pictori naivi români. Autoportretul său, pictat cu mult umor, îl înfățișează hrănind un măgar cu morcovi pentru ca pe cealaltă parte să facă aur. În cheie alegorică, medicul hrănește măgarul pentru a-i procura pictorului naiv banii necesari pentru a face artă.

Chiar naivă fiind, pictura lui Ion Gh. Grigorescu e de cea mai bună calitate artistică. În maniera lui pictural-decorativă, el a realizat câteva lucrări ce stârnesc admirația oricărui cunoscător de artă. „Toamna", portretul unei doamne în vârstă, cu frunzele ruginite căzătoare pe fundal, e o subtilă alegorie a senectuții. Gama sobră și rece de brunuri și griuri albăstrii servește impecabil subiectul. Alteori, ca în „Corescu flașnetaru" sau „Pisica", recurge la culori calde – galbenuri, ocruri aurii și oranj – ceea ce dă o notă de binefăcătoare intimitate. Îndrăzneț și ieșit din comun este tabloul „Tocilarul". Necomplexat de absența cunoștințelor profesionale, din instinct, Ion Gh. Grigorescu plasează asimetric personajul, poziția lui chircită, ca și roata tocilei dând dinamism tabloului. Ceea ce la alții este stângăcie, la el devine un mod artistic obligatoriu și important care îl diferențiază de ceilalți naivi prin curajul cu care operează cu ceea ce în limbaj de specialiste se numește deformare expresivă. Tablourile „naivului" Ion Gh. Grigorescu pot sta oricând printre cele mai mari reușite internaționale ale genului.

Cei trei Grigorescu, Nicolae, Lucian și Ion Gheorghe, atât de diferiți în pictura lor, dar uniți prin înalt har artistic, ar îndreptăți riscanța zisă după care tot românul e născut pictor. Va mai avea oare pictura românească parte de un al patrulea Grigorescu? Timpul și steaua sub care se va mai naște încă un artist purtător al acestui nume sunt hotărâte doar de Cel-de-Sus.

Un număr istoric

Nicolae DABIJA

S-ar părea că alfabetul latin, cel în care scriem de 22 de ani, ne-a aparținut dintotdeauna. Că nu s-au dus pentru el bătălii, în care a curs și sânge.

Conform *Enciclopediei* sovietice, deosebirea dintre cele două limbi (care nu erau decât una) consta în alfabetele diferite în care se caligrafiau aceleași cuvinte. Toți cei care foloseau alfabetul latin interzis, considerat „burghezo-moșieresc", reacționar, antileninist și antimarxist (deși Marx își scrisese lucrările cu acest alfabet), erau sancționați: în 1938 toți scriitorii și lingviștii de dincolo de Nistru care îl promovaseră au fost împușcați, după 1940 cei care se încăpățânaseră să-l apere (P. Ștefănucă, N. Costenco, I. Vasilenco ș.a.) au fost puși la zid, deportați sau băgați în casele de nebuni.

Ulterior, folosirea acestuia era sancționată drastic: cei care-l întrebuințau, chiar ocazional, erau exmatriculați din facultăți, dați afară din servicii, criticați public, învinuiți de antisovietism, de proromânism etc.

Primii care au trecut în Basarabia la alfabetul latin au fost… morții. La începutul lui 1989, cineva mă invitase la Cimitirul Ortodox Central de pe strada Armenească, pentru a-mi arăta un mormânt proaspăt cu o cruce pe care mortul își avea numele cioplit cu litere latine.

Peste o zi, a mai apărut o cruce. Apoi încă una. De la o zi la alta, morții își ajutau viii ca să-și recupereze alfabetul, iar ei… ei nu mai puteau fi dezgropați pentru a fi pedepsiți.

LITERATURA și ARTA

BASM

strada M. Eminescu

ЛИТЕРАТУРА ши АРТА

БАСМ

Primul ziar cu grafie latină a fost *Glasul,* apărut la Riga, în Letonia, în luna martie 1989, cu concursul prietenilor noștri Leons Briedis și Maria Macovei.

Dar întâia publicație cu grafie latină apărută în Republica Moldova a fost *Literatura și Arta.*

Acel prim număr tipărit cu grafie latină a apărut la 15 iunie 1989, în ziua centenarului de la moartea lui M. Eminescu, anticipând – și pregătind! – Legea cu privire la trecerea scrisului nostru la alfabetul latin, aprobată de Sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem, la 27 august 1989.

Anticipând cu 78 de zile decizia forului legislativ, *Literatura și Arta* apăruse, număr de număr, săptămână de săptămână, în ilegalitate, sau, cum i-a zis N. Demidenko, procurorul general al republicii, „în afara legii". În acea zi de 15 iunie 1989, tirajul revistei noastre a ajuns la 260.000 de exemplare, fiind, cum avea să precizeze ziarul francez *Le Figaro,* printr-un articol semnat de Victor Lupan, „publicația literară cu cel mai mare tiraj din Europa".

Acel număr fusese pregătit în clandestinitate timp de câteva săptămâni.

Aflasem că unica tipografie ce dispunea de alfabetul latin era „Știința", care aparținea de Academia de Științe, situată pe actuala stradă P. Movilă, la câțiva pași de redacția noastră. Două linotipiste tinere, mai multe nopți la rând, au cules, cu cea mai adâncă discreție, acel număr. Odată pregătit și așezat pe foi de zinc, am prezentat numărul la Tipografia „Universul" (pe atunci a Comitetului Central al PCM). Inginerul-șef Boris Mihalachi, un mare patriot și un distins om de suflet, a fost de acord să-l tipărească, dar cu o condiție care i se impunea: permisiunea cenzurii. Și atunci, în biroul inginerului-șef, ne-a venit o idee salvatoare: să pregătim de urgență o variantă a revistei în grafie rusească.

Aceasta a fost executată într-un singur exemplar. [De fapt, spune N. Dabija în *Literatura și Arta* din 5 mai 2011, aceasta „este o metaforă, care scoate în evidență tirajul cu grafie latină contrapus celuia de care ne despărțeam. Bănuiesc că au fost tipărite și alte exemplare: cele obligatorii pentru CC, pentru Consiliul de Miniștri, pentru alte instanțe oficiale." – nota red.]

Aproape de miezul nopții, cenzorul a semnat, și numărul a apărut în chioșcuri a doua zi.

Atunci, pentru prima dată în istoria presei basarabene, cozile se întindeau pe distanțe de sute de metri în fața chioșcurilor. Fiecare cumpăra câte 10-15 exemplare.

Acel număr cu grafie rusească, pregătit pentru cenzori, îl credeam pierdut.

I-l înmânasem fotografului Mihai Potârniche, solicitându-i un studiu fotografic pentru numărul imediat următor: un om în vârstă citind *Literatura și Arta* cu caractere chirilice și un copil citind *Literatura și Arta* cu litere latine, care ar fi reprezentat trecutul și viitorul Basarabiei.

Dar ilustrul fotograf nu a mai reușit să facă imaginea, bănuiesc că a și ezitat din cauza timpurilor deloc prielnice introducerii noului alfabet, criticat dur cu orice ocazie de nomenclatura de partid.

Acum câteva săptămâni, la inaugurarea expoziției sale de fotografii, când l-am întrebat de acea publicație cu grafie chirilică, tipărită într-un singur exemplar, Mihai Potârniche mi-a spus că-l păstrează și astfel l-am putut recupera. Acesta se află în redacție.

Eun număr cu adevărat istoric, al cărui loc e într-un viitor muzeu al alfabetului latin. Datorită acestui exemplar de revistă a fost posibilă apariția celor câteva sute de mii de exemplare cu alfabet latin, care au și pregătit terenul pentru legiferarea alfabetului nostru, intervenită peste 78 de zile.

În aceeași zi de 15 iunie 1989, deși era într-o joi, iar ședintele Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al RSSM se țineau în zilele de marți, a fost convocată de urgență o ședință a acestuia. Fiecărui membru al Biroului i s-a pus în mapă câte un exemplar de *Literatura și Arta* cu noua grafie. Mircea Snegur, ex-președinte al republicii, pe atunci secretar al CC și membru al Biroului, avea să consemneze acel eveniment în cartea sa de memorii: „La 15 iunie 1989, de ziua trecerii în eternitate a marelui poet Mihai Eminescu, a apărut primul număr în grafie latină al săptămânalului *Literatura și Arta,* moment de semnificație epocală. Era ceva cu totul ieșit din comun, dl Nicolae Dabija asumându-și un mare risc. Conducerea nu a cutezat însă să întreprindă măsuri represive" (Mircea Snegur, *Labirintul destinului,* vol. I, Chișinău, 2007, pag. 426).

La acea ședință fuseseră convocați V. Șleagun, șeful cenzurii, și G. Volkov, șeful Securității Statului, să dea explicații. Șeful cenzurii a replicat cu inteligență: „Pe noi ne interesează conținutul publicației, nu alfabetul. Din punctul de vedere al conținutului, acolo totul e corect".

Președintele Comitetului de Securitate a Statului din RSSM s-a arătat surprins de apariție, dar a spus că de asta ar trebui să se ocupe procuratura generală, nu instituția sa.

Relațiile săptămânalului cu Biroul CC nu erau dintre cele mai bune. Același Birou adoptase la 22 septembrie 1987 o hotărâre a Comitetului Central al Partidului Comunist al RRS Moldovenești „Cu privire la neajunsurile grave în activitatea săptămânalului *Literatura și arta*" (vezi *Moldova socialistă* din 24 septembrie 1987). La 10 iunie 1988, *Literatura și Arta* publicase un „Vot de blam dat Comitetului Central al Partidului Comunist din RSS Moldovenească". La 5 decembrie 1988, procurorul general al republicii, N. Demidenko, deschisese un dosar penal conducerii săptămânalului și pictorului Dumitru Trifan, pentru că „prin intermediul unei caricaturi a fost batjocorit alfabetul chirilic, folosit de milioane de oameni de pe glob".

La 12 ianuarie 1989, același Birou al CC a pus în discuție faptul că *Literatura și Arta* „a trecut samavolnic la alfabetul latin". Atunci n-am făcut decât să reproducem xerocopiat pe o pagină de revistă articolul „Patologia societății noastre", de Mihai Eminescu, preluat din ziarul *Timpul* de la 4 ianuarie 1881 (asta ca să se vadă că alfabetul latin fusese folosit și de clasicii literaturii noastre).

Riscul pe care mi l-am asumat, de care vorbește M. Snegur, venea în contextul faptului că aveam imunitate parlamentară, fiind ales, la primele alegeri libere, deputat în Parlamentul URSS, iar Biroul CC nu mă putea sancționa fără aprobarea lui Mihail Gorbaciov.

Apariția, cu aproape trei luni de zile mai devreme, a unei publicații cu alfabet latin în R. Moldova a pregătit opinia publică pentru trecerea la noul vechi alfabet.

Acest eveniment a fost posibil având concursul câtorva colegi din redacție: Axentie Blanovschi, Alecu Reniță, Raisa Ciobanu ș.a.

Imediat după aceasta, *Literatura și Arta* a devenit subiect de interes deosebit din partea Comitetului de Securitate a Statului, mai ales al unora dintre colegii noștri de la Muzeul de Literatură, care se afla la parterul Casei Scriitorilor, și care, brusc, o îndesiseră cu vizitele lor în birourile de la etajul patru din aceeași clădire, unde se afla redacția, ca să ne laude colegii de redacție pentru articole și să se intereseze „ce mai apare joia următoare?!" Interesul pentru publicația noastră crescuse atât de mult, încât am început imediat să ne căutăm un alt sediu. Așa am ajuns în clădirea de pe strada Sfatul Țării.

Și cenzura devenise mai atentă.

Dar bulgărele de zăpadă pornit din vârful muntelui se cotilea la vale: avalanșa era aproape. Și ea s-a declanșat la 31 august 1989, când Limba Română și Alfabetul Latin au intrat în legalitate.

P.S. Numărul istoric la care mă refer în titlu nu e, evident, cel tipărit cu alfabet latin, apărut într-un tiraj de 260.000 de exemplare, ci cel scos cu alfabet chirilic pentru cenzură, apărut... într-un singur exemplar.

(*Literatura si arta,* joi 14 aprilie 2011)

Poezie fără frontiere

La o cină de taină cu Steliana Grama

Raia ROGAC

Steliana Grama ar fi împlinit 38 de ani la 4 iunie 2012, dar a plecat la stele şi tot revine, precum a scris într-un catren: *Şi când voi reveni – Cuvânt –/ Din lumea cea nemuritoare,/ Renaşte-voi cu crezământ/ Fiind mereu în deplasare.*

A revenit recent la Biblioteca de Arte „Tudor Arghezi" din Chişinău prin cuvântul celor două cărţi nou-apărute: *Dramaturgia autohtonă din anii 1960-1970 pe scena teatrelor din Moldova (studiu monografic)* (Editura Lumina) şi *Telerană* (Editura Pontos), graţie străduinţelor neostenite ale părinţilor: dr. Claudia Slutu-Grama şi dr. Dumitru C. Grama.

Moderatoarea, dr. în studiul artelor Larisa Ungureanu, a mărturisit că manuscrisul despre dramaturgia autohtonă din anii 1960-1970 a ajuns la domnia sa dintr-o întâmplare fericită, care i-a oferit ocazia să facă cunoştinţă cu un material inedit despre activitatea scriitorilor dramaturgi şi a teatrelor moldoveneşti din acea perioadă, care urma să fie teză de doctorat, temă puţin exploatată în ansamblu. Dramaturgia deceniului menţionat a fost foarte puţin cercetată, ceea ce impune lucrării o notă de deschidere în domeniu, importanţa fiind cu atât mai vădită, cu cât se ştie că a fost scrisă într-o perioadă când teatrul trecea prin transformări radicale, iar Steliana Grama a fost martor la aproape toate evenimentele teatrale, începând de la premiere şi continuând cu festivaluri, conferinţe de presă, dispute. Despre multe din acestea a scris cronici, eseuri, recenzii. Şi totuşi n-a ales să scrie un studiu aprofundat numai despre cele văzute şi trăite, ci a abordat în cercetare şi aspecte din trecutul ceva mai îndepărtat, necunoscut pe viu de ea. A ţinut să rămână enigmă această doleanţă, dar, bănuiesc, afirmă Larisa Ungureanu, că Steliana Grama, dar şi dr. Leonid Cemârtan, care i-a fost conducător ştiinţific, au înţeles că în materie de cultură nu se poate proceda ca în cazul colhozurilor, care au fost lichidate într-o noapte. Tot ceea ce este bun trebuie păstrat, iar în acest sens autoarea menţionează: *Indubitabil, teatrul a dispus în perioada analizată de cadre calificate, care au creat spectacole de reală valoare scenică, contribuind la dezvoltarea tuturor speciilor artei moldoveneşti.*

Cartea este alcătuită din trei capitole: *Evoluţia dramaturgiei naţionale din RSSM în anii 1960-1970 ai secolului al XX-lea; Spectacole după piesele dramaturgilor autohtoni, montate în teatrele din republică; Puncte de interferenţă: dramaturgie naţională – cinematografie.* Steliana n-a reuşit să definitiveze ultimul capitol, în schimb lucrarea mai conţine o impunătoare *Bibliografie selectivă* şi un bogat arsenal de *Referinţe critice.* Sfidând boala nemiloasă, impunându-şi o vointă puternică, Steliana Grama a reuşit prin acest nou volum să imprime domeniului de cercetare dramaturgică un izvor documentar profund, concret şi original, care poate şi trebuie să servească viitorilor cercetători, critici de artă, teatrologi, dramaturgi şi altor persoane interesate.

Olga Starţun, profesoară de limba şi literatura română de la Liceul Teoretic „Mihai Viteazul", care a învăţat-o pe Steliana Grama, a arătat că munca ei n-a fost zadarnică şi că instituţia şcolară îi păstrează vie amintirea. În acest scop, la bibliotecă a fost organizată o expoziţie de carte de şi despre autoare, completată de fotografii. Culegerea de versuri *Teleranã* şi-a găsit răsunet în sufletele elevilor, servind şi ca sursă de inspiraţie pentru aceştia la concursul *Muncă, Talent, Cutezanţă.* Elevii au fost îndemnaţi să facă o paralelă între Steliana Grama şi Magda Isanos. „Păstrez cu multă dragoste în biblioteca mea personală cartea *În Moldova noastră dragă,* carte pentru copii, unde pe lângă alţi autori sunt şi câteva poezii şi povestiri de Steliana, pe care ea mi-a dăruit-o cu autograf", a mai spus cu mândrie Olga Starţun.

Criticul literar Tudor Palladi, cel mai consecvent cercetător al creaţiei Stelianei Grama (a scris prefaţa şi postfaţa la majoritatea cărţilor ei), consideră că ea este o creatoare de prima mărime, făcând faţă şi criticii teatrale, apreciind cartea despre dramaturgie ca pe un document de certă valoare. Individualitate creatoare distinctă în universul literar contemporan, configurat între idee şi imagine, Steliana Grama, recunoscută ca o poetă nouăzecistă organică şi multiaspectual valoroasă, inclusiv ca o remarcabilă şi originală textieră, dar şi ca o prozatoare psihologică deosebită (*Speranţa moare ultima,* poveşti adevărate de dragoste, nuvele-parabole, povestiri-poeme etc.), ca un dramaturg novator, îmbinând miticul cu poeticul şi dramaticul (*Un braţ de sulfină* etc.), ca o publicistă forte a generaţiei sale şi nu numai, a avut în vizorul preocupărilor sale, de asemenea, şi critica teatrală, nu într-o măsură mai puţin importantă, activitate pe care a fructificat-o de altfel cu aceeaşi dăruire sufletească şi acoperire metaforică de sine. Numele ei stelar străluceşte şi va străluci, pe bună dreptate, tot mai viu pe firmamentul literelor noastre de mâine, odată editându-i-se opera necunoscută pe care ne-a lăsat-o. Fire romantică, şcolită la clasicii literaturii naţionale şi universale, Steliana Grama, aidoma unei *rara avis* în avântul ei creator şi multicolor, nu va părăsi vreodată în niciunul din compartimentele ce-au ales-o, conform vocaţiilor multiple, ideea celestă de sine şi de bine, de ideal şi de necesar, de logos şi de ethos, funciarmente şi absolutamente venind din Dumnezeu şi din mereu.

Referindu-se concret la studiul monografic *Dramaturgia autohtonă* ..., Tudor Palladi a specificat că acesta este bazat pe explorarea exegetică multiaspectuală, etico-civică şi estetică, a producţiei literare dramatice din deceniile şase şi şapte ale secolului al XX-lea, purtând semnătura scriitoarei intrate în eternitate Steliana Grama, care se impune în linia exegezelor înaintaşilor ei nu numai prin viziunea de ansamblu şi prin profunzimea sondajelor, dar şi prin prospeţimea şi măiestria limbajului exegetic, prin plasticitatea şi rotunjimea lui expresiv-analitică şi atitudinal-critică, personală şi originală. Cronologic şi ideatico-tematic, simbolic şi metaforic, demersul critic al cercetătoarei reprezintă în mare o scoatere în prim-plan nu numai a eforturilor creatoare ale dramaturgiei propriu-zise (a „radicalizării dramaturgiei"), dar şi a colectivelor teatrale din Templul Melpomenei, care îi „oferea" publicului „acea gură de oxigen şi libertate atât de necesare într-un sistem totalitar".

În altă ordine de idei, vorbitorul a mai spus că la editură se află în curs de apariţie o nouă carte a Stelianei Grama, care va cuprinde memorii, cronici şi alte materiale inedite.

Scriitoarea şi editoarea Marcela Mardare (multe dintre cărţile Stelianei Grama au fost editate la Editura Pontos şi Editura Ruxanda) a remarcat: „Acolo Sus inima Stelianei Grama arde, *Pubela din Calea Lactee* din *Curcubeu* şi-a zidit *Cetate de dragoste,* care e mereu cu porţile deschise, invitându-ne mereu la cina de taină a poeziei. Tema centrală în creaţia ei e totuşi iubirea."

Cartea *Teleranã* a apărut la Editura Pontos câteva luni în urmă; de fapt, ea ar fi trebuit să vadă lumina tiparului încă în octombrie 1992, manuscrisul fiind depus la Editura Hiperion şi, după afirmaţia Claudiei Slutu-Grama, trebuia să însemne debutul literar al poetei. N-a fost să fie, chiar dacă manuscrisul a fost „botezat" cu bunul de tipar din partea academicianului Nicolae Dabija, care afirma, între altele, atunci: „Avem o carte care are tot dreptul la viaţă, aparţinând unei autoare de care vom mai auzi, autoare care se impune tot mai sigur în geografia poeziei noastre mai noi, în continuitatea sufletului dintotdeauna a acesteia, de la Dosoftei şi Eminescu încoace."

A avut dreptate. Evoluţia creativă a Stelianei Grama a fost fulgerătoare, ca şi viaţa ei. S-a adeverit şi pronosticul lui Iulian Filip, care spunea în acelaşi an 1992: „Există multă libertate în acest manuscris şi mi-ar fi greu să redactez o expresie atât de tinerească a libertăţii, dar o carte de versuri pe temeiul acestui manuscris o văd şi o aştept."

Lungă a fost aşteptarea, dar îndreptăţită, după cum au subliniat în cadrul lansării vorbitorii. Cartea a apărut exact în forma pe care şi-a dorit-o autoarea cu aproape două decenii în urmă şi cuprinde trei capitole: *Baladele Zeului, Bal mascat* şi *Destin.*

Despre creaţia Stelianei Grama au mai vorbit criticul literar Ion Ciocanu, actriţa Claudia Pătârnac, prof. Silvia Scutaru, studenta Victoria Covalciuc, dr. Gabriel Mărgineanu, scriitoarele Nina Slutu, Lidia Grosu, dr. Ana Ghilaş. Marieta Russo a recitat versuri de Steliana Grama, pe care ea le-a tradus în limba rusă. În variantă franceză, versuri gramiene au fost citite de traducătoarea lor, prof. Ludmila Cibotarenco.

Manifestarea s-a încheiat cu o masă de pomenire în memoria regretatei poete.

Steliana Grama (4 iunie 1974 – 11 octombrie 2006) a absolvit Şcoala Medie nr. 23 din Chişinău (1991), Facultatea de Jurnalism şi Ştiinţe ale Comunicării a Universităţii de Stat din Moldova (1996) şi Facultatea de Arte Dramatice a Universităţii de Stat a Artelor din Moldova (1999). Şi-a susţinut doctoratul la Institutul de Istorie şi Teoria Artei a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, specialitatea Teatrologie. Membră a Asociaţiei Internaţionale a Criticilor de Teatru (1998), a Uniunii Scriitorilor din Moldova (1999), a Uniunii Jurnaliştilor din Moldova (2000) şi a Uniunii Scriitorilor din România (2002).

Cărţi publicate: *Tratat de tanatofobie* (Bucureşti, 1996), *Rezervaţia de meteoriţi* (Chişinău, 1998, Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova), *Pubela din Calea Lactee* (Timişoara, 2001), *Surogat de iluzii* (Timişoara, 2003; ediţia a doua – Chişinău, 2006), *Perfuzie de vise* (Chişinău, 2006), *Cetatea de scaun a Dragostei* (Chişinău, 2006), *Speranţa moare ultima* (Chişinău, 2007), *Curcubeul viselor* (Chişinău, 2008), *Rană de stea* (Chişinău, 2009), *Dramaturgia autohtonă din anii 1960-1970 pe scena teatrelor din Moldova* (Chişinău, 2010), *Teleranã* (Chişinău, 2011).

Charles Cross, alt poet „maudit”

Paula ROMANESCU

Blestemul este foarte ingenios. Nu numai că nu se mulţumeşte să-i lipsească pe unii oameni de frumuseţe fizică – cel mai uşor mod de persecuţie inocentă, sau de iubire – cea mai cumplită excludere de la marele festin al vieţii, când sufletul e o fântână de lumină, ci uneori îi înzestrează cu daruri atât de bogate, încât ei, fragili muritori, nu şi le pot nici înşuşi, dar nici oferi cu dărnicie semenilor. Atunci parcele, cu siguranţă, trebuie să fie tare mândre de ingeniozitatea lor într-ale înşirării şi deşirării firului cu o viaţă de om însemnat.

Charles Cross, alt *poète maudit* din seria de studii închinate de Paul Verlaine poeţilor fără noroc din veacul al XIX-lea, era frumos, talentat, genial. Autodidact, el a manifestat de timpuriu o mare atracţie pentru studiul limbilor, însuşindu-şi temeinic latina, greaca, ebraica, sanscrita, italiana. Frumos la chip, ca un Adonis dedulcit la absint, el avea o minte iscoditoare, lucidă şi o sete de cunoaştere a tot ce a realizat mintea omenească de până la el, încât studiul limbilor amintite i se părea nu numai firesc, dar şi absolut necesar. Camarazii lui de tavernă nu prea înţelegeau farmecul unei astfel de beţii de cea mai pură esenţă şi-l priveau pe Charlot al lor cu îngăduinţă, văzând în neînţelesele cuvinte pe care acesta le îngâna cu un fel de evlavie solară, efectul absintului cel de toate zilele…

Avea optsprezece ani când a fost numit profesor de chimie la o şcoală de surdo-muţi uluiţi de vraja acelor experienţe ca nişte farmece stranii pe care profesorul le oficia. Doar adulţii, deloc surzi şi, din păcate, nici muţi, n-au apreciat foarte metodele de predare ale prea tânărului profesor şi l-au înlăturat. Elevii şi-au „strigat” în van tristeţea de a-şi fi pierdut magicianul abia cu câţiva ani mai mare decât ei. Dar cine poate lua în seamă ţipătul mut al surzilor când ne-surzii sunt cu adevărat adevăraţii surzi!...

Şi au mai trecut nişte ani. Între timp, autodidactul Charles Cross îşi aprofundase studiile ştiinţifice şi, o mare carieră de inventator îl ispitea precum pe Ulise cântecul de sirene. Chemare înşelătoare, vai! pentru că nimeni dintre cei care ar fi trebuit să descifreze ciudata partitură nu trecuse prin înalta şcoală de cânt de sirene.

În 1877, la vârsta de 35 de ani, inventatorul Charles Cross supune atenţiei Academiei de Ştiinţe din *Capitala Luminii,* o creaţie ciudată pe care a numit-o *paleofon, un dispozitiv de înregistrare şi reproducere a sunetelor.* „Nemuritorii” însă n-au priceput şi au strâmbat din nasul lor simandicos, declarând că aşa ceva nu poate să existe, dacă ei nu înţeleg cum de poate să funcţioneze. Întru eterna lor ne-slavă, n-au băgat de seamă că acel ceva *chiar exista.* Opt luni mai târziu, un alt autodidact, mai fericit (poate pentru că trăia într-o ţară în care cuvântul „imposibil” n-a fost aclimatizat), pre numele său Edison, se va face înţeles, prezentând în ţara lui de adopţie – America – *fonograful.* Franţa îşi va face un fel de *sua culpa,* încercând să dreagă busuiocul, înfiinţând mai apoi (prea târziu!) *Academia Charles Cross,* prin care este premiat anual cel mai bun disc al anului.

Maria lui Tănase, Măiastra noastră, avea să fie încununată şi ea prin 1963, cu Prix de l'Académie Charles Cross, făcând să se cutremure de *un nu ştiu ce* ştiut doar de sufletul românesc auzul unui public obişnuit doar cu freamătul de *chagrin d'amour* al florilor răului cu rădăcini în trotuarele pariziene. Când a răsunat acel *„Cine iubeşte şi lasă/ Dumnezeu să-i dea pedeapsă – Celui qui trahit l'amour/ Que Dieu le frappe a Son tour”,* francofonii de pe *Planeta albastră/ ca o portocală* au aflat că undeva, în ţara lui Brâncuşi, cântecul este o coloană fără de sfârşit cu rădăcini înfipte adânc în pământul care ne ştie înfrăţiţi cu lacrima şi dorul.

Inventatorul Charles Cross avea să mai prezinte Academiei o invenţie proprie: *telegraful automat,* care „s-a bucurat” de aceeaşi apreciere ca şi paleofonul. Aceeaşi soartă a avut-o şi inventarea, în acelaşi an – 1869 – cu Ducos Hauron, a fotografiei în culori. E drept, nu chiar în toate culorile curcubeului, ci doar în trei. De data aceasta invenţia sa a avut marele merit de a fi adus pe buzele încruntaţilor academicieni, prea serioşi ca să se ocupe de astfel de fleacuri tricolore, un firav surâs care, din *rire jaune,* grimasă adică, dulce ca veninul, prindea să se multicolorizeze... Charles Cross acesta începuse să-i cam calce pe nervi.

Refugiul pentru toate eşecurile sale avea să şi-l afle în poezie neînţelesul savant, a cărui singură vină era că se născuse prea devreme pentru timpul în care i-a fost dat să trăiască. Este mereu în preajma unor Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Villiers de l'Isle-Adam, Francois Coppé – acel *„pâle enfant du vieux Paris”* care, mai norocos, avea să fie primit în Academia Franceză prin 1884, frecventează cercurile literare Les Hydropathes, Les Vilains Bonhommes, Les Zutistes de la Chat Noir, dar şi a unor pictori între care Edouard Manet, cel care avea să-i ilustreze un poem din volumul *Le Coffret de santal* – primul şi singurul publicat în timpul vieţii de poetul Charles Cross, în 1873, poate ca să-i ţină companie acelui alt „poet blestemat” – Tristan Corbière.

De ce-ar fi fost trist? Şi totuşi…

Avea o soţie iubitoare şi iubită de el, care l-a sprijinit şi l-a înţeles întotdeauna, chiar când şi cei mai apropiaţi prieteni îl sfătuiau să vină cu picioarele pe pământ şi să termine odată cu invenţiile cele păgubitoare. Dar moartea avea să i-o răpească. Singur, sărac, neînţeles, se afundă tot mai mult în alcool. Moare la 46 de ani, în 1888.

Un anonim între anonimii lumii.

A trebuit să vină anul 1920, când suprarealiştii îl descoperă ca pe unul de-al lor. Şi pentru poezie se născuse prea devreme!

Încep să-i fie reeditate poemele din *Le Coffret de santal,* cărora li se adaugă inedite le reunite de fiul poetului în volumul postum *Collier des griffes – Colier de gheare* (1908).

Să căutăm şi noi ceva pe gustul nostru în *Casetuţa de santal,* unde ne întâmpină dintru început, chiar în „Prefaţă”, cuvintele de „negustor” păgubos ale poetului:

Ce talmeş-balmeş în caseta asta!
Hai, cititorule, totul e de vânzare.
Alege ce îţi place. Poate o-nfiorare,
O lacrimă, un hohot, o umbră de surâs…
Aceste vechituri nu ne sunt, mi se pare,
Nicicând îndeajuns.
Şi uite-aşa, tu vei da o para
Iar eu – să nu te miri,
Voi cumpăra cu ea minunaţi trandafiri.

Ei, da, trebuie să recunoaştem că marele inventator, vorbitorul de greacă, şi latină, şi sanscrită, şi ebraică, era un negustor-poet francez cu vers înmiresmat de roze şi santal, turnat în cânticele, sonete, fantezii în proză, umor dulce-amar, farmec de soi şi parfum dintr-un timp fără anotimpuri din care nu lipsesc *l'amour, la mer, la mort,* prinse-ntr-o *Hieroglifă,* desprinsă din *colierul de gheare:*

Am trei ferestre care mă-mpresoară:
Iubirea – marea – moartea,
Sânge cald, verde blând, vineţiu.

Femeie, tu, dulce şi grea povară!

Vitralii reci, mireasmă de ambră, clopote –
Marea – iubirea – moartea –
Ce să aleg din toate astea, ce?

Femeie, tu, lumină limpede!

În seara asta de-aur de septembre –
Moarte – iubire – mare –
Vreau să m-afund în ape de uitare.

Femeie, tu, sicriul meu de carne!

Caseta de santal şi *Colierul de gheare* conţin o bogăţie de comori lirice foarte elaborate pe care Verlaine le califica drept *délicats, barbares, bizarres, riches et simples,* amintind sau, mai precis, amalgamând în ele un pic artă baudelairiană, cu femei-fiare caline, un pic de artă pentru artă gen Théophile Gautier, un pic de ermetism mallarméan, un pic de parnasianism gen Leconte de Lisle *„cu arhipelaguri parfumate pierdute într-o mare necunoscută”,* râsul şi lacrima rămânând mereu alături, cum umbra nu poate exista fără lumină.

Je me tue a voulor me civiliser l'âme – Mă străduiesc amarnic să mă civilizez, se plânge poetul, *vrai sauvage égaré dans la ville de pierre,* nu fără a o asigura pe iubita lui, femeia *„cu mlădieri feline de tigresă”,* că, de va muri, *„fluture cu aripi arse”,* ea va arăta minunat *„cu pletele ei negre în vânt, pe un fond de verde crud…”*

Lacrima de amor are exact atâta sare cât să dea zâmbetului gust. Surâsul, exact atâta miere cât să nu ţi se aplece…

Orice şcolar care va fi trecut sau va trece şi pe la orele de franceză, *trebuie* să ştie de acel poem *écrit pour mettre en fureur les gens – graves, graves, graves,/ Et amuser les enfants – petits, petits, petits,* poem despre un *hareng saur* – un hering afumat care nu încetează să înoate în ape de bucurie simplă, ca viaţa, şi tot ca ea de (ne)sărată. Să fi fost *oamenii aceia gravi* nişte academicieni al căror nume rămâne sinonim cu neputinţa de a-l înţelege pe un ilustru contemporan de-al lor doar pentru că era prea de tot plasat înaintea timpului său?!

Charles Cross a înţeles că nu ştiu cine (să dăm vina tot pe parce?!) îl va fi condamnat să aibă în viaţă toate darurile la care poate râvni un muritor, dar să nu se bucure de niciunul.

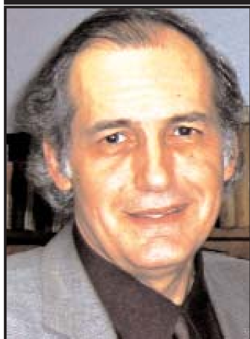
Şi totuşi, poezia…

Moi, je vis la vie à coté,
Pleurant alors que c'est la fête.
Les gens disent: „Comme il est bête!”
En somme, je suis mal coté.

(*Eu sunt în viaţă un nepoftit,*
Plângând când ceilalţi se amuză.
Oamenii zic: „Ce găgăuţă!”
De fapt sunt doar un ne-mplinit.)

Cartea care vă așteaptă

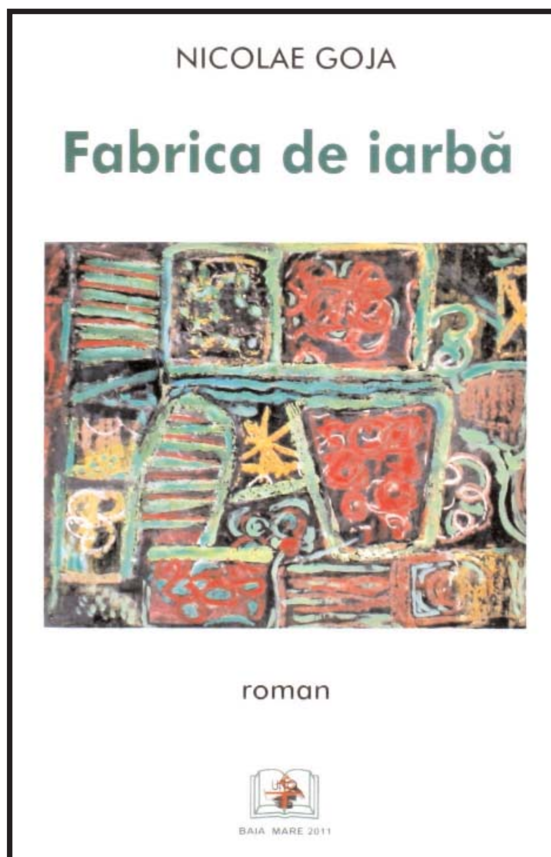
Hronicul domniei lui Radu cel Drept

Emil LUNGEANU

Să fi fost vreodată luată și altfel decât în glumă cartea de vizită a „miliardarului în rime" Edmond Rostand? Istoria începuturilor literare românești, bunăoară, ar putea trece ea însăși drept o versiune a *Mioriței,* dacă te gândești că, afară de „oi mai multe/ mândre și cornute/ și cai învățați/ și câni mai bărbați", baciul moldovean mai era de invidiat și pentru bogatele pomelnice de domnii (Ureche, Costin tatăl și fiul, Neculce), un tezaur istoriografic în comparație cu care stângacele crâmpeie de cronici muntene și transilvane – „istorii de partid" le zicea în deriziune Călinescu – par mai curând niște caricaturi ieftine din vreo gazetă politică.

De-acum însă, odată cu Nicolae Goja, maramureșenii se vor putea lăuda că își au și ei propriul letopiseț, căci romanul *Fabrica de iarbă* (Editura Eurotip, Baia Mare, 2011) a fost conceput în chipul unui adevărat hronic de „domnie" din vremurile noastre – vorba Danezului – „ieșite din țâțâni", cu o predoslovie în care autorul își explică demersul de pe poziții testimoniale: „Deoarece domnul Radu n-a scris o istorisire cât de mică despre faptele sale (...) mă voi încumeta eu să le adeveresc, așa cum le-am aflat când l-am urmărit ani la rând ca pe un lider al nostru ce este și acum și va fi cât timp va trăi." Aerul responsabil, aproape solemn, cu care își legitimează întreprinderea nu este totuși al unui contemporan oarecare, ci al unui subtil mucalit, maimuțărind mai degrabă contraspionajul local decât civismul („ca un cetățean observator ce sunt și agent responsabil de comunitatea noastră românească și de soarta întregului cartier", respectiv a hoștezenilor din fostul sat Hoșteze, azi cartierul băimărean Pintea Viteazul), pentru ca mărturia, la fel ca odinioară recursul la divinitate al lui Miron Costin, să-și obțină creditul: „prin urmare cele ce voi scrie de acum pe foaie au temeinicie și adevăr și ne putem bizui pe ele".

Nu mai puțin diligent se arată cronograful atunci când își justifică alegerea eroului pentru cartea sa. „Domnul Radu" este un personaj exponențial, unul dintre acei toboșari ai retrocedării fostelor moșii și ai Restaurației feudalismului valah, militant „cu simț civic ieșit din comun" și „domn exemplar din cartierul nostru". Nu din niscai viță boierească scăpătată încolțesc revendicările acestui respectabil pensionar, fost maistru metalurgist, ci din convingerea lui că „are răspunderi obștești și un scop de atins în era post-comunistă democratică, să caute actele originale și să înființeze asociația composesorală". El își cheamă foștii consăteni la lupta cu urbanismul statului român modern și cu noii „baroni" municipali ce-l reprezintă („Jumătate Baia Mare este pe pământul nostru, oameni buni"), inspirat poate de mirobolantul precedent al revendicării Aradului, pe motiv că pășunea și pădurea de altădată fuseseră cumpărate de țăranii din Hoșteze de la contele Ludovic Karoly, feudal cu castel la Carei. (Cum de ajunsese țara Dacilor liberi moșie în stăpânirea barbarului, asta numai FMI știe.) Logic, așadar, vatra trebuie repusă în situația anterioară, respectiv demolate orașele moderne, reconstruite vechile castele medievale, reînscăunați urmașii grofilor, reintrodusă șerbia, retractat *Supplex libellus valachorum* de la 1791 etc., adică *restitutio in integrum,* nu ca în postcomunista Ungarie vecină, unde nu s-a retrocedat nimic și nu s-a umblat cu jalba în proțap. „Toată România miroase a pământ", constata Cioran, și n-ar fi putut-o ilustra mai bine decât cu cazul acestui combatant: „Sentimentul că pământul de sub picioare este al tău și numai al tău n-are egal, ce sclavie să locuiești la bloc și să știi că între tine și pământ este vecinul Lupan, iar mai sus de tine stă vecinul Horincar și abia apoi vine Tatăl din cer." Dar nu atât ideologia face din „domnul Radu" un personaj reprezentativ, cât obsesia bigotă a propriilor convingeri, bineștiuta fudulie agresivă a ignorantului. „N-am studii juridice, dar am simț de dreptate", se îmbățoșează el, mai sigur pe îndreptățirea lui ca de teorema lui Pitagora. Cum însă tribunalele nu te întreabă dacă ai convingeri, ci probe, eroul pierde procesul intentat municipalității și, odată cu el, propriul cumpăt, iscând pitorești scene de menaj: „Pentru a-l calma, doamna Radu i-a tras o palmă. «Bată-l Dumnezeu de pământ, că-l cumpărai cu banii pe care i-ai cheltuit pe avocați!» «Ai dreptate, dar nu mă las, nici dacă mor. (...) Ceva mai tare ca mine mă obligă să merg mai departe, până la moarte.»" Nu-i așa că un Gelu Ruscanu l-ar fi felicitat pentru acest imperativ husserlian al principiilor? Iată-l deci pe intransigentul lui Nicolae Goja, de fapt, nu doar exponent al propriului cartier, ci al unui întreg popor, despre învrăjbirea căruia vorbește, culmea, tot el atunci când vinde la talcioc săptămânal „obiecte stranii, cum ar fi o pereche de coarne de berbec de rudă, lăcuite", iar pe clienții interesați de cărți îi îndrumă cu rezumate vulgarizatoare de pe vremea bădiei Cîrțan: „«Cât costă?» «Doi lei. E foarte bună, e vorba de-o fată simplă, nevastă-mea a plâns, o veți da și altora, mai multe nu vă spun.» Cea mai căutată carte este *Moromeții* de Marin Preda. «Am avut-o, Moromete este un țăran ce nu se poate adapta la agricultura capitalistă bazată pe capital și profit, mai veniți pe aici.» «Dar *Miorița* o aveți?» «N-o mai am. Aici e vorba de destinul celor trei țări românești care mereu s-au ucis între ele. Ca-n biblie, Cain și Abel.»" Și pentru ce fratricidul nostru național, dacă nu tocmai pentru pământ? Paradoxal așadar, conflictul domenial al acestui justițiar înseamnă la nivelul comunității locale exact ce denunță dânsul la nivel național, un *bellum omnium contra omnes* – iar povestea se va consuma până la ultima ei pagină fără ca această contradicție să fie sesizată: „Au trecut opt ani de la acele zile de revoltă și-l regăsim citind *Mizerabilii* – vrea să înțeleagă de unde vine răutatea din oameni." Un bonz i-ar explica sec că nu-i nici un mister, că toate relele vin numai din propriile dorințe, tot așa cum lui Nathan Înțeleptul îi zicea templierul lui Lessing „Mulțumește-te să fii om". Dar pentru actuala noastră societate de consum, asemenea mesaje antimaterialiste par sosite de la niște civilizații extraterestre. Câți ar ghici, bunăoară, că „Fericirea Națională Brută" (sic) este în mod oficial principala bogăție a statului Bhutan?

Memorabilă sau nu sub aspect epic „domnia" Radului cel Drept este în orice caz un interesant exemplu de tehnică cinematografică în structurarea acestui roman-cronică. Ceea ce produce iluzia evoluției personajului e succesiunea capitolelor în felul derulării rapide a cadrelor unui rolfilm, pornind o numărătoare inversă a zilelor de la 261, precum A.M.R.-ul răcanului nostru de altădată scris pe toate zidurile cazărmii, ba câteodată chiar și a nopților, serilor, dimineților, amiezilor („Amiaza 104"), îndeobște pe sărite și uneori cu retrogradări neașteptate (Zilei 229 b îi succed bunăoară 228, 221, 214 etc.). Altminteri, luate fiecare în parte, secvențele funcționează doar anecdotic, limitate la faptul divers sau la vreun episod biografic de mică întindere, 1-2 pagini, ori câte un tablou. Autoscopiile și retrospecțiile eroului mai adaugă și ele, către final, impresiei dinamice. În metamorfozele peisajului, martorul convertirii satului natal la urbanism își oglindește propria încărunțire și transfigurare, de la militantism la resemnarea filozofardă („Dar ce este omul decât un floc în calea lumii" etc. – reeditare a clasicului fatalism din letopiseț cu „biet omul supt vremi") și nostalgică: „Se încheiase, vedea bine, lumea țăranilor cu boi ce trag la plug, a carelor încărcate cu fân în colțuri, a caselor cu târnaț și prispă. Din ce-a fost a mai rămas un măr pătul în muzeul satului, pentru a-l ajuta să nu se usuce domnul Radu se urinează la rădăcină de câte ori trece pe acolo". Transformată apare și concepția asupra dreptății, lăsată în cele din urmă în seama justiției imanente ca o *dicke Bertha,* a poverii propriei vinovății după tipar dostoievskian: „Hoții care i-au furat bicicleta și sculele din garaj sunt profesioniști, au ghilotină de tăiat lacăte, vor ajunge la închisoare mai devreme sau mai târziu, nu scapă, îi ajunge vremea să se predea, nu se mai suportă pe ei înșiși, vor să fie pedepsiți de oameni și să ispășească pedeapsa ce li se cuvine." Dar, afară de funcțiunea periodizării, procedeul numărătorii inverse a zilelor nu pare să ducă lipsă nici de tâlc: Zilele omului pe pământ sunt *numărate.* Și totuși, majoritatea semenilor le irosesc, trăind ca și cum ar fi veșnici.

Ceea ce izbutește să absolve de banalitate această scurtă istorie a hoștezeanului este pitorescul oralității, expresia nudă, neprelucrată cu inginerii estetice. Autentificarea se face nu doar prin impresionanta galerie a regionalismelor, ci și printr-o artă descriptivă de o percutantă expresivitate, cu aglomerări substantivale ca la Creangă și cu hiperestezii în genul bețiilor osmice practicate de un Gheorghe Crăciun în *Pupa russa.* Niște locatari protestează că „miroase a clor în tot blocul, iar șeful nostru a decis că mai bine să miroasă a clor, decât să pută a urină de câine, cu referire directă la familia Szilaghy de la etajul I, țin un pitbull și le pute apartamentul a pișat și ei a câine de parcă dorm în pat cu dihania". În spital „se internează oameni de la țară, scot din sacoșă papuci cu balegă pe talpă și pijama de sudoare acrită. Și hainele miros a grajd, nu s-a răbdat să nu intre în grajd ca să vadă vacile de-s bine. (...) Câte un căpos de țăran își bagă sub pernă sfeterul de lână cu bumbi, tot salonul miroase a zer de oaie." Cecilia îl admonestează pe Soso „miroși a hent, măi copile, ca un țigan", biblioteca profesorului Jurje „miroase a hârtie uscată". Unele detalii veriste îi servesc cronicarului și ca prilej pentru fulgurante inserții autobiografice, așa cum se întâmplă, spre pildă, în diferendul repartizării garajelor: „a intervenit domnul Radu și a trasat cu vopsea albă locurile de parcare, late de 2,20 m, ori 9 fac exact 20 m, plus că a scris numerele de înmatriculare pe fundația blocului, la mine MM 06 JJJ". Frazarea se articulează în mod simplificat, prin parataxă și prin logică deductivă de tip *post hoc, ergo propter hoc.*

Dezinvolt în alcătuire, iute și ritmat ca un cântec maramureșean, romanul semnat de Nicolae Goja e un exemplu de reușită a simplicității și a scriiturii fruste, descotorosite de găteala și rafinăriile livrescului. Titlul – o genială antonomază – îl îmbracă perfect, „fabrica de iarbă" nefiind alta decât chiar mult disputatul *pământ,* temelia Vieții înseși și a întregii civilizații, la care fiece mort îngropat mai adaugă câte o cărămidă: „Ce rămâne în urma mea, se întreabă domnul Radu. Nimica, îngrășământul natural, altceva nimica." Pentru muritorul fără de speranță al acestui circuit închis („pământ ești și în pământ te vei întoarce"), cartea durabilă ce i-a fost dedicată reprezintă o promisiune de viață veșnică.

Un argeșean prin lume

Cu Cristofor Columb spre Americi

Ion PĂTRAȘCU

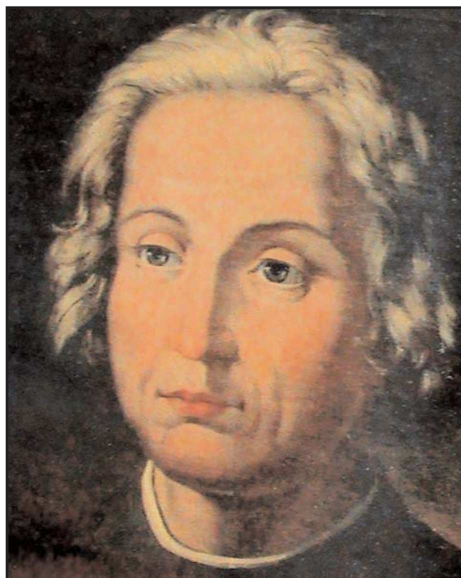
Înainte de a pleca într-un voiaj, fie el cât de scurt, orice călător se informează asupra rutei de urmat și, în raport de aceasta, face și pregătirile necesare. Astăzi nu mai ducem lipsă de mijloace de transport șau surse de informare, din orice domeniu dorim. Însă, la nivelul anului 1492, Cristofor Columb a trebuit să se descurce cu o busolă, inventată de chinezi, cu hărți cartografiate, în bună parte, tot de chinezi, cu informații despre Orient, venite tot din China și, în final, cu o flotilă de numai trei caravele minione și un echipaj de maximum 150 de oameni.

De unde ideea acelei aventuri transatlantice? Fiind născut în provincia Genova, din Italia, Cristofor Columb a luat cunoștință de timpuriu cu impresiile culese de Marco Polo, timp de 17 ani, la Curtea Imperială a Chinei, pe care le-a găsit înmănunchiate în volumul *Minunile Lumii* sau *Călătoriile lui Marco Polo.* La timpul respectiv, lucrarea trezise un mare interes al europenilor față de Orient, în special pentru China. Referindu-se la Cristofor Columb, scriitorul chinez Su Shuyang, în volumul său *China. Tradiție și cultură,* precizează următoarele: *După ce a citit această carte, Columb s-a pregătit cu tot ce avea nevoie pentru a călători către China și India, în anul 1492, purtând cu el scrisori de recomandare din partea regelui Spaniei, adresate împăratului Chinei.* El era atât de obsedat de gândul pentru Asia, încât, până în ultima clipă a vieții sale, nu a admis că țărmul pe care pusese piciorul nu era India, iar Cuba, unde a acostat, nu era Japonia. Și, așa, un călător rătăcit descoperă *Lumea Nouă,* inspirat, însă, de Marco Polo. După mărturia *competentă* a unui elev român la examenul de bacalaureat, acest lucru a fost posibil *într-un moment de neatenție a pazei de coastă.* Și a mai fost ceva. A fost șansa de a nu avea pe lângă el o comisie română de experți, că altfel ar fi rămas până astăzi în portul de pornire, Palos de la Frontera.

Tot ceea ce este legat de numele lui Columb se asociază cu enigma și fascinația. El, ca persoană, a devenit, cu timpul, multietnic. După miracolul descoperirilor sale, este revendicat de tot mai multe națiuni. A început ca un cetățean al Genovei, unde s-a născut în anul 1451. După aceea, devine, pe rând, portughez, nobil catalan sau sevillan, mergând până la origini mai îndepărtate în spațiu, cum ar fi grec, englez, corsican, norvegian, croat. Mai recent, un profesor de la Universitatea Duke din SUA îl *descoperă* drept fiu al unui emigrant polonez, chiar al regelui Vladislav al III-lea, exilat în Italia. Numele de Cristóbal Colón, cunoscut în lumea hispanică, este tradus astfel: Cristóbal – cel care îl are pe Hristos; Colón – Sfântul Duh. De aceea, înainte de 1492, el semna cu *Xpo ferenes* (purtătorul lui Hristos).

Mărturii despre aventura lui Cristofor Columb găsim pretutindeni în Spania și în America Latină. Există, însă, un punct precis pe harta Spaniei, unde a început această poveste fascinantă. În sudul provinciei Huelva, din Andaluzia, dăinuie de multe secole o minunată mănăstire franciscană, numită Rabida, cu hramul Fecioarei Maria. Mănăstirea era declarată, în anul 1856, cel de-al treilea Monument Național al Spaniei, fiind apreciată drept o prezență demnă pe lista Tezaurului Cultural al Umanității. De Rabida sunt legate cele mai importante momente ale pregătirii și demarării voiajului spre Lumea Nouă. Ca un prim element, să menționăm faptul că, prin intermediul călugărilor de aici, Cristofor Columb a putut ajunge la regina Isabela I a Castiliei, care i-a subvenționat voiajul. La acea vreme, Isabela I era considerată una dintre cele mai puternice suverane din istoria Spaniei. Finanțându-l pe Columb, ea a contribuit la transformarea Spaniei într-o putere mondială. De numele ei este legat și actul de unificare a regatelor spaniole într-o singură țară, dar și inițierea odioasei Inchiziții spaniole, încă din anul 1478. Pasul următor a fost decretul din 1492, de expulzare a musulmanilor și evreilor din Spania.

În documentele mănăstirii se subliniază, cu mândrie, că *America a fost descoperită la Rabida,* în sala *de taină,* numită azi sala de conferințe. Apoi, în noaptea care a precedat plecarea, 2 spre 3 august, Columb s-a rugat pentru reușită la altarul Fecioarei Maria, care devine „Doamna Miracolelor”, imediat ce amiralul acostează în Lumea Nouă. Mănăstirea Rabida este o pagină densă de istorie a cuceririlor geografice și implicit a devenirii Spaniei cea de a treia putere colonială a lumii, după Anglia și Franța. Îmi amintesc că, în prima sală unde am intrat, erau conservate destul de bine fresce din secolul al XV-lea, prezentând imagini ale pregătirii voiajului și momentul desprinderii de țărm. Apoi, parcurgând principalele săli, am trecut prin galeria de artă, unde sunt expuse portretele lui Columb și ale unor membri marcanți ai expediției. Am ajuns în sala machetelor celor trei caravele (Santa Maria, Niña și Pinta), cu datele tehnice de rigoare. Am parcurs și un coridor lung, unde se află hărțile care l-au ghidat pe Columb. Și, în fine, am poposit în sala unde sunt expuse drapelele naționale ale țărilor hispanice din America Latină, plus Filipine. La baza drapelelor, se află casete din metale și pietre prețioase, conținând pământ din țările respective.

Portret de J.D. Becquer, sec. XIX

Macheta caravelei Santa Maria

Orice vizitator va dori să vadă istoricele caravele și în mărime naturală, așa că va porni, chiar pe jos, pe scurtătură, spre portul Palos de la Frontera (la confluența râurilor Tinto și Odiel), de unde a plecat Cristofor Columb. Acolo se va întâlni cu Niña și Pinta în original, și cu dispăruta Santa Maria, reconstituită. Portul este vegheat, în permanență, de statuia colosală a lui Colón, care adăpostește la subsol monumentul monarhilor-sponsori, iar pe pereții camerei se află gravate numele membrilor echipajelor celor trei caravele.

La mărturiile materiale, menționate mai sus, se impune să adăugăm câteva informații din sursă românească autorizată. Mă refer la Alexandru Ciorănescu, *don Alejandro* numit de spanioli, om de vastă cultură, care și-a petrecut cea mai mare parte a exilului postbelic pe pământ spaniol, în insulele Canare. El a fost unul dintre cei mai meticuloși cercetători ai vieții și documentelor rămase de la Cristofor Columb, devenind nu doar analistul, dar și biograful acestuia. Astfel, Ciorănescu a cercetat, prezentat și tradus în limba franceză textele moștenite de la Columb. Tot de la el, avem și lucrări de referință despre celebrul navigator, precum: *Opere de Cristofor Columb* (Paris, 1961), *La primera biografia de Cristóbal Colón* (Santa Cruz, 1960), *Colón humanista. Estudios de humanismo atlantico* (Madrid, 1967). În studiile sale îndelungate pe această temă, Ciorănescu a descoperit încet-încet America, împreună cu Columb, după cum mărturisea într-un interviu acordat revistei *România Literară* a Uniunii Scriitorilor din România (Nr. 11/2003). Fascinat de figura amiralului, scriitorul român îl consideră pe Columb un adevărat umanist, care își depășise condiția de fiu al unui modest meseriaș, *fiind mult mai mult decât se admitea.* Să nu uităm că, în Italia fiind, Columb a studiat cu aviditate volumul *Călătoriile lui Marco Polo,* amintit la început. Apoi, l-a luat drept ghid și pe Averroes (Ibn Rusd), celebrul scriitor, filosof, medic, teolog, expert în jurisprudență islamică (născut la Cordoba). Într-o scrisoare din anul 1498, Columb afirma că scrierile lui Averroes i-au sugerat călătoriile spre Vest. Iar, în materie de navigație, Columb s-a folosit de hărțile și însemnările *deschizătorului de drumuri* Bartolomeo Diaz.

Întâietatea lui Cristofor Columb în descoperirea Americii este tot mai contestată. Scriitorul chinez Su Shuyang, în lucrarea sa *China. Tradiții și cultură,* ne asigură că chinezii au ajuns în Lumea Nouă cu 3.000 de ani în urmă, pe ruta Nord-Estul Chinei, Siberia, Strâmtoarea Bering. În volumul *Viclenia globalizării. Asaltul asupra puterii americane,* economistul Paul Dobrescu ne vorbește și el de navigatorii chinezi care au descoperit Lumea Nouă cu 70 de ani înaintea lui Columb. Tot ei ar fi înconjurat Capul Bunei Speranțe înaintea lui Magellan. Apoi, mai sunt și vikingii lui Leif Erikson, care au pășit pe noul continent cu cinci secole înaintea lui Columb. Prestația chinezilor nu este pusă la îndoială. La început de secol XV, China se afirma ca o putere maritimă de prim rang. Cu decenii bune înaintea lui Columb, amiralul chinez Zheng He pornea pe mare cu o adevărată flotă, formată din 317 vase și 28.000 de oameni. Prin comparație, expediția lui Cristofor Columb, formată din trei nave și cca 150 de oameni, pare un mic copil. Apoi, scopurile celor două expediții sunt total diferite. Zheng He nu urmărea cuceriri, ocupații sau jafuri. El pornise într-o amplă *paradă a drapelului împărătesc.* Pe meleaguri străine, se pare că el a făcut doar o singură cucerire: o girafă, pe care a adus-o cadou împăratului său.

Expediția lui Cristofor Columb era în întregime *materialistă,* ceea ce rezultă și din contractul încheiat cu regina Isabela I, în care se stipula: *Columb devine vicerege al teritoriilor descoperite și primește 10% din toate metalele prețioase descoperite sub jurisdicția sa.* Nu trebuie uitat nici faptul că aceeași regină avea ambiția să facă din catolicism religia dominantă în Spania și, apoi, în teritoriile ocupate. Până și odioasa Inchiziție, instituită de ea în Spania, a fost transplantată și în America Latină.

Dacă din Europa se dorește să se vadă doar partea romantică a expedițiilor amiralului Columb, de pe celălalt mal al Atlanticului pot fi cunoscute mai în detaliu și înțelese mai bine urmările procesului de colonizare început de el. Aceasta ar putea fi o temă interesantă pentru eventuale reportaje de la fața locului.

În privința finalului acestui articol, m-am răzgândit. Parcă este mai bine să închei cu o *descoperire* certă, neaoș românească. Mă gândesc la numeroasele elogii aduse maestrului Radu Beligan, la cea de a 93-a aniversare a zilei de naștere a Domniei sale, unde am găsit următoarea apreciere: *Impresionează prin aplombul marilor navigatori, care aduc pe scenă, cu fiecare rol, un nou continent. Acest Cristofor Columb al actoriei își pune arta la picioarele unicului rege în care crede și pe care îl răsfață, Măria Sa Publicul.*

Recuperarea diasporei

Peter Neagoe

Florea FIRAN

Prozator de talent, Peter Neagoe face parte din pleiada de tineri plecați în America, „în căutarea libertății de creație“. S-a născut la 7 noiembrie 1881, la Odorhei, într-o familie de intelectuali; tatăl său studiase dreptul și era notar, mama, fiică de preot. Copilăria și-o petrece la Aciliu, lângă Sibiu, unde părinții se mutaseră cu serviciul. Cursurile primare și secundare le urmează la școala săsească din Sibiu, cunoscând bine zona transilvană pe care o prezintă în povestirile și romanele sale de mai târziu. La 17 ani trece munții în Regat, înscriindu-se la Școala de Belle-Arte din București, frecventând în același timp cursuri de filosofie, psihologie și drept roman la universitatea bucureșteană.

Când împlinea 20 de ani, fără știrea părinților, din dorința și speranța de a găsi mai multă libertate, „o lume nouă“, pleacă spre America. Se oprește la München, angajându-se la Policlinica Roentgen-Baxer, frecventând cursurile Universității Politehnice. După patru ani ajunge la New York, cu un singur dolar în buzunar, ca tânărul emigrant din povestea *Greenhorn.* Își continuă studiile la Academia de Arte din New York și în cadrul Asociației Studenților de Artă. În 1905, folosind o versiune germană, traduce *Vagabondul* și *Tovarășul meu de drum* de Maxim Gorki pe care le trimite la București apărând la Editura Biroul Universal. Începe studiul limbii engleze cu o tenacitate rar întâlnită; timp de șase luni a memorat toate cuvintele dintr-un dicționar declarând: „cred că am prins rădăcini pe pământul american, deoarece inima îmi este aici. Apoi, de asemenea, în vreme ce cunosc alte patru limbi, gândesc și scriu în englezește. Când am început să visez în englezește, mi-am dat seama că aceasta îmi este limba“ (*About Language*, prelegere publică, 1936). Opera sa avea să infirme însă cele spuse.

Începutul n-a fost ușor. A început să picteze portrete pentru copii, ilustrații pentru ziare și reviste, reușind să-și câștige existența, căsătorindu-se, în 1911, cu o tânără sculptoriță, emigrată și ea din Europa. Timpul și-l drămuia între pictură și literatură. Până în 1926 nu-și găsește împlinirea și pleacă spre Franța, stabilindu-se pentru o perioadă la Paris, dedicându-se scrisului, soția continuând pictura. Îl atrage sudul Franței, stabilindu-se la Mirmande, unde locuitorii rustici erau asemenea țăranilor transilvăneni. Renunță la pictură și se dedică numai scrisului, cândva mărturisind: „Nu depind de niciun cenaclu. Prin spirit însă mă integrez complet literaturii românești.“ Revista de avangardă *Transition* care îi publicase opera lui Joyce, îi găzduiește și prima lui povestire – *Caleidoscop,* în martie 1928. *Transition,* devenită celebră, îi deschide o punte spre alte importante reviste americane și continentale: *The New Review, Story, L'Europe, Les Cahiers du Sud, Contact* etc.

Începe o muncă asiduă pentru realizarea unei antologii *Americans Abroad* (*Americani în străinătate*), care reunește 52 de scriitori (1932). În același an îi apare la *Paris Storm,* prima sa culegere de povestiri din care a trimis câteva exemplare în America, dar i-au fost reținute la vamă, la fel ca *Pasărea Măiastră* a lui Brâncuși, datorită obtuzității unor funcționari. Povestirile au atras atenția criticii, Peter Neagoe fiind inclus în volumul cu *Cele mai bune povestiri ale anului 1932,* alături de William Faulkner și Erskine Caldwell. Un an mai târziu apare și în *Antologia celor mai bune povestiri publicate între 1931–1933 de revista Story.*

Cunoaște personal figurile reprezentative ale literaților de limbă engleză – James Joyce, G. Stein, Hemingway, Elliot, Pound, precum și pe Tristan Tzara, Eluard și alți membri ai grupurilor dadaiste și suprarealiste. Îl întâlnește pe Brâncuși, prietenia trainică legată cu „părintele sculpturii moderne“ fiind materializată în romanul *Sfântul din Montparnasse.*

În 1933, Peter Neagoe se reîntoarce în Statele Unite, se angajează la Oficiul de Informații al Departamentului de Stat și-și definitivează romanul *Easter Sun* (*Soare de Paști*), publicat simultan în S.U.A., Anglia și Franța. Cartea este o panoramă a vieții de la țară îmbrăcate în haina strălucitoare a folclorului românesc, având ca personaj central pe neasemuit de frumoasa și harnica Ileana.

În 1935 îi apare ediția americană a povestirilor în care sunt incluse și povestirile din volumul interzis cu trei ani înainte, urmat de *There Is My Heart* (*Inima mea a rămas acolo*), eroul principal fiind Ion Codreanu, un tânăr țăran transilvănean care pleacă spre America, „unde speră să găsească o viață mai bună, iar apoi să se întoarcă acasă bogat“. Peter Neagoe este considerat de critica literară ca „maestru al literaturii românești“, fiind alăturat lui Reymont și Zola sau fiind numit „un Boccaccio al Transilvaniei“, solicitat pentru publicare de prestigioase case de editură din Franța, Anglia, Germania, Olanda.

În 1937, P. Neagoe vizitează România cu scopul mărturisit de „împrospătare a inspirației“. Ca urmare, îi apare ediția românească a romanelor *Drumul cu popas* și *Soare de Paști.*

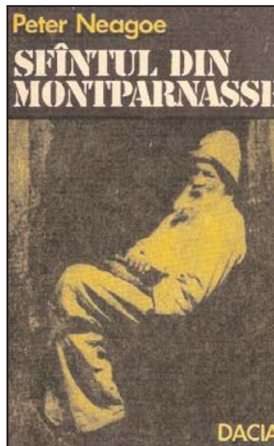
În 1949 publică *Anii care nu se uită,* în care năvălesc amintirile copilăriei fericite trăite pe câmpiile verzi transilvane și pe înălțimile Carpaților.

Ultima carte antumă a lui P. Neagoe este romanul *Nu avem timp pentru lacrimi* (1958), încercarea de a prezenta viața unei familii de emigranți evrei ce se stabilesc la New York fiind mai puțin convingătoare.

Tovarăș de pribegie cu Brâncuși, Peter Neagoe a venit în 1957 la Paris ca să vegheze la căpătâiul marelui sculptor, definitivându-și proiectul celebrului său roman *Sfântul din Montparnasse,* publicat postum în 1965 la Philadelphia, din care reiese admirația pentru Brâncuși și arta sa.

Peter Neagoe a murit la 28 octombrie 1960 la Kingston, New York. Manuscrisele rămase au fost donate, prin grija soției sale, Bibliotecii din Syracuse, New York.

Coleg la Școala de Arte Frumoase din București și prieten cu Brâncuși, Peter Neagoe scrie romanul *Sfântul din Montparnasse,* ce are în centru viața marelui sculptor, dintr-un imbold sentimental și artistic. Intenția realizării unei asemenea lucrări este întărită după moartea lui Brâncuși, în 1957, prozatorul ajungând la înțelegerea profundă a geniului părintelui sculpturii moderne: „El a atins treapta universală pentru că este autentic român“ (nota din iulie 1958, pe când lucra asiduu la manuscrisul „Brâncuși“).

Narațiunea urmărește etapele principale ale vieții sculptorului: copilăria și adolescența în Gorj, studiile în țară (Craiova, București), ucenicia și consacrarea pariziană, aureola senectuții, toate proiectele pe fondul zbuciumului interior al căutărilor și încercărilor de a găsi esența formelor și a se regăsi pe sine, sub dominația constantă a tăriei sufletești de „a rămâne credincios ființei sale de țăran român“.

Din necesități cerute de procesul structurării epice, autorul introduce un personaj fictiv, Mihai Romanov, ziarist bucureștean, corespondent de presă și om influent în Paris. Prezența lui marchează momentele cheie ale romanului. Romanov (alter ego al autorului), îl descoperă pe tânărul Constantin, fiindu-i prieten și confident al formării și creșterii artistice, sprijin moral și material în clipe de restriște, martor singular al morții marelui sculptor.

Spiritualitatea românească i-a servit drept principală sursă de inspirație și eroul romanului poartă cu sine icoana simplității și curățeniei țăranului înfrățit cu natura. Cadrul cioplit al ușii atelierului său, cuptorul, patul de lemn și le confecționează singur, „cu migala și dragostea celui care a deprins de la vârstă fragedă meșteșugurile strămoșești și a învățat să aspire spre păstrarea liniilor esențiale din modelul plămădit de palma olarului sau înfloritura de lemn a stâlpului porții“. Ioan A. Popa, din care am citat mai sus, subliniază faptul că, atunci când Brâncuși a descifrat esența aspirației sale spre cerul infinitului, nu a ales pasărea renașterii, Phoenix, nici șoimul divin al Egiptului antic, Horus, ci pasărea măiastră din poveștile românești care scoate la lumină copiii rătăciți în hățișul pădurii.

Alte două elemente întregesc universul artistic brâncușian. Peter Neagoe vede evoluția sculptorului în contextul revoluției artistice care a dat naștere *fovismului,* perfecțiunii interpretative a Isadorei Duncan sau a lui Nijinski, experimentelor lui Elie Nadelmann, dezlănțuirii creatoare a unor personalități ca Picasso sau Apollinaire, ritmurilor stranii și eruptive ale lui Stravinski, artei „otrăvite“ a lui Marinetti. Constantin Brâncuși acceptă și respinge, participă activ și efectiv la închegarea „valului viitorului care avea să schimbe forma tuturor artelor“, transmițând un mesaj nou.

Pe de altă parte, se dedică și studiului zeităților răsăritene, cărților mistice, meditației și înțelegerii lui Budha, Lao-Tse și, mai cu seamă, a poetului tibetan Milarepa. Face acest lucru pentru a-și întregi sursele de inspirație și a afla reconfirmarea drumului ce duce spre puritatea spirituală pe care a considerat-o fundamentală în atingerea țelurilor sale artistice.

Există în roman episoade care romanțează latura sentimentală și amoroasă a vieții lui Brâncuși. Rada și fiica sculptorului Hegel, Marthe și Elaine Feyre oferă pe rând artistului inițiere, sentiment, dragoste dezlănțuită și decepție. Toate au rolul de a scoate în evidență calitățile profund omenești ale bărbatului, integritatea de caracter, sinceritatea și profunzimea simțămintelor sale.

Mai realizată ne apare Elaine Feyre (capitolul „Iubirea diabolică“), o „condensare și contaminare“, după părerea eseistului Petre Pandrea, între mai multe figuri reale care au trecut ca prietene sau ca iubite prin viața lui Brâncuși: Domnișoara Pogany, Peggy Guggenheim, Eilleen Lane, Principesa X și Nouche de Gramont. Există aici o anumită notă de senzualism, caracteristică de altfel operei lui Peter Neagoe, considerat un „Boccaccio transilvănean“.

Îmbinând biograficul și comentariul exegetic, amintirea și ficțiunea, *Sfântul din Montparnasse* se înscrie în rândul creațiilor unor Somerset Maugham, Lion Feuchtwanger sau Irving Stone care au prezentat viața și opera unor personalități de primă mărime din istoria artei universale.

Romanul a fost remarcat imediat și bine primit. Petre Pandrea considera că „*Sfântul din Montparnasse* reprezintă o contribuție de prim rang în calitate de prieten intim de tinerețe și martor competent al unei întregi vieți de strădanie, de dileme și de rezolvări ale unor ecuații ale secolului XX [...]. Bătăliile lăuntrice și cele exterioare ale sculptorului sunt relatate din prima sursă. În special, conversația lui Brâncuși este redată cu fidelitate până la autenticitate de notar“.

Ioan A. Pop releva: „*Sfântul din Montparnasse*, un roman scris cu dragoste pentru Brâncuși și arta sa, ne oferă prin nota finală, dominată de ideea permanenței valorilor artei, exemplul unei vieți de muncă și creație al cărei rezultat a supraviețuit neîncrederii, conformismului, tendințelor decadente, cataclismelor mondiale și, prin prospețimea mesajului ei, s-a impus ca un imn al bucuriei într-o lume în care înstrăinarea omului și-a luat în secolul nostru mult prea des tainul“.

Viaţa raţională în univers (II)

Alexandru MIRONOV

Ştim că Universul se află acum în expansiune accelerată – observaţiile făcute de satelitul WMAP ne-au demonstrat-o. De ce? Numai Universul însuşi o ştie, fiind sugerată fizicienilor doar de o constantă pozitivă într-o ecuaţie matematică. În starea actuală de lucruri, viaţa inteligentă va dispărea, cândva, afirmă Tipler. Şi adaugă: dar dacă viaţa raţională trebuie să continue, strict legată de cerinţele legilor fizicii, atunci Universul va trebui, cândva, să-şi încetinească expansiunea, să se oprească, la un moment (cosmic) dat şi să colapseze într-o singularitate finală (precum Big Bang-ul, n.a.). Faptul că avem acum în Univers mai multă materie decât antimaterie confirmă ipoteza mea, afirmă Tipler. Se va echilibra, prin transformări de materie în energie – şi urmaşii noştri vor fi aceia care vor anihila materia!, ne uluieşte Tipler.

…Ca să vezi cu ce se ocupă astăzi marii savanţi ai lumii! Noroc cu Internetul, ca să ne putem da seama că scriitorii de SF sunt, în imaginaţie, blânzi copii pe lângă savanţii dezlănţuiţi!

S-au împlinit, în vara trecută, 60 de ani de când un obscur jurnalist de provincie a anunţat prezenţa pe cerul Americii a primelor UFO, Unidentified Flying Objects, în traducere Obiecte Zburătoare Neidentificate, OZN-urile, înflăcărând imaginaţia membrilor unicei specii raţionale din Univers – după cum susţine Frank J. Tipler, conexând legile fizicii cu obligativiatea funcţionării raţiunii într-un univers închis – acesta, al nostru, cel în care trăim, pe o minusculă a 3-a planetă a unui Soare de mărime medie, aflat la periferia unei galaxii spiralate, una dintre miliardele de miliarde de galaxii ale Metagalaxiei.

UFO-logia, ştiinţă născută din apariţia (?) primelor UFO, a stârnit interesul uriaş pentru „omuleţii verzi”, locuitori, eventual, ai planetei Marte sau venind din cine ştie ce îndepărtată planetă, sfidând hăuri din spaţiu şi timp – şi legile fizicii – doar pentru a ne spiona pe noi, semenii lor întru raţiune. O consecinţă a ufologiei a fost, printre altele, implementarea, acum mai bine de 30 de ani, a Programului SETI, de căutare a civilizaţiilor extraterestre, program care, s-o recunoaştem, până acum nu a descoperit nicio civilizaţie extraterestră, deşi peste 800 de exponate s-au prezentat astronomilor noştri în ultimii ani, dovedind că Universul este omogen, construit din aceeaşi materie şi alcătuit, peste tot, din galaxii, stele, nebuloase, planete, asteroizi.

Ei bine, spune Tipler, dacă cu lumile raţionale SETI n-a avut noroc, ce-ar fi să-l punem să caute, în Cosmos, lumile în care au apărut – şi se pregătesc să evolueze – organisme unicelulare? Pentru că, spune Tipler, le putem căuta în trecut, adică la miliarde de ani-lumină, ele fiind clar mai vechi decât cele apărute pe Terra – vezi meteoritul australian, vechi de peste opt miliarde de ani, având încrustate în el structuri care seamănă cu cianobacteriile pământene. Or, cianobacteriile sunt maşinării biochimice sofisticate – ele demonstrând că procariotele, dotate cu abilitatea de fotosinteză, de „hrănire” cu lumină, existau pe Terra încă acum 3,8 miliarde de ani – unde nu au avut timp să se formeze (acum 4,6 miliarde de ani s-au format Sistemul Solar şi Pământul), deci au sosit de aiurea. Au străbătut, probabil, genuni de spaţiu, suportând radiaţii ucigătoare şi temperaturi aproape de zero absolut, fabricate fiind, în miliarde de ani de evoluţie, în cine ştie ce sistem solar acum dispărut. Pulberea de asteroizi a atins Pământul, dar şi celelalte corpuri cereşti din familia Soarelui. Cândva, spune Tipler, le vom găsi urmele pe Marte, pe Titan sau pe micul satelit saturnian Enceladus şi vom descoperi, poate, că au aceeaşi moleculă de ADN ca şi cianobacteriile terestre. Acelaşi fenomen s-a petrecut, poate, şi pe alte planete din afara Sistemului Solar. Dacă, atingând suprafaţa unei planete dotate cu apă, cianobacteriile şi-au pus în funcţiune abilităţile de fotosinteză, au evoluat şi s-au încadrat în metabolismul planetei în cauză, ne putem aştepta ca ele să fi produs acolo atmosfere de oxigen. Iată ce trebuie să caute SETI în Cosmos: liniile spectrale ale oxigenului. Cândva, cumva, telescoape cu oglinzi de milioane de kilometri în diametru vor căuta – şi vor găsi – oxigenul pe alte planete, semn al evoluţiei vieţii. La nivel inferior, fără ca viaţa să fi evoluat până la raţiune – căci dacă ar fi făcut-o, repetă Tipler, nevoia de resurse pe care o are o civilizaţie tehnologică ultraavansată i-ar fi făcut pe membrii ei să-şi „roadă” partea de Univers în care, eventual, se află.

Aşadar, ca raţiune, suntem, probabil, unici în acest Univers de 13,7 miliarde de ani-lumină, conform legilor fizicii funcţionale în metagalaxia în care trăim – iată concluzia lui Tipler.

Dar eu vin cu un contraargument, furnizat de un instrument vechi de mai bine de trei decenii, şi anume celebra formulă a lui Drake privind numărul posibil de civilizaţii în Univers:

$N = N^* \cdot fp \cdot ne \cdot fl \cdot fi \cdot fe \cdot fc$, unde:

N: număr de civilizaţii Drake,

N:* număr de stele în Galaxia noastră,

fp: fracţiune din numărul de stele posedând un sistem planetar,

ne: numărul de planete dintr-un sistem dat pe care viaţa este posibilă,

fl: fracţiune din *ne* pe care a apărut viaţa,

fi: fracţiune din *fl* pe care s-a dezvoltat viaţă inteligentă,

fe: fracţiune din *fi* care au dezvoltat tehnici de comunicare,

fc: fracţiune a duratei de viaţă planetară acordată unei civilizaţii.

Cu această formulă, lui Frank Drake i-au ieşit la număr cel puţin 20.000 de civilizaţii doar în Galaxia noastră! Adică printre planetele celor 300.000 de stele vecine ale Soarelui, pe o distanţă de „doar” 100.000 de ani lumină. Apud Drake, întâlnirile sunt inevitabile…

Sau nu sunt – şi iată, în continuare, un alt exerciţiu de logică, silogismele înşirându-se, parcă, în susţinerea ideilor lui Frank J. Tipler. Aş putea să intitulez paragraful astfel: „De ce a ratat Umanitatea întâlnirea cu Marele Cerc?”

…*Marele Cerc al Raţiunilor* vine din Ilya Efremov; este (va fi) vorba despre o asociaţie a civilizaţiilor galactice, de peste 1-2 milioane de ani. În aceeaşi ordine de idei, scriitorii de SF promit de decenii întâlniri – inevitabile, ne asigură ei – cu reprezentanţi ai Raţiunii Universale, „colegii noştri din neştiut”, cum superb spunea Doru Davidovici.

Pentru contrapunct, însă, voi prezenta eşecul colonizării galactice nu numai de către specia Homo sapiens, ci şi de către oricare altă specie raţională, din motive de… dezvoltare durabilă. Şi nu mă refer aici la timidul Forum mioritic al Dezvoltării Durabile (la viteza cu care lucrează, va instala dezvoltarea durabilă în România în 20.000 de ani…), ci la un calcul rece, matematic, pe care l-au făcut Y. Duntil şi S. Dumas, profesori la Departamentul de Fizică al Universităţii Javal din provincia canadiană Quebec. Cei doi astronomi îşi pornesc lucrarea „Dezvoltarea Durabilă, un drum nesigur către colonizarea Galaxiei” de la ipoteza acceptată de Programul SETI de căutare a civilizaţiilor extraterestre, aceea că multe asemenea civilizaţii trebuie să fie mai vechi decât a noastră (ipoteză susţinută cu cerbicie şi de scriitorul-matematician Dan D. Farcaş). Dar ei convoacă apoi pe fizicieni, economişti (!), antropologi şi ecologi… pentru a demonstra exact contrariul!

„Traduc” argumentele, pe capitole; lucrarea mi s-a părut un delicios exerciţiu filosofic.

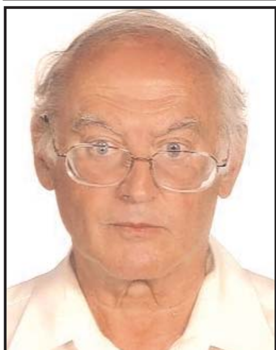
Iată ce spun **fizicienii:** (prin modelare matematică) ei susţin că în 2010 Terra a avut nevoie de o putere instalată de 17 Terrawaţi, într-o perioadă în care schimbările climatice (şi giumbuşlucurile financiare din SUA – n.a.) au marcat deja prima criză a creşterii în sistemul planetar. Fixăm ca limită fizică a consumului de energie 1w/m2 (deci 127 Tw în total), pe care, cu un ritm de creştere de doar 2% o vom atinge până la sfârşitul secolului. Extrapolăm, cu acelaşi ritm de creştere 2% şi aflăm că vom putea avea control asupra întregii energii transmise Pământului de către Soare în 465 de ani, eventual vom construi „sfera Dyson” (cu care vom înveli Soarele pentru a-i „suge” întreaga producţie de energie) în 1532 de ani şi vom stăpâni energia galaxiei Calea Laptelui în 2728 de ani, când vom fi devenit „civilizaţie de rangul III”, după clasificarea lui Kardaşev (ET de rangul I îşi stăpânesc energia propriei planete, cei de rangul II pe a stelei care le încălzeşte planeta sau planetele pe care le locuiesc). Dar la acest scenariu fabulos trebuie să aducem corectări. Limitări datorate proceselor de fotosinteză (cam 10 Tw), climei (127 Tw) sau variaţiilor fluxului solar (174.000 Tw) ne conduc la concluzia că deuteriul va fi ultimul combustibil utilizabil peste un milion de ani în civilizaţia noastră, civilizaţie galactică – dar că nu se va ajunge atât de departe pentru că, se pare, creşterea „averii planetare” va încetini în câteva secole.

Să dau acum cuvântul **economiştilor,** în aventura colonizării spaţiului. Malthus i-a speriat pe bunicii noştri (despre intelectuali vorbesc) cu avertismentul că omenirea creşte în progresie geometrică, pe când resursele doar în progresie aritmetică. După două veacuri au repetat prognoza Aurelio Peccei şi membrii Clubului de la Roma. În van, căci nu s-au pus zăgazuri creşterii, deşi apare tot mai clar că „se poate scăpa din «capcana» Malthus-ianistă doar instituind restricţii în utilizarea resurselor” (i-am citat pe Dutil şi Dumas). Este adevărat că tehnologiile pot suplini pierderi ale capitalului natural (cum spune Meadows), dar un aşa-numit postulat Khazzoom-Brookes enunţă că inovaţiile privind economia de energie pot duce, paradoxal, la o şi mai mare cheltuială de energie, deoarece capitalul economisit va fi cheltuit pe noi bunuri şi servicii, a căror producere va implica un şi mai mare consum de energie.

→

Orizont SF

Jocuri SF în plin absurd

Mircea OPRIŢĂ

Alt scriitor celebru de adăugat în lista „vârstei de aur" a anticipaţiei româneşti, Eugen Ionescu (devenit Eugene Ionesco în Franţa, ca şi pentru restul lumii), s-a născut la 26 noiembrie 1909, în Slatina, dintr-o mamă franţuzoaică şi tată român. Cu o copilărie petrecută parţial la Paris, parţial în ţară, traumatizată de despărţirea părinţilor şi de viaţa lângă un tată autoritar, impulsiv, şi-a făcut studiile la Liceul „Sfântul Sava" din Bucureşti, apoi la Facultatea de Litere, obţinând licenţa pentru limba franceză. A predat această limbă la Cernavodă şi Bucureşti. Pleacă la Paris, cu o bursă, în 1938. În timpul guvernării mareşalului Antonescu e numit ataşat cultural la legaţia noastră din Franţa, funcţie în care s-a ferit de activităţile politice, rezumându-se la cele cu caracter strict profesional. Cariera sa literară include o mai modestă perioadă „românească", întinsă de la debutul cu versuri în revista lui Tudor Arghezi *Bilete de papagal* (în jurul anului 1930) şi până la culegerea de articole critice intitulată, ca un manifest al nonconformismului, *Nu!* (1934). Etapa contabilizează şi debutul editorial al autorului, cu volumul de versuri *Elegii pentru fiinţe mici* (1931). Stabilit în Franţa, Ionescu îşi începe – cu „antipiesa" *Cântăreaţa cheală,* reprezentată în 1950, dar scrisă cu doi ani mai înainte – seria de lucrări prin care va fundamenta teatrul absurdului. A urmat o avalanşă de „drame comice", „comedii naturaliste", „farse tragice", „pseudodrame", sau pur şi simplu „piese", multe dintre ele într-un singur act. Între cele mai cunoscute: *Lecţia* (1950), *Scaunele* (1951), *Rinocerii* (1957), *Ucigaş fără simbrie* (1957), *Regele moare* (1962), *Setea şi foamea* (1964). Primit iniţial cu răceală, atât de către public, cât şi de critică, acest teatru care exploatează sensul tragicomic al existenţei dominate de banalitate şi fatalitate s-a impus treptat, dezvăluindu-şi noutatea şi aderenţa la epoca actuală. Multe dintre lucrările dramatice amintite s-au jucat ani în şir, pentru un cerc de admiratori interesaţi de comicul său insolit, la teatre cu săli mici, dar unele piese şi la instituţii teatrale de primă importanţă, precum Comedia Franceză, sau Teatrul Odéon (sub direcţia lui Jean-Louis Barrault). Autorul lor s-a bucurat de înalte aprecieri în ţara de adopţie: după ce obţine în 1969 Marele premiu pentru literatură la Monaco, va fi ales în anul următor membru al Academiei Franceze. A murit la 28 martie 1994, în Paris. În 2009, cu prilejul centenarului naşterii scriitorului, a fost celebrat oficial (Anul Eugene Ionesco) prin numeroase manifestări consacrate operei sale în întreaga lume.

Cel care ne-a semnalat un scurt text al autorului, interpretabil în cheie SF, este criticul spaniol Mariano Martín Rodríguez. Textul în cauză se intitulează *Trifoiul cu patru foi* şi constituie al treilea „intermezzo" din volumul *Nu!* Arătând că schiţa aceasta poate rezista şi independent de conţinutul general al cărţii, Mariano Martín o consideră „singurul exemplu cu tentă absurdă din opera ionesciană, anterior ansamblului format de *Englezeşte fără profesor* şi *Sclipiri.*" Scrisă spre sfârşitul „perioadei româneşti" a autorului, *Englezeşte fără profesor* este o lucrare pe baza căreia Eugen Ionescu şi-a redactat, la Paris, *Cântăreaţa cheală,* lansându-se astfel, cu întreg geniul său, în comicul straniu şi ludic al teatrului absurd. Acest teatru îşi are rădăcina firească în Caragiale, iar pretextul dezvoltat anterior în *Trifoiul cu patru foi* nu face decât să confirme o relaţie de înrudire cu absurdul social şi psihologic al unora dintre situaţiile puse în lumină în renumitele *Momente şi schiţe.* O lectură atentă va descoperi şi unele similitudini motivice cu pamfletul „viitorist" intitulat *Cronică fantastică,* prin care autorul *Scrisorii pierdute* s-a impus atenţiei noastre sub unghiul tematic al acestei enciclopedii.

În „intermezzo"-ul ionescian, momentul absurd e declanşat de aplicarea discursului ştiinţific asupra unui fapt derizoriu. (Un asemenea tratament satiric adresat orgoliilor academice am mai văzut, de altfel, şi la Tudor Arghezi, în tableta intitulată *În preistorie*). Mai mulţi „savanţi mondiali" – Berembest, italianul Micromegassini, germanul Glumenblatt şi polonezul Asmatzukievitz – dezbat la modul grav şi îndârjit un subiect ridicol: cantitatea de trifoi cu patru foi existentă în lume. Cercetările primului dau un procent de 2 la sută, ale celui de-al doilea 3 la sută, ale următorului 6 la sută, în vreme ce Asmatzukievitz susţine, spre stupoarea tuturor, că „la suta de trifoiuri nu se găseşte *niciunul cu patru foi*". În bătălia savantă se aruncă argumente logice şi teoretice: „trifoi înseamnă, prin definiţie, trei foi; şi trifoiul cu patru foi este, deci, o flagrantă contradicţie în termeni". Din sens opus, confruntarea dezvoltă teza iraţionalităţii trifoiului, a caracterului său ilogic şi chiar „alogic", ceea ce conduce automat la concluzii paradoxale: „trifoiul cu patru foi nu este posibil logic; e posibil în viaţă". Disputa ia amploare, întâi cu argumente „ştiinţifice", adresate însă din ce în ce mai hotărât opiniei mondiale, care trebuie influenţată şi antrenată pătimaş în problemă:

„Savantul Berembest, drept replică, a fotografiat un trifoi cu patru foi (e drept cam veştejit) şi a reprodus fotografia în ziarul *Times*. Dar Asmatzukievitz nu s-a lăsat deloc intimidat. El a susţinut că esenţa trifoiului este să aibă trei foi. Că trifoiul cu patru foi este neadevărat, inautentic, patologic şi [o] aberaţie. Or, ştiinţa nu se ocupă decât de adevăr; cazul trifoiului cu patru foi nu poate fi generalizat, pentru că nu e o caracteristică esenţială a trifoiului; şi chiar dacă există, e ca şi cum n-ar exista. De altfel, polonezul crede că nici prin eroare nu există asemenea trifoi; şi că se îndoieşte la culme de autenticitatea fotografiei lui Berembest. A reprodus el însuşi un trifoi cu trei foi, un trifoi frumos şi verde, pe care l-a opus trifoiului veştejit al lui Berembest. A declarat că lasă opinia mondială să tragă consecinţele."

Susţinută cu asemenea argumente contradictorii, dezbaterea „intelectuală" se revarsă în stradă, tulburând-o prin „vii, aprinse şi pătimaşe controverse, polemici, dueluri, asasinate şi sinucideri". Ca urmare, lumea cunoaşte crize politice, izbucnesc tensiuni internaţionale, revoluţii şi conflicte armate. Din perimetrul banalităţii patentate, unde îşi începuse cursa, absurdul se dilată pe seama răspunsurilor disproporţionate ale unei societăţi gata să-l îmbrăţişeze, să-l adapteze obiectivelor proprii. Neimplicarea în polemica privitoare la trifoiul cu patru foi constituie delict de natură criminală şi atrage după sine pedepse exemplare, ardere pe rug, precum în cazul babei susprinse că se piaptănă când întreaga planetă fierbe în conflictul ei insolit. Dar nici implicarea nu se arată lipsită de riscuri:

„Un chinez Pep-Te-Ne a pus untdelemn peste foc erijându-se cu o teorie nouă inspirată de acei trifoi ai polonezului: a afirmat, anume, că trifoii cu patru foi se află în număr de cincizeci la sută; deci cei cu trei foi (după calcule minuţioase), tot cincizeci la sută.

Europenii au făcut atunci un protest la Liga Naţiunilor, argumentând că «ce se bagă chinezul?» Ce se pricepe chinezul? Pe urmă, numele lui, care aminteşte un ustensil reprobat de când cu baba, constituia o obrăznicie sfruntată. Degeaba s-a apărat, pe de o parte jurându-se că e însufleţit de dorinţe obiective de cercetare ştiinţifică; pe de altă parte, pretextând că i, care-i esenţial cuvântului *Pieptene,* nu e cuprins în numele lui care este Pep-Te-Ne, iar nu Piep-Te-Ne. Că în cazul acesta ar trebui eliminat din dicţionar şi cuvântul francez *pied,* care începe ca „pieptene".

Francezii, simţindu-se direct ofensaţi, s-au plâns pe cale diplomatică guvernului chinez, care însă nu a vrut să ştie de nimic, de parcă era turc.

Un atentat a fost încercat asupra lui Pep-Te-Ne, la care chinezii au răspuns printr-o tentativă de incendiere a consulatului francez din Shangai. Franţa a decretat mobilizarea."

Eugen Ionescu simulează aici naşterea unei ideologii totalitare din mici banalităţi absurde, precum şi catastrofele la care poate ajunge un asemenea monstru, odată dezlănţuit. Dezamorsarea conflictului mondial vine tot dinspre absurd, autorul aducând în scenă „cinci copilaşi (unul japonez, altul bengalez, altul olandez, altul sud-american şi altul antisemit" – de parcă această ultimă calitate ar desemna o rasă autentică!) – şi punându-i să-şi prezinte public propriile lor colecţii de trifoi: „Primul copil avea trei trifoiuri cu patru foi; al doilea, două; al treilea şase; al patrulea niciunul; al cincilea cincizeci". După o asemenea demonstraţie simplă şi eficientă, iniţiatorii conflictului sunt, ca în *Republica* lui Platon, alungaţi din Cetate „undeva unde nu creşte trifoiul", ceea ce readuce pacea lumii. E drept, doar „în mod provizoriu".

Antropologii iau un caz izolat, cel al insuliţei Tikopia din Pacific, unde arheologii au descoperit că timp de opt secole (1000-1800 a.d.) populaţia a rămas constantă între limitele 1280-1320 tikopieni. Cum? Prin infanticid, avorturi şi limitarea prin lege a numărului de urmaşi, plus evitarea tăierii copacilor de pe insulă – ceea ce a dus la un sistem durabil, dar închis şi nedezvoltat. Deci, fără dezvoltare, fie ea şi durabilă.

Ecologii vin cu o formulă – pe care nu o dăm aici – aşa-numita ecuaţie Verhulst, de dinamică a populaţiilor. Selecţia artificială într-un sistem duce la mari presiuni asupra ecosistemului, în timp ce biodiversitatea tinde să mărească atât stabilitatea, cât şi productivitatea sistemului. Concluzia ecologiştilor relativ la „civilizaţia ET" ar fi deci că, pentru a fi supravieţuit, o civilizaţie trebuie să fie extrem de completă, foarte eficientă şi cu o foarte mică rată de creştere.

Dutil şi Dumas conchid că o dezvoltare durabilă puternică poate fi obţinută doar printr-un control strict asupra resurselor naturale – ceea ce nu se prea întâmplă pe Terra secolului al XXI-lea şi, probabil, pe nicio altă planetă locuită de făpturi raţionale, căci această (sau acea) societate ar trebui să fie foarte complexă, dar şi rezistentă la eventualele dezastre naturale. De aceea, viaţa unei civilizaţii este de doar câteva sute de ani – ne întristează cei doi profesori canadieni – şi, prin urmare, Cosmosul nu dispune de suficient de mult timp pentru ca, prin avansurile ştiinţei şi tehnologiilor, această (acea) civilizaţie să se angajeze în acţiuni de colonizare galactică.

Căci vor supravieţui doar cei săraci cu duhul, cei cu creştere zero, incompatibili cu aventurile extraplanetare. Aşa că vă voi lăsa în întunericul cel mai absolut cu putinţă...

(Fragment din cartea *Lumea după Google,* în curs de apariţie.)

Cei trei Grigorescu

Mariana ŞENILĂ-VASILIU

Pentru majoritatea românilor există un singur Grigorescu, Nicolae Grigorescu. Cei iniţiaţi în pictura modernă ştiu că a existat şi un al doilea Grigorescu, Lucian Grigorescu. Foarte puţini, şi aceia doar iubitori ai artei naive, au habar şi de existenţa celui de-al treilea Grigorescu, Ion Gh. Grigorescu.

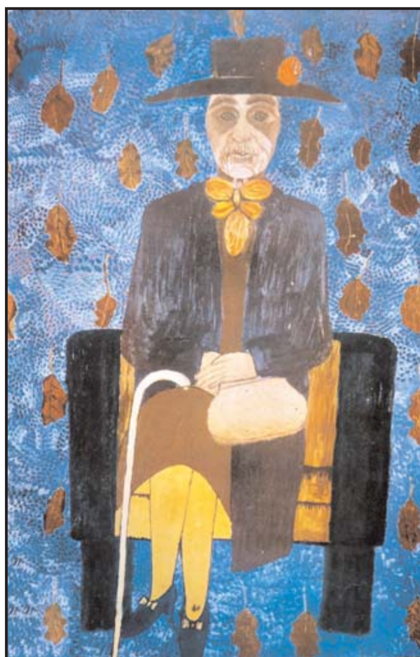
Nicolae Grigorescu a binemeritat renumele de care s-a bucurat, fiind cel dintâi pictor de şevalet care s-a rupt de tradiţia iconărească de sorginte bizantină. Astăzi, când experienţele artistice contemporane dintre cele mai diverse şi, s-o spunem pe şleau, şi trăsnite au cotropit teritoriile artei, în mod special ale picturii, transformând-o în cu totul altceva decât se înţelege prin tradiţie arta culorii, multora Grigorescu li se pare desuet şi cu totul depăşit. În epocă însă, Nicolae Grigorescu a fost novatorul care a făcut îndrăzneţul salt dinspre pictura veche spre modernitate. În doar douăzeci de ani de efort el a racordat pictura românească la fenomenul european, sărind de la timidele încercări de laicizare din vremea lui Brâncoveanu – a se vedea frumoasa şi expresiva pictură a lui Pârvu Mutu Zugravu de la Aninoasa ori Filipeştii de Pădure; a se vedea meşterii zugravi din Şcoala Domnească de Pictură de la Hurezi; a se cerceta pictura ţărănească din secolul al XVIII-lea şi de la începutul secolului al XIX-lea şi de la întâii meşteri ai penelului veniţi de aiurea şi aşezaţi la noi.

Se face o mare eroare când se consideră că Nicolae Grigorescu descindea din iconari. Chiar dacă a pictat în copilărie icoane, el a înaintat în artă trecând printr-o fază neoclasică spre a ajunge la cea mai îndrăzneaţă şi modernă soluţie picturală apropiată de a impresioniştilor. În manieră darwinistă, s-ar putea spune că ontogeneza picturală a lui Nicolae Grigorescu a repetat filogeneza artei trecând prin faze succesiv-logice de evoluţie: de la arta iconarilor de tradiţie bizantină, prin faza neoclasică, la pictura pe deplin liberă de alte servituţi afară de sine însăşi; de la iconiţa care a impresionat-o pe prinţesa Trubeţcoi, la frescele de la Zamfira şi Agapia ce i-au stârnit interesul călugărului Isaia Piersiceanu, care l-a îndrumat spre capitala de atunci a artelor, Paris, unde s-a şcolit şi unde a avut de înfruntat vârtejurile curentelor artistice moderne. Deşi tulburat de viziunea impresionistă, o doză de conservatorism şi prudenţă l-a făcut să rămână în ariergardă, mulţumindu-se cu împrumutul cel mai de preţ: libertatea, a cărei expresie este tuşa largă şi curajoasă din peisajele şi portretele sale. Din păcate, cu timpul, succesul de public şi comercial l-au corupt, transformând libertatea picturală în superficialitate, cusur ce i se impută adesea lui Nicolae Grigorescu. N-o fac doar contemporanii noştri plictisiţi de repetitivitatea carelor cu boi, a ciobănaşilor şi ciobăniţelor pitoreşti care au invadat perioada ultimă a picturii sale, ci chiar în timpul vieţii pictorului, N.E. Idieru a atras atenţia asupra ăstui păcat. În *Istoria Artelor-Frumoase*, publicată de acesta în 1898, în capitolul dedicat picturii româneşti din secolul al XVI-lea în al XIX-lea, cu simţ de observaţie şi mult discernământ, după ce-i laudă lui Nicolae Grigorescu calităţile (*„E cel dintâiu pictor rumân care a făcut adevărată pictură”*), N.E. Idieru nu se sfieşte a-i arăta şi cusururile: *„D. Grigorescu are însă şi defecte: totul este perfectibil şi nimic perfect. Defectul său capital – ne spune d. Delavrancea, unul din admiratorii săi entuziaşti cu toate astea – este desenul, trupurile sunt aproape toate defectuoase; e însă un virtuoz în colorit. Te isbeci însă şi aci de mult artificial, de un fel de simfonie de colori – mai ales în peisagii – de o ploie de artificii, dar incontestabil că în colorit d. Grigorescu este fermecător”.* (...) sau: *„Lasă însă de dorit cu privire la corectitudinea desenului, la adevărata energie a coloritului şi, adesea, chiar cu privire la sinceritatea naturalului”.* Ca să-şi susţină afirmaţiile, N.E. Idieru invocă şi opinia lui Iuliu Roşca din studiul consacrat pictorului, intitulat *Exposiţiunea d-lui Grigorescu* referitoare la lucrările prezentate în primăvara anului 1885.

Dincolo de laudele exagerate – vezi Vlahuţă – şi imputările nu cu totul îndreptăţite ale criticilor, mai vechi, mai noi, Nicolae Grigorescu rămâne uriaşul care a trecut în cârcă de pe un mal pe celălalt pictura românească. Eşecurile, imputabile adesea pe drept cuvânt, nu fac decât să-i scoată şi mai mult în evidenţă calităţile şi unicitatea în arta românească.

Drumul tăiat de Nicolae Grigorescu risca la un moment dat, din cauza epigonismului, să devină cale bătătorită. Din fericire, adevăraţii pictori de la noi şi-au dat seama de pericolul ce-i păştea şi, cu tot respectul pe care i-l purtau artistului, s-au îndepărtat de poteca pitorească grigoresciană, fiecare dintre ei construindu-şi propriul traseu, însă în concordanţă cu evoluţia generală a picturii europene. Aşa au stat lucrurile până în 1944. După „eliberare” au început să se exercite asupra artiştilor presiunile ideologice. Sub ameninţări extraartistice, a interzicerii de a mai fi acceptaţi în expoziţii, mulţi pictori şi sculptori, unii mai slabi de înger, alţii doar oportunişti, au schimbat macazul, intrând pe făgaşul jdanovist al realismului socialist şi a artei adresate „întregului popor”. Ironic, în jurnalul său, cu ocazia deschiderii expoziţiei „Bucureştii în arta plastică”, din aprilie 1951, Petre Oprea nota: *„E tare greu să faci artă în vremea noastră, dar este şi mai greu s-o accepţi pe aceasta după ce te-ai spurcat cu alta mai bună”.* Capul răzvrătiţilor era Pallady, urmat de Ressu, Bunescu, Ciucurencu, Dărăscu şi Lucian Grigorescu, acesta din urmă fiind chiar îndepărtat în 1950 din Direcţia Artelor şi înlocuit cu un „nespecialist”...

Acest al doilea Grigorescu, Lucian Grigorescu, a fost un colorist fără egal în arta românească. Ionel Jianu spunea despre pânzele sale că sunt *„construcţii de lumină şi culoare”.* Academicianul George Oprescu, colecţionar şi autor al unei voluminoase *Istorii a Artelor,* referindu-se la cromatica sa, vorbea de *„cel mai adevărat picturale armonii şi culoare”,* iar Al. Busuioceanu îi asemuia exploziile de culoare cu „irizări de soare”. Sumum al caracterizării artei lui Lucian Grigorescu, Tonitza îi considera pictura un *„imn al culorii şi formelor”. „Culoarea, ce fericire!”,* exclama însuşi pictorul.

Lucian Grigorescu s-a născut şi a trăit sub semnul apolinic al luminii şi culorii, care i-a marcat chiar de la început pictura. Intimidat parcă de propriile-i calităţi coloristice, dar şi sub influenţa modei artistice occidentale, el s-a lăsat o vreme, în perioada franceză, corupt de ideea cerebralităţii artei, de teoriile lui Cezanne, experimentele cubist-constructiviste, de cine mai ştie ce impuls exterior, renunţând vremelnic la culoare în favoarea modelării formei. E perioada cea mai austeră şi mai tristă din opera acestui hedonist al culorii. Conştient de rătăcire, Lucian Grigorescu a revenit la lumină şi culoare cu apetitul înzecit, creând o pictură fără egal pe simeza picturii româneşti care n-are echivalent decât în pânzele lui Monet, Bonnard sau Pascin, coloriştii de forţă ai artei moderne.

(Continuare la pagina 15.)

Semnează în acest număr

- Horia BĂDESCU – scriitor, Cluj-Napoca
- Marian NENCESCU – scriitor, Bucureşti
- Florin HORVATH – scriitor şi ezoterist, Zalău
- Dan D. FARCAŞ – matematician şi scriitor, Bucureşti
- Stelian GOMBOŞ – teolog, Bucureşti
- Ion PIŢOIU-DRAGOMIR – scriitor, Zalău
- Ion C. ŞTEFAN – scriitor, Bucureşti
- Dragoş VAIDA – prof. univ., Bucureşti
- Maria Mona VÂLCEANU – scriitor, Piteşti
- Ion UNGUREANU – regizor, Chişinău
- Cucu URECHE – artist plastic, Curtea de Argeş
- Acad. Mihai CIMPOI – Chişinău
- Nicolae DABIJA – scriitor, Chişinău
- Acad. Arto SALOMAA – Turku, Finlanda
- Raia ROGAC – scriitor, Chişinău
- Paula ROMANESCU – scriitor, Bucureşti
- Emil LUNGEANU – scriitor, Bucureşti
- Ion PĂTRAŞCU – diplomat, Bucureşti
- Florea FIRAN – scriitor, Craiova
- Alexandru MIRONOV – publicist, Bucureşti
- Mircea OPRIŢĂ – scriitor, Cluj-Napoca
- Mariana ŞENILĂ-VASILIU – artist plastic, Piteşti

Centrul de Cultură şi Arte „George Topîrceanu”